UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra sociální a kulturní ekologie

Mgr. et Bc. Nikola Havlová

PORTRÉTY Z LUSANJI

Antropologická studie rozvojové spolupráce v Ugandě

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Soukup, CSc.

Praha 2020

Everywhere you go, you find a friend.

Africké přísloví

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci zpracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

V Praze dne 29. 5. 2020 Mgr. et Bc. Nikola Havlová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé diplomové práce doc. PhDr. Václavu Soukupovi, CSc. za jeho cenné rady, připomínky, komentáře a podporu v průběhu celého procesu vytváření diplomové práce. Také bych ráda poděkovala Mgr. Bohuslavu Kuříkovi, Ph.D. za pomoc při realizaci terénního výzkumu, komunitě ve vesnici Lusanja, která se na pár měsíců stala mým druhým domovem a neziskové organizaci Change Tomorrow, jejíž pomoc mi umožnila celý výzkum realizovat. Velký dík patří v neposlední řadě také Fakultě humanitních studií UK, která mi na výzkum poskytla finanční prostředky, bez kterých by tato diplomová práce nevznikla.

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje problematice rozvojové spolupráce a realizace rozvojových projektů v lokálních kulturách na příkladu ugandské komunity z vesnice Lusanja. Práce si klade za cíl popsat vlivy rozvojové spolupráce na tuto komunitu a její očekávání, zmapovat dialog mezi všemi aktéry realizovaného projektu a poskytnout Západním neziskovým organizacím zpětnou vazbu od lokální kultury. Na základě terénního výzkumu realizovaného za pomoci etnografických metod vnáší práce do Západní představy o rozvojové spolupráci emickou perspektivu místní komunity. Emická perspektiva v rozvojovém diskurzu dosud spíše chybí. A to i přesto, že může do velké míry ovlivnit udržitelnost realizovaných projektů v rozvojových zemích. Práce nabízí v neposlední řadě také pohled do každodenního života obyvatel Lusanji.

Klíčová slova: rozvojová spolupráce, lokální komunita, neziskové organizace, Uganda, udržitelný rozvoj, etnografický výzkum

Abstract

The diploma thesis focuses on the development cooperation and implementation of projects in local cultures using example of Ugandan community from the Lusanja village. The aim of this thesis is to describe the impact of development cooperation on the community and its expectations, to map the dialogue among the various actors of the project and to provide feedback to the Western non-profit organizations from the local culture. Based on field research conducted using ethnographic methods, the thesis brings an emic perspective of the local community to the Western idea of development cooperation. The emic perspective is mostly omitted from the development discourse, eventhough it could significantly affect the sustainability of implemented projects in developing countries. The thesis also covers the daily life of the Lusanja people.

Key words: development cooperation, local community, NGOs, Uganda, sustainable development, ethnographic research

Obsah

1. Úvod 9

2. Charakteristika zkoumané oblasti 11

2.1 Ugandská republika 11

2.1.1 Politická historie Ugandy 13

2.1.2 Uganda v socioekonomickém kontextu 17

2.2 Centrální Uganda 24

2.2.1 Distrikt Mityana 27

3. Mezinárodní pomoc 29

3.1 Dělení globálního světa 29

3.2 Rozvojová spolupráce 31

3.2.1 Rizika pomoci 34

3.2.2 Udržitelný rozvoj komunit 36

3.3 Vývoj rozvojové spolupráce v Ugandě 38

3.3.1 Change Tomorrow 40

4. Antropologie vs. rozvoj 42

5. Etnografický výzkum 45

5.1 Vymezení výzkumu 45

5.2 Metodologie 46

5.3 Specifika výzkumu 52

5.3.1 Přípravná fáze výzkumu 52

5.3.2 Vstup do terénu 53

5.4 Etika výzkumu a jeho limity 57

6. Portréty z Lusanji 60

6.1 Lusanja 60

6.2 Život místní komunity 64
6.2.1 Ženy, základ ugandské společnosti 65
6.2.2 Jacob, řidič boda boda 67
6.2.3 Herold a Bernard, obchodníci 69
6.2.4 Eva, samoživitelka 73
6.2.5 William, starosta vesnice 75
6.2.6 Charles, učitel 78
6.2.7 Andrew, farmář 81
6.2.8 Ben a Clara, zaměstnanci místní neziskové organizace 83
6.3 Proces realizace rozvojového projektu v Lusanje 86
6.4 Vlivy rozvojové spolupráce na místní komunitu 92
6.5 Shrnutí a diskuze 98
7. Závěr 100
BIBLIOGRAFIE 104
SEZNAMY 109
PŘÍLOHY 110
Příloha č. 1: Projekt diplomové práce 110
Příloha č. 2: Ukázka rozhovoru 113

1. Úvod

Rozvojová spolupráce představuje jeden z globálních procesů, jehož cílem je dlouhodobé a efektivní řešení problémů v rozvojových zemích. Jsou do něj zapojeny rozvinuté země a často také neziskové organizace, které poskytují rozvojovým zemím pomoc finanční, materiální nebo v podobě know-how. Realizace rozvojové spolupráce vyžaduje oboustranný dialog a důkladné plánování projektů, kterému předchází navázání partnerství. Předpokladem úspěšné pomoci je pak zapojení místní komunity do rozhodování a procesu realizace rozvojového projektu. Neziskové organizace by měly usilovat o takovou formu rozvojové spolupráce, která bude vycházet z emické perspektivy, bude přímo reagovat na potřeby dané komunity, bude systémová a její dopady budou v daném místě dlouhodobě udržitelné. Aby byly tyto cíle naplněny, je nutné podrobně se seznámit s kulturou a každodenním životem místních obyvatel.

Pojem kultura je v celé diplomové práci nahlížen jako jedna z centrálních kategorií společenských věd, především antropologie. Podle Václava Soukupa (1993) označuje specifický lidský způsob organizace, realizace a rozvoje lidské činnosti. V antropologickém pojetí nemá hodnotící význam, naopak je chápána jako specifika, která náleží různým společnostem, čímž poskytuje možnost srovnávání jednotlivých sociokulturních systémů. Kultura má podobu výtvorů lidské práce, sociokulturních regulativů, idejí či institucí organizujících lidské chování. Předpokladem existence kulturních prvků a komplexů je jejich objektivizace a následné osvojení. To probíhá na základě procesů socializace a enkulturace. Konkrétně je diplomová práce zaměřena na lokální kulturu definovanou Soukupem jako kulturně, historicky a geograficky specifický kulturní systém. Ten existuje jako relativně autonomní, regionálně, časově i prostorově omezený, zahrnuje artefakty, sociokulturní regulativy a ideje typické pro členy určitého lokálního společenství.

Předmětem diplomové práce je realizace rozvojové spolupráce ve vybrané lokální kultuře v Ugandě. Tento cíl byl zvolen především z důvodu mého dlouholetého zájmu o cizí kultury a problémy, jimž každodenně čelí ve stále více globalizovaném světě. Emickou perspektivu jsem chtěla obsáhnout především proto, že neexistuje mnoho výzkumných prací a literatury, která by rozvojovou pomoc z emického pohledu popisovala. Měla jsem velký problém s nalezením takto zaměřených odborných prací. Každý zásah do socioekonomického uspořádání rozvojové komunity s sebou nese rizika,

se kterými musí realizátoři rozvojových projektů dopředu počítat a snažit se je co nejvíce eliminovat. Zvláštní pozornost jsem se rozhodla věnovat zmapování dialogu mezi poskytovateli rozvojové pomoci a lokální kulturou i zapojení aktérů do realizace rozvojového projektu. Hlavním cílem práce je na konkrétním příkladu lokální kultury ukázat emickou perspektivu členů komunity v souvislosti se vstupem neziskové organizace do jejich životů. Výzkumným cílem práce je poskytnout zpětnou vazbu od lokální kultury a vnést do *Západní* představy o rozvojové spolupráci emický pohled místní komunity. Realizovaný terénní výzkum, popsaný v kapitolách 5 a 6, si klade za cíl zjistit, zda, a případně jakým způsobem, ovlivnila přítomnost bílých lidí a rozvojového projektu vybranou ugandskou komunitu. V rámci terénního výzkumu je cílem popsat také každodenní život členů ugandské komunity. K dosažení vytyčených výzkumných cílů jsou v práci použity metody kvalitativního výzkumu.

Předkládaná práce je rozdělena do sedmi částí. Teoretická část představuje zkoumanou oblast, nabízí vhled do problematiky mezinárodní pomoci a rozvojové spolupráce. Věnuje se udržitelnosti rozvojových projektů a komunit. Také představuje spor mezi moderní antropologií a rozvojem. Empirická část je tvořena podrobným popisem použitých metod i zvoleného terénu a etnografickým terénním výzkumem. Dále analýzou sebraných dat a odpověďmi zástupců lokální kultury na výzkumné otázky. Závěr poskytuje čtenáři shrnutí mých zjištění. Uvedené citace z cizojazyčné literatury i všechny citace informátorů jsem překládala vlastními silami, použité fotografie z terénu pochází z mého osobního archivu. Celá diplomová práce je psána dle antropologického principu reflexivity. Jakožto autorka i výzkumnice jsem v textu přítomna, naznačuji své zkušenosti i pocity z terénu a částečně zmiňuji svůj příběh, který vplétám do emického vyprávění. Tím se do jisté míry stávám součástí mého výzkumu.

2. Charakteristika zkoumané oblasti

2.1 Ugandská republika

Uganda je autoritativní prezidentská republika, která se rozkládá na ploše 241 038 km^2 a žije zde přes 40 milionů obyvatel. Dříve byla označována za *perlu Afriky* a její hlavní město Kampala bylo považováno za nejkrásnější město v africkém vnitrozemí (Weber, B., 1994). Za posledních 60 let země utrpěla mnoho příkoří. Vládli jí diktátoři, čelila ekonomické krizi a obyvatelstvo zažívalo systematické porušování základních lidských práv. Země čelila rozsáhlé epidemii HIV/AIDS, která způsobila výrazné snížení populace a negativně ovlivnila socioekonomický rozvoj. Hlavní město Kampala se stalo centrem politiky, obchodu a služeb. Uganda dnes patří v rámci subsaharské Afriky k rozvinutějším státům a obecně je na ni nahlíženo jako na příklad úspěchu, okolní státy inspiruje neustálým rozvojem své ekonomiky i technologií. A to i přes to, že se řadí mezi nejchudší státy na světě (Leggett, I., 2001).

Uganda leží ve vnitrozemí východní Afriky. Sousedí s Keňou, Tanzanií, Rwandou, Demokratickou republikou Kongo a Jižním Súdánem. Povrch země tvoří četné vysočiny, náhorní plošiny a sopečná pohoří. Nejvyšší horou Ugandy je Mount Stanley, nejvyšší bod sahá do výše 5 113 metrů. Leží v nejvyšším sopečném pohoří Ruwenzori. To je mimo jiné domovem goril horských. Velkou část území Ugandy pokrývají tropické deštné pralesy a savany, kde žije mnoho divokých zvířat. Uganda se pyšní největší koncentrací primátů na světě. Díky druhově rozmanité vegetaci i početné zvířecí populaci se zde nachází deset národních parků, největším z nich je NP Murchinson Falls na východě země. Jih a jihozápad Ugandy je charakteristický především úrodnými nížinami s vlhkými půdami, proto jsou tyto oblasti typicky využívané na zemědělskou produkci. Suchý sever se specializuje spíše na chov dobytka (Otiso, K. M., 2006).

Přibližně 16 % země tvoří vodní zdroje, díky čemuž se Uganda řadí mezi nejvíce zavodněné země na světě. Nalezneme zde Viktoriino jezero, druhé největší jezero na Zemi, nebo pramen Nilu. Jižní částí Ugandy přímo prochází rovník, což spolu s vysokou průměrnou nadmořskou výškou pozitivně ovlivňuje klima. Uganda se nachází v tropickém podnebném pásu s typickým tropickým klimatem, které je charakteristické poměrně stálou průměrnou teplotou cca 30 °C a pravidelnými dešťovými srážkami. Teplota i rozložení srážek se ale v rámci země liší. Na jihu je dešťových srážek více, období dešťů trvá od

dubna do května a od října do prosince. Sušší sever má pouze jedno období dešťů trvající od dubna do října (Otiso, K. M., 2006).

Na území Ugandy žije více než čtyřicet milionů obyvatel. Je zde devatenáct hlavních etnických skupin, z nichž největší je Baganda, jejíž členové tvoří asi 20 % veškerého obyvatelstva státu. Tyto nativní etnické skupiny se dělí do čtyř hlavních kategorií: Bantu (pod které spadá Baganda) žijící na jihu Ugandy, Niloti obývající sever, Nilo-Hamité žijící na východě a Súdánská skupina, která se soustřeďuje u hranic s Jižním Súdánem, tedy na severozápadě Ugandy. Zbytek obyvatelstva pak tvoří Evropané, Asiaté a Arabové (Otiso, K. M., 2006).

Až 85 % nativních obyvatel Ugandy žije v rurálních oblastech a soustřeďuje se na zemědělskou produkci, realizovanou především v rámci rodin vlastní manuální prací. Na pěstování plodin pro svou potřebu jsou zcela závislí. Stále chodí pro vodu do studní nebo řek a jezer, sbírají dřevo na topení a pálení. Jak ukáži v praktické části diplomové práce, Ugandané si často vyrábí vlastní uhlí a cihly na stavbu domů. Domy a pole pak budují svépomocí, stejně pěstují i sklízí veškeré plodiny. Pouze okolo 5 % obyvatel Ugandy má přístup k elektřině a asi 90 % energetických zdrojů pochází z využívání dřeva nebo uhlí (Leggett, I., 2001). Podle statistik žije až 39 % obyvatel s méně než 1,25 dolary na den[1] i přes to, že gramotnost je v Ugandě na celkem dobré úrovni. Podle zpráv OSN je 70 % obyvatel nad patnáct let gramotných[2].

Jako v mnoha afrických zemích, také v Ugandě nalezneme velké množství aktivně používaných jazyků. Oficiálním úředním jazykem je angličtina, která se běžně používá ve školách, na úřadech, v médiích nebo ve velkých městech, kde se potkávají lidé z různých etnických skupin. Anglický jazyk je pozůstatkem britské kolonizace a jeho ustálení podpořily také křesťanské misijní programy zaměřené na rozvoj gramotnosti. Kromě angličtiny se na území Ugandy hovoří více než pětatřiceti dalšími jazyky. Tento počet přímo vychází z etnické rozmanitosti obyvatel. I přes to, že je angličtina úředním jazykem, nejvíce obyvatel Ugandy hovoří jazykem luganda, který je jazykem příslušníků skupiny Baganda. Dalšími široce užívanými jazyky jsou svahilština (kiswahili), luo nebo arabština. V 70. letech se Ugandané pokusili zavést některý z místních jazyků jako oficiální úřední

[1] United Nations Development Programme: http://hdr.undp.org/en/content/population-living-below-125-ppp-day (cit. 20. 4. 2019).

[2] United Nations Development Programme: http://hdr.undp.org/en/indicators/101406#a (cit. 20. 4. 2019).

jazyk namísto angličtiny. Největší šanci měly luganda a svahilština, ale veškeré pokusy skončily prohrou z důvodu rozsáhlé etnicity. Každá etnická skupina podporovala svůj mateřský jazyk a nikdy nedošlo k potřebné shodě. Proto je až dodnes úředním jazykem angličtina, jako neutrální jazyk, který spojuje Ugandu s okolním světem. Obyvatelé ale často anglicky nemluví a užívají pouze svůj lokální mateřský jazyk (Otiso, K. M., 2006).

2.1.1 Politická historie Ugandy

Vznik Ugandské republiky jako samostatného státu byl, stejně jako v ostatních afrických zemích, silně ovlivněn evropskou kolonizací, územními mocenskými boji mezi evropskými, arabskými a asijskými státy, a také existencí mnoha etnických skupin a kmenů. Abychom pronikli hlouběji do historie vývoje Ugandy a nynější politické situace, musíme nahlédnout do dějin, které dle místních obyvatel sahají do doby vzniku království Buganda.

Oblast, kde se nachází dnešní stát Uganda, byla izolována a díky své poloze (vnitrozemí) byla až do 19. století mimo vliv evropských kolonizátorů. Zatímco v jiných částech Afriky probíhala již od 15. století evropská expanze, na jihozápadě dnešní Ugandy existovalo nezávislé království Ankole, zatímco na severovýchodním pobřeží Viktoriina jezera žili obyvatelé národnosti Baganda, kteří tvořili království Buganda. Od 16. st. n. l. sílil význam Bugandského státu a pod vedením krále označovaného *kabaka* se organizovaly velké bagandské klany. Kolem roku 1780 začala expanze **království Buganda** prostřednictvím obchodu se slonovinou a otroky, které obchodníci vyváželi k východnímu pobřeží Afriky (Klíma, J., 2012).

V 19. století se Buganda stala v oblasti mezi Albertovým a Viktoriiným jezerem hegemonem. Král Mutesa I. shromáždil velké vojsko s jezerním loďstvem a stát prosperoval díky obchodu s otroky. Tehdy se na území dnešní Ugandy dostali také první britští misionáři, kteří se zde pokoušeli rozšířit křesťanství. Protože nástupník Mutesy I., Mwanga II., nesouhlasil s vlivem misionářů na svou zemi, dal v roce 1885 zabít anglikánského biskupa a postupně vyhnal z Bugandy všechny misionáře. O pět let později se ale Mwanga II. spojil s Imperiální britskou východoafrickou společností a s její pomocí upevnil svou pozici na bugandském trůně. Tato spolupráce vedla v roce 1893 k vyhlášení protektorátu britskou vládou. Britové na konci 19. století zakázali otroctví, upevňovali své postavení ve východní Africe a postupně připojovali k území Bugandy také další království, včetně Ankole nebo území dnešní Keni. V roce 1914 byl vyhlášen protektorát

Uganda, který sdružoval všechna získaná území a v rámci něhož měli zachovánu značnou moc také místní náčelníci a králové (Klíma, J., 2012). Protektorát Uganda nevznikl postupným procesem národní integrace, Britům šlo především o zajištění tohoto území a získání kontroly nad horním pramenem Nilu dříve, než se to podaří rivalům z Německa nebo Francie. Největší vliv v rámci protektorátu mělo i nadále království Buganda, které si dokázalo zajistit výhodné podmínky pro obchodování se světem mimo Afriku a bylo zároveň největším královstvím v centrální Africe. Buganda tak byla v rámci protektorátu Uganda preferovaným státem a Britové si její pomocí podmaňovali další kmeny a menší království. Proto se proti moci Bugandy začaly ostatní africké státy a kmeny spojovat (Leggett, I., 2001).

Jan Klíma (2012) označuje tento moment za počátky formování povědomí společné ugandské identity. Po druhé světové válce bylo cílem Britů federalizovat svou východoafrickou kolonii. Proti tomuto kroku se ale strhly velké protesty, které vyvrcholily ozbrojenými střety v Kampale. Buganda byla nejvýraznějším odpůrcem reforem a v roce 1953 požádal *kabaka* Mutesa II. o udělení nezávislosti Bugandskému státu. Díky demonstracím a odporu ze strany Afričanů Britové od formování federace ustoupili a v březnu 1962 udělili Ugandě autonomii. V říjnu roku **1962** byla vyhlášena **nezávislost Ugandy**. O rok později byla Uganda vyhlášena federativní Republikou Uganda, jejímž prezidentem se stal král Bugandy Edward Frederik Mutesa II. a premiérem Milton Obote (Klíma, J., 2012).

"Během čtyř let od získání nezávislosti v roce 1962 zažila Uganda první ze série politických katastrof, která ji učinila jedním z nejchudších národů Afriky a symbolem špatného ekonomického managementu, neschopného vedení a porušování lidských práv." (Leggett, I., 2001, s. 18) Nová vláda vyhnala či nechala zabít mnoho lidí, které označila za rebely, odpůrce vlády nebo příznivce výše zmíněných. Prezident Mutesa II. byl zároveň králem Bugandy nacházející se v jižní Ugandě. Mezi královstvím Buganda a nově vzniklou národní vládou nezávislé Ugandy existovalo mnoho rozporů pramenících především ze stále trvající nadvlády Bugandy nad zbytkem Ugandy. Království Buganda si zajistilo autonomní ekonomické i politicko-právní pravomoci, což z něj učinilo vládnoucí elitu Ugandy (Leggett, I., 2001).

O. H. Kokole a A. A. Mazrui v knize *Democracy in Developing Countries: Africa* (1988) popisují rozdělení moci v nezávislé Ugandě do dvou oblastí. Aby bylo možné získat a udržet si nezávislost, je nutné dosáhnout ekonomické i politické samostatnosti státu za

podpory vojenských sil. V Ugandě ale došlo již za koloniální nadvlády Britů k separaci ekonomické a politické moci od vojenské. Ekonomická síla a politická moc byly koncentrovány na jihu Ugandy v rukou království Buganda, zatímco vojenská moc byla v rukou etnik žijících na severu země. Toto rozložení sil zapříčinily obavy Britů z ozbrojení obyvatel Bugandy, což vedlo k rekrutování vojáků výhradně ze severu země. Rozdělení sfér moci a vlivu uvnitř nově vzniklého státu vytvářelo napětí a mělo být zdrojem mnoha budoucích konfliktů. Kokole a Mazrui považují tento dualismus moci za přímou příčinu vzniku tyranie v Ugandě, a také za překážku na cestě k demokracii a udržení stability země.

Během 60.–70. let zůstala nezávislá Uganda i nadále pod formální svrchovaností britské královny se statutem dominia Britského společenství národů. Premiér Milton Obote se snažil o vybudování silné centralizované vlády, která se opírala výhradně o království Buganda. Jan Klíma (2012) popisuje vzrůstající vliv Oboteho vzhledem k držení vojenské moci. V roce 1966 vyslal Obote státní armády proti *kabakovi* s cílem jej svrhnout. Prezident Mutesa II. byl nucen uprchnout ze země a Milton Obote se stal novým prezidentem Ugandské republiky, jeho levicová vláda však netrvala příliš dlouho. Obote zavedl nové reformy, které omezovaly vlastnická práva občanů i investice ze zahraničí. V roce 1971 byla vláda svržena generálem Idi Aminem Dadou při vojenském povstání, během něhož rozpustil parlament a prohlásil se novým prezidentem Ugandy. Tak začalo dle Jana Klímy (2012) osm let krvavé vlády vojenského diktátora.

I nadále převládaly v zemi spory mezi jihem a severem. Idi Amin stál proti etnickým skupinám ze severu i západu Ugandy a ze země vyhnal i Indy a Asiaty. Mnoho lidí ze země uprchlo, desetitisíce byly vyvražděny. V roce 1978 Idi Amin napadl se svou armádou Tanzanii, jejíž armáda se však spojila s Hnutím za záchranu Ugandy a vznikla Ugandská národně osvobozenecká fronta, která se svou osvobozeneckou armádou (UNLA) dobyla Kampalu, Amina svrhla a vyhnala jej ze země (Kokole, O. H. Mazrui, A. A., 1988).

Této situace využil vojenský diktátor Yoweri Museveni z jihu Ugandy, který s Národní armádou odporu (NRA) vyvolal krvavou občanskou válku trvající pět let, během níž Museveni soustavně ohrožoval nové vedení republiky. V roce 1986 se NRA podařilo porazit armády ze severu země a nastolit rovnováhu mezi vojenskou mocí severu a jihu Ugandy. 26. ledna 1986 se stal Yoweri Kaguta Museveni prezidentem. O rok později založil Joseph Kony na severu země partyzánskou Armádu božího odporu (LRA). Za pomoci bojovníků etnika Acholi se snažil svrhnout prezidenta a nastolit vládu Severu.

Tento krvavý konflikt se podařilo uklidnit až v roce 1995, kdy Museveni přijal novou ústavu a nabídl zemi stabilitu bez represí Severu nebo příslušníků Acholi. Tímto krokem si upevnil pozici, v roce 1996 vyhrál v prvních otevřených volbách a nadále zůstal prezidentem Ugandské republiky (Klíma, J., 2012).

Spolupráce mezi Museveniho Jihem s Acholi vyvolala konflikt s LRA. Joseph Kony vnímal spolupráci jako zradu a začal masakrovat obyvatele ze severu země, především příslušníky Acholi. Kony vytvořil dětskou armádu, s jejíž pomocí vyhlazoval vesnice, zabíjel lidi bez rozdílu věku nebo pohlaví, zohavoval děti a nutil je přidat se k LRA. Armáda božího odporu byla poražena až v roce 2006. Musevenimu se i přes tento konflikt podařilo zastavit ekonomický propad země, ale demografická situace se i nadále zhoršovala. Počet obyvatel stále rostl a nebylo možné zajistit sociální služby či zaměstnání pro všechny. Přesto obhájil v roce 2000 prezident Museveni a jeho Hnutí národního odporu v referendu svou pozici ziskem 91 % hlasů. Před dalšími volbami v roce 2006 parlament změnil ústavu Ugandy tak, aby prezident Museveni mohl v prezidentských volbách kandidovat i potřetí. A potřetí také zvítězil, tentokrát však už jen s 59 % hlasů. Situace se opakovala i v roce 2011. Odborníci poukazují na africkou tendenci podporovat především osobnosti, které mají moc a vliv bez ohledu na problémy, které v zemi přetrvávají (Klíma, J., 2012).

I ve 21. století čelí africký kontinent, potažmo Uganda, neustálému tlaku z vnější, který může připomínat neokolonialistický přístup. Celý svět si dělá nároky na přírodní bohatství afrických zemí a silní hráči, jakými jsou Evropa, USA, Čína a Indie, usilují o moc a vliv na území Afriky. *"Mezi Evropskou unií a Afrikou vzniklo od roku 2000 systematicky budované strategické partnerství; jeho hlavní cíle, tj. politická spolupráce, bezpečnost a demokracie, řešení problému HIV/AIDS, zavedení spravedlivých obchodních praktik nepoškozujících producenty v rozvojových zemích (fair trade), dětská práva, propagace občanské společnosti či prevence konfliktů, mají poněkud deklaratorní charakter a evropský ideologický substrát. Mnohem větší vliv mají dnes v Africe USA a především Čína."* (Klíma, J., 2012, s. 565) Totéž platí i pro Ugandskou republiku, kde je v současné době patrný především rostoucí vliv Číny ve všech sférách života. Infrastruktura, stavby, vzdělávání i investice jsou řízeny Čínou, zatímco Evropa a USA se zaměřují více na poskytování humanitární a rozvojové pomoci.

Podle agentury Transparency International[3] patří Uganda mezi státy s největší korupcí na světě. V žebříčku[4] sestavovaném agenturou se Uganda umístila na 149. místě ze 180 států, což naznačuje velkou míru korupce a potlačování demokracie. Státy světa v roce 2018 průměrně dosahovaly skóre 43 bodů ze sta (kdy 100 = žádná korupce), Uganda získala jen 26 bodů. Stejně tak nevládní organizace Freedom House[5] hodnotí ugandský režim jako "nesvobodný". V prezidentských volbách v roce 2016 znovu zvítězil Yoweri Museveni, čímž prodloužil svou třicetiletou vládu o další volební období. Od roku 2017 se Museveni a jeho vláda pokouší omezit jedno ze základních lidských práv, konkrétně svobodu projevu. Vláda začala dohlížet na elektronickou komunikaci obyvatel a v roce 2018 zavedla daň z používání sociálních sítí. Tato opatření vedla ke změně hodnocení ugandského režimu z kategorie "částečně svobodný" v roce 2018 na "nesvobodný" v roce 2019.

2.1.2 Uganda v socioekonomickém kontextu

Ekonomiky většiny afrických zemí byly úzce provázány s evropskými mocnostmi, které daný stát kolonizovaly. Až třetina veškerého obchodu nově zformovaných nezávislých afrických států probíhala s jejich bývalými kolonizátory, často si evropské státy monopolizovaly právo na investice ve svých bývalých koloniích, což vedlo k ovládání zemí i po období přímé nadvlády Evropy nad Afrikou (Chazan, N., Mortimer, R., Ravenhill, J., Rothchild, D., 1992). Stejně tak tomu bylo i v případě Ugandy, jejíž ekonomika a obchod byly nastaveny tak, aby splňovaly požadavky Velké Británie. To se odráželo především v zemědělství, na území se nejvíce pěstovaly komodity, o něž měli Britové zájem. Konkrétně šlo o bavlnu a kávu. Plodiny živící místní obyvatelstvo si každý musel vypěstovat pro vlastní potřebu na svém pozemku (Leggett, I., 2001). Proces dekolonizace ale poskytl africkým vládám příležitost ke snížení ekonomické závislosti na bývalých kolonizátorech a také k diverzifikaci obchodních a investičních strategií. Příležitost využila i Ugandská republika, díky spolupráci s okolními státy byla až do roku 1971 ekonomicky na vzestupu (Chazan, N., Mortimer, R., Ravenhill, J., Rothchild, D., 1992).

[3] Transparency International: https://www.transparency.org/about (cit. 23. 4. 2019).

[4] Transparency International: https://www.transparency.org/country/UGA (cit. 23. 4. 2019).

[5] Freedomhouse, údaje z roku 2019: https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/uganda (cit. 2. 4. 2019).

Od 1. pol. 20. století trvá úzká spolupráce s Keňou. Nejprve měla podobu celní unie, k níž se roku 1967 přidala Tanzanie a společně tvořily tzv. Východoafrické společenství (EAC)[6]. To bylo zřízeno především na podporu telekomunikací, dopravní infrastruktury (výstavba železnic a přístavů, zřízení společných aerolinek) a zdravotnictví. Mezinárodní spolupráce zajistila mnoho pracovních míst pro obyvatele členských států a posílila obchod díky bezcelní zóně. Tehdy Uganda těžila především z masivního exportu zboží a plodin do keňského přístavu v Mombase. V roce 1977 bylo Východoafrické společenství zrušeno po delším období krize z důvodu neshod mezi členskými státy v otázce obchodu a zahraničních investic. Zatímco Keňa se snažila získat co nejvíce zahraničních investorů, Uganda s Tanzanií se investicím z Evropy i USA bránily a odmítaly zahraniční kapitál ve svých národních ekonomikách. V důsledku těchto přístupů byla Keňa nejrozvinutějším z členských států a z volného obchodu získávala nejvíce peněz, což se Ugandě a Tanzanii přestávalo líbit. Poslední velkou překážkou v udržení spolupráce byla diktatura generála Idiho Amina v Ugandě (Chazan, N., Mortimer, R., Ravenhill, J., Rothchild, D., 1992).

Idea bližší spolupráce mezi africkými státy se neobjevila jen ve východní části kontinentu. Již od 60. let, kdy získala většina států nezávislost, zde byla myšlenka kooperace mezi nově svobodnými africkými státy. Plné realizace dosáhla v roce 1963, kdy se konala konference svobodných afrických států v Addis Abebě v Etiopii, na které oficiálně vznikla Organizace africké jednoty. V roce 2002 se organizace přejmenovala na Africkou unii (AU) a působí dodnes. Africká unie je mezivládní organizací, obdobná jako EU. Byla založena na podporu rozvoje bývalých kolonií a ve snaze o zabránění neokolonialismu v jakékoliv formě. Nyní zajišťuje jednotu a vzájemnou solidaritu mezi africkými členskými státy, snaží se o africkou integraci, podporuje ekonomický i technologický rozvoj a zahraniční spolupráci. Také má za úkol zajišťovat na území Afriky bezpečnost a bránit válečným konfliktům vně i uvnitř jednotlivých států. Uganda je již od zrodu organizace jejím členem[7].

Během diktatury Idiho Amina i jeho nástupců došlo v Ugandě k ekonomické krizi. Země čelila hyperinflaci, velké korupci a socioekonomické rozdíly se rychle prohlubovaly. Narůstal obchod na černém trhu a v zemi nebyly k dostání základní potraviny ani

[6] East African Community.

[7] Encyclopaedia Britannica: https://www.britannica.com/topic/African-Union a African Union: https://au.int/en (cit. 20. 4. 2019).

hygienické potřeby. Proto začala vláda v roce 1987 intenzivně spolupracovat s Mezinárodním měnovým fondem (MMF) i Světovou bankou a přijímat zahraniční pomoc. Od této doby ugandská ekonomika stabilně roste. To ale neznamená, že by ze země vymizela chudoba. Spíše naopak, ugandská ekonomika je totiž závislá na zahraničních investicích a rozvojové pomoci, čímž se paradoxně prohlubuje chudoba místních lidí. Uganda je příkladem země, kde ekonomický růst nevedl ke zmírnění chudoby a zvýšení kvality života místních lidí (Leggett, I., 2001).

Další mezinárodní spolupráce na území východní Afriky se uskutečnila až v roce 1993, kdy prezidenti Ugandy, Keni a Tanzanie podepsali dohodu o tzv. Východoafrické vzájemné pomoci[8]. V roce 2000 bylo obnoveno Východoafrické společenství (EAC), které funguje dodnes jako mezivládní organizace, jíž členy jsou Uganda, Keňa, Tanzanie, Burundi, Rwanda a Jižní Súdán. Východoafrické společenství stojí na vizi celní unie, společného trhu, monetární unie a vzniku politické federace členských států. Prozatím byla plně aplikována pouze idea celní unie, členské státy mezi sebou obchodují na bázi volného trhu. Dále se daří aplikovat zásady společného trhu. Na území členských států platí zásady volného pohybu zboží, osob, služeb a kapitálu. Občané členských států mají také právo pracovat nebo bydlet v kterémkoliv z členských států. Východoafrické společenství podporuje spolupráci mezi africkými státy, posiluje jejich ekonomiky, politiku a služby a usiluje o založení Východoafrické federace jako silného ekonomicky a politicky udržitelného bloku, který ovládne oblast východní Afriky[9].

"Africká politika a možnosti volby, které afričtí politici mají, přímo vyplývají z historických a environmentálních omezení afrických zemí. Velká část omezení, kterým africké státy čelí, je způsobena jejich geografickou polohou. Tropické klima ovlivňuje všechny části afrického kontinentu kromě Jižní Afriky a států na sever od Sahary. Andrew Kamarck dělí subsaharskou Afriku do tří odlišných tropických klimatických zón." (Chazan, N., Mortimer, R., Ravenhill, J., Rothchild, D., 1992, s. 22) Historický background Ugandské republiky je diskutován již v kapitole Politická historie Ugandy, případně výše v této kapitole. Dále se věnuji omezením zapříčiněným geografickou polohou. Na základě dělení Andrewa Kermacka lze charakterizovat politické a ekonomické problémy v různých částech Afriky, které mají přímý dopad na společnost a obyvatele afrického kontinentu.

[8] East African Co-operation.

[9] East African Community: https://www.eac.int/ (cit. 5. 4. 2019).

Uganda spadá dle Kamarcka[10] spolu s DR Kongo, Keňou, Tanzanií a pobřežím Mosambiku do klimatického pásu vlhkých tropů. Ten je charakteristický teplým počasím s častými dešti a stálou, poměrně vysokou, vlhkostí vzduchu, což přeje pěstování plodin, ale přináší s sebou také rizika jako ničivé povodně, vyšší výskyt nemocí přenášených hmyzem (malárie, spavá nemoc) nebo vysoký výskyt hub a plísní ničících úrodu.

Dle Chazana et al. (1992) zásadně ovlivnily ekonomický rozvoj také demografické podmínky. Autoři podotýkají, že africký kontinent byl historicky řídce osídlený a shodují se s ekonomy, že populační tlak a vysoká hustota zalidnění stimulovaly výzkum, vynalézání nových nástrojů i ekonomických systémů a byly zásadním faktorem při realizaci nových podob produktivity společnosti. Afrika nebyla až do poslední čtvrtiny minulého století hustě osídlena a na jejím území bylo dost půdy i plodin pro všechny obyvatele, což vedlo k malému tlaku na zemědělskou nebo průmyslovou revoluci a přímo to ovlivnilo také ekonomické a politické struktury v afrických zemích. V posledních letech ale africké země čelí největšímu populačnímu růstu na světě, což vede k šíření chudoby a přelidnění jednotlivých zemí. Z grafu č. 1[11] je patrné, že stejně je tomu i v Ugandě.

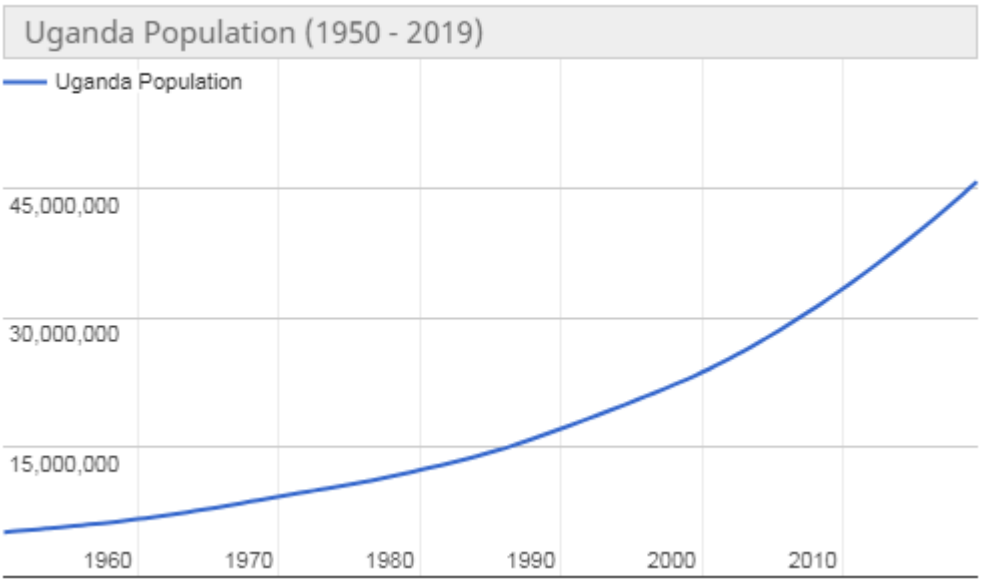

Graf 1 – Růst populace, Uganda 1950-2019

Dle údajů Organizace spojených národů[12] měla Uganda v roce 2015 asi 40 145 000 obyvatel a v roce 2020 to bude 47 188 000 obyvatel. Na základě dostupných statistik

[10] In Chazan, N., Mortimer, R., Ravenhill, J., Rothchild, D., 1992.

[11] Worldometer: http://www.worldometers.info/world-population/uganda-population/ (cit.10.4. 2019).

[12] United Nations: https://population.un.org/wpp/DataQuery/ (cit. 10. 4. 2019).

a odhadů OSN určil server World Population Review[13] aktuální počet obyvatel v Ugandě na 45 389 272, což řadí velikost populace Ugandské republiky na 31. místo ve světovém žebříčku. Vysoká je nyní také hustota obyvatelstva, v roce 2017 to bylo dle Světové banky[14] 214 obyvatel/km^2, nynější odhady[15] se ustálily na 229 obyvatelích/km^2, přičemž většina obyvatelstva je koncentrovaná v centrální a jižní části země. Fertilita, která se pohybuje mezi 5–5,5 narozenými dětmi na jednu ženu[16], je jednou z nejvyšších na světě. Průměrný věk dožití se pohybuje mezi 60–65 lety, ale nejpočetněji je mezi obyvateli Ugandy zastoupen věk 16 let[17], jedná se o velmi mladou a rychle rostoucí populaci, což je patrné také z grafu č. 2[18].

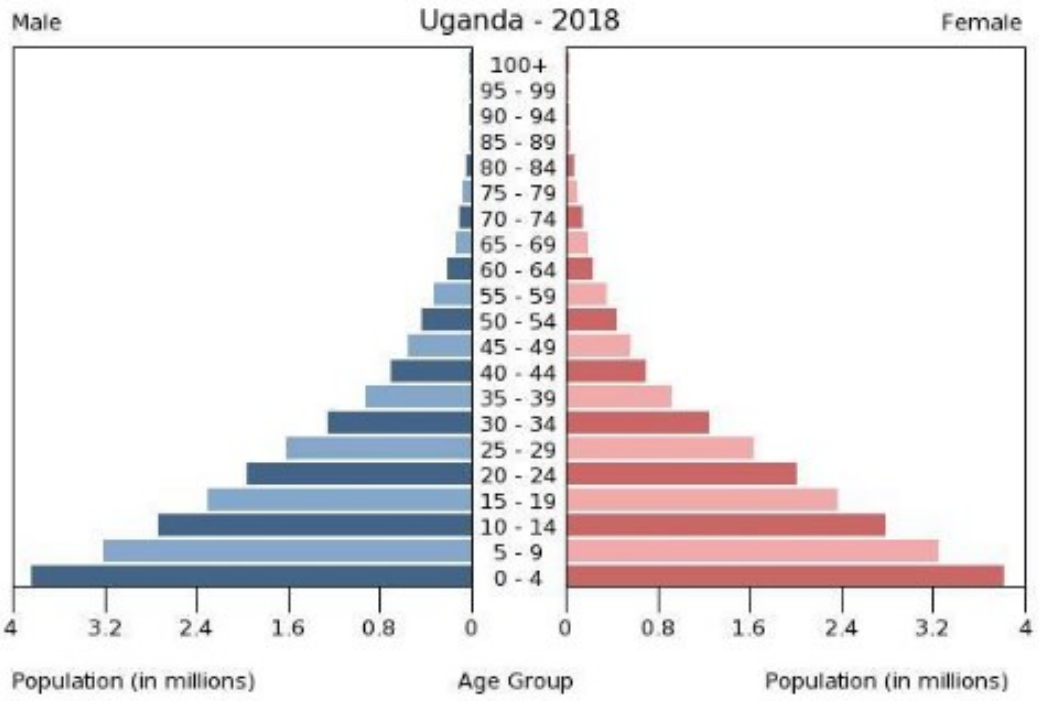

Graf 2 – Grafické znázornění věkové struktury obyvatelstva

[13] World Population Review: http://worldpopulationreview.com/ (cit. 10. 4. 2019).

[14] World Bank: https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST?locations=UG (cit. 10. 4. 2019).

[15] Worldometer: http://www.worldometers.info/world-population/uganda-population/ (cit.10. 4. 2019).

[16] United Nations: https://population.un.org/wpp/Maps/ (cit. 10. 4. 2019).

[17] Worldometer: http://www.worldometers.info/world-population/uganda-population/(cit. 10. 4. 2019).

[18] Central Intelligence Agency: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ug.html (cit. 10. 4. 2019).

Ugandská republika je zemí s vysokou mírou chudoby a patří mezi chronicky zadlužené země, tzv. Heavily Indebted Poor Countries (HIPC)[19]. Jedná se o iniciativu Světové banky a MMF označující nejchudší státy světa, které nejsou schopny splatit dluh, poskytnutý rozvinutými zeměmi. V rámci HIPC bylo označeno šestatřicet zemí, mezi kterými je třicet států Afriky včetně Ugandy, neschopných zahraniční dluh splatit. Světová banka je ve spolupráci s MMF v roce 2016 v plné výši oddlužila[20]. Tato skutečnost může pomoci Ugandě znovu nastartovat ekonomický růst a rozvoj celé země. Vývoj HDP, podle nějž ekonomové nejčastěji určují výkonnost ekonomiky daného státu, ukazuje graf č. 3[21]. Současná výše HDP řadí Ugandu až na 176. místo[22], ale zároveň je zde patrná vzestupná tendence značící ekonomický růst Ugandské republiky.

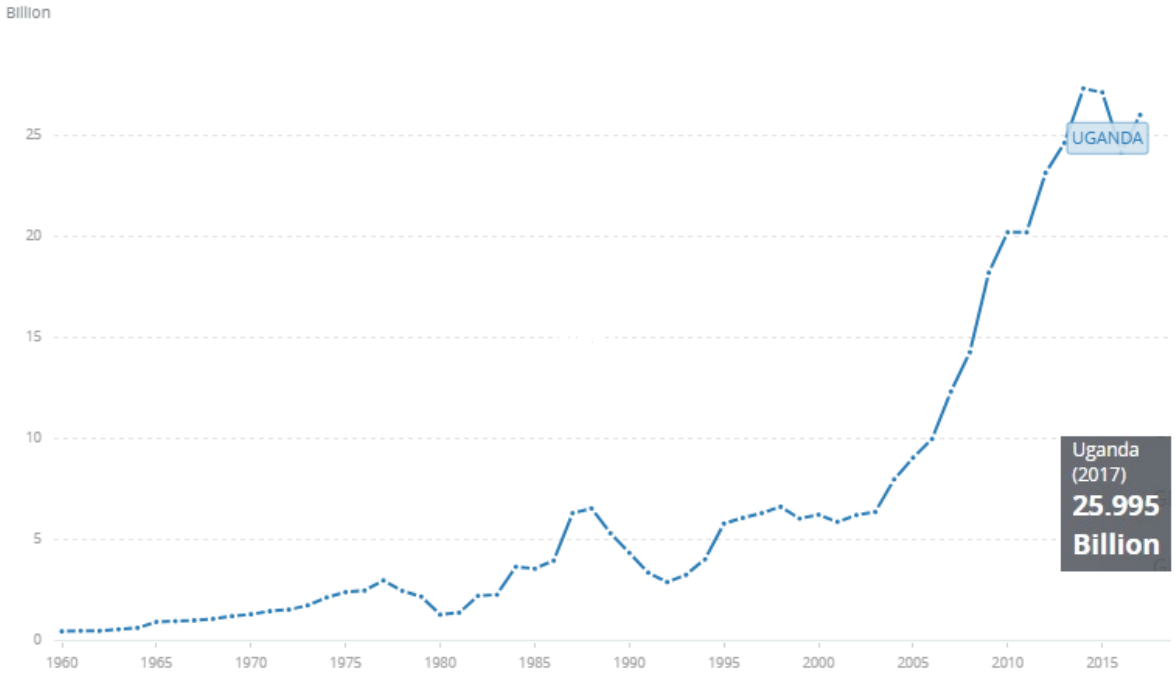

Graf 3 – Vývoj HDP Ugandy a poslední údaje z roku 2017

Dalším ukazatelem, naznačujícím kvalitu života, je tzv. Index lidského rozvoje (HDI)[23]. Tento index byl představen OSN a zohledňuje více indikátorů než HDP. HDI je vypočítáván na základě očekávaného dožití obyvatel (tedy zjednodušeně zdraví

[19] World Bank: http://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/hipc (cit. 10. 4. 2019).

[20] World Bank, informace k roku 2017: http://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/hipc (cit. 10. 4. 2019).

[21] World Bank: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UG (cit. 10. 4. 2019).

[22] World Bank: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?year_high_desc=true (cit. 10. 4. 2019).

[23] Human Development Index.

populace), úrovně vzdělanosti obyvatelstva a hrubého národního příjmu (neboli hmotné životní úrovně lidí). Na základě HDI se Uganda v roce 2018 umístila až na 162. místě ze 189 států[24]. I když je tento výsledek velmi špatný, podíváme-li se na trend směřování Ugandy od roku 1990 (kdy se HDI poprvé objevilo), lze pozorovat, že finální skóre lidského vývoje v zemi má stále vzestupnou tendenci. Posledním relevantním indexem, který bych ráda zmínila, je Index šťastné planety (HPI)[25]. HPI měří kvalitu života ve vztahu k životnímu prostředí daného státu. Jinými slovy na předních příčkách se umisťují státy, které pro zajištění spokojeného života lidí nejméně poškozují životní prostředí a přírodní zdroje daného státu. HPI se vypočítává na základě několika komponentů: střední délky života obyvatel, spokojenosti obyvatel (wellbeing) a ekologické stopy, doplňujícím indikátorem je míra nerovnosti ve státu. HPI zahrnuje 140 zemí světa. Uganda se v roce 2018 umístila až na 112. místě[26], přestože ekologická stopa země není v porovnání s jinými státy světa vysoká.

Výše jsem popsala ugandskou ekonomiku v koloniálních dobách a naznačila její vývoj. Autoři se shodují, že i přes snahu Yoweri Museveniho se ve fungování Ugandy moc nezměnilo. Uganda sice už není zahrnuta do imperiálního obchodního systému Velké Británie, místo toho byla ale začleněna do globálního obchodu. Nejdůležitější složkou ugandské ekonomiky je stále zemědělství a země i nadále prosperuje především z exportu zemědělských plodin a rukodělných výrobků, zatímco dovozu dominuje užitkové zboží. Ekonomika země je závislá na vývozu kávy, který pokrývá okolo 55 % celkového exportu. V empirické části diplomové práce ukazuji, jak pěstování kávy a její obchodování funguje v praxi. Stát je silně závislý na změnách globálního trhu, protože se jedná o malou ekonomiku, která produkuje stejné zboží, jako mnoho jiných států (Leggett, I., 2001).

Přesto je Uganda v rámci afrického kontinentu označována za průkopníka makroekonomické stability a implementace strukturálních změn do politického i ekonomického systému země. Dle Reinikka a Colliera (2001) je tomu tak z důvodu konzistentního a průběžně aktualizovaného programu ekonomických reforem. Program

[24] United Nations Development Programme: http://hdr.undp.org/en/2018-update a http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/UGA (cit. 10. 4. 2019).

[25] Happy Planet Index.

[26] Happy Planet Index: http://happyplanetindex.org/countries/uganda (cit. 10. 4. 2019).

je zaměřen na obchodní strategie země, stabilizaci směnného kurzu, fiskální politiku a efektivní nakládaní s financemi, kterými stát disponuje po oddlužení, a nyní se je snaží investovat do rozvoje základních sociálních služeb. Museveniho ekonomický program také obnovil makroekonomickou stabilitu země a posílil ekonomický růst, čímž došlo k redukci míry chudoby v Ugandě (Reinikka, R., Collier, P., 2001). Zmíněné reformy pomohly Ugandě překonat krizi, kterou v zemi zanechaly válečné konflikty a násilní diktátoři, ale neznamená to, že stát unikl všem problémům a těší se jen prosperitě. Výše jsem ukázala, že Uganda i nadále patří k nejchudším státům světa.

2.2 Centrální Uganda

Ugandská republika se dělí na čtyři regiony: centrální, západní, východní a severní, s následným dělením do 116 krajů[27]. Je zvykem, že vláda jedná přímo se zástupci krajů, proto je dělení do regionů spíše informativní a nemají zásadní funkci. Největší je severní region, ale nejvíce obyvatel žije v regionu centrálním. Podle údajů Ugandského statistického úřadu[28] z roku 2014 je to cca 27 % populace. Centrální Uganda zahrnuje 24 okresů, jejichž seznam nalezneme v tabulce č. 1[29]. V centrálním regionu neboli centrální Ugandě probíhal etnografický výzkum, který je podkladem pro mou diplomovou práci.

Již od získání nezávislosti je oblast centrální Ugandy nejbohatší částí země. Soustřeďuje se zde politická i ekonomická moc, leží zde hlavní město Ugandy Kampala i ekonomicky a politicky důležité město Entebbe. Zároveň jsou tu velmi příznivé přírodní podmínky a úrodná půda. Nejchudší oblastí je severní oblast Ugandy, kde panují sucha a stále jsou tu patrné pozůstatky minulých konfliktů (Reinikka, R., Collier, P., 2001). Území centrální Ugandy velkou částí koresponduje s královstvím Buganda. Jedná se o jednu ze starověkých monarchií, která je v Ugandě uznávána dodnes a je do velké míry autonomní. Bugandské království si přeneslo dominanci v kulturním, politickém, ekonomickém i společenském životě z 18. století dodnes. Ostatní království byla z území Ugandy vymýcena koloniální vládou Britů (Otiso, K. M., 2006).

[27] V anglickém jazyce označení *district*.

[28] Uganda Bureau of Statistics: https://www.ubos.org/ (cit. 23. 4. 2019).

[29] Uganda Bureau of Statistics, údaje k roku 2014: https://www.ubos.org/wp-content/uploads/publications/2014CensusProfiles/MITYANA1.pdf (cit. 23. 4. 2019).

Appendix 1: Population by Sex and Type of Residence by District, Uganda 2014

Central	Male	Female	Urban	Rural	Total
Buikwe	207,324	215,447	299,628	123,143	422,771
Bukomansimbi	75,109	76,304	12,797	138,616	151,413
Butambala	50,082	50,758	15,553	85,287	100,840
Buvuma	48,414	41,476	9,935	79,955	89,890
Gomba	82,167	77,755	12,439	147,483	159,922
Kalangala	31,349	22,944	4,980	49,313	54,293
Kalungu	89,679	93,553	37,094	146,138	183,232
Kampala	712,762	794,318	1,507,080	0	1,507,080
Kayunga	180,706	187,356	27,061	341,001	368,062
Kiboga	75,847	72,371	33,520	114,698	148,218
Kyankwanzi	111,539	103,154	30,621	184,072	214,693
Luwero	226,805	230,153	95,749	361,209	456,958
Lwengo	133,474	141,479	42,919	232,034	274,953
Lyantonde	46,714	47,039	13,823	79,930	93,753
Masaka	145,552	151,452	103,227	193,777	297,004
Mityana	165,717	163,247	107,645	221,319	328,964
Mpigi	125,404	125,144	43,360	207,188	250,548
Mubende	346,654	337,694	113,803	570,545	684,348
Mukono	289,757	307,047	162,710	434,094	596,804
Nakaseke	104,795	92,578	39,397	157,976	197,373
Nakasongola	93,323	88,472	24,667	157,128	181,795
Rakai	254,366	261,943	34,041	482,268	516,309
Ssembabule	126,084	126,513	16,949	235,648	252,597
Wakiso	949,035	1,048,383	1,681,449	315,969	1,997,418

Tabulka 1 – Seznam krajů v centrální Ugandě a velikost jejich populace (podle pohlaví a místa bydliště)

Příslušníci největší etnické skupiny Baganda náleží do místní etnické kategorie nazývané Bantu a tvoří 17 % z celkové populace Ugandy. Sociální organizace příslušníků Baganda je založena na patrilinearitě, což znamená, že původ potomků je určován podle otce. Společnost je i nadále sdružována do klanů, které obsahují vždy několik rodinných linií se společným mužským předkem. Na základě klanů je organizován život, manželství, výchova dětí i sociální a politická spojenectví ve společnosti. V roce 2009 bylo na území Bugandského království rozpoznáno celkem 52 klanů. V rámci jednotlivých rodin stále platí patrilineární systém a hlavou rodiny je vždy otec, kterého musí poslouchat nejen děti, ale také ženy. Své postavení ve společnosti muž upevňuje počtem dětí, případně pak počtem žen. Zároveň je také povinen být pohostinný, od bohatších rodin se očekává, že budou své bohatství do určité míry sdílet s komunitou, se kterou žijí. Mezi další povinnosti mužů patří starost o děti svých sourozenců v případě, že se o děti nemohou postarat, nebo zemřou (Wrigley, Ch., 2002).

Patriarchální principy společnosti spolu s původem a příslušností k určitému klanu jsou zásadní pro vztahy a rozložení moci v ugandské společnosti. Ať je klan sebevětší, jeho příslušníci se identifikují jako blízcí příbuzní. Z tohoto uspořádání vyplývá tabu zakazující

manželství mezi příslušníky stejného klanu, bylo by považováno za incest. Klany upevňují svou pozici především získáváním dalších členů, proto je sňatek zcela zásadním společenským zvykem v Ugandě. Svobodní jedinci se těší mezi lidmi Baganda velmi malému respektu. Oproti tomu polygynie je vysoce ceněna a muž, který má více žen, je respektován a považován za velmi schopného jedince. Nyní se poměry ve společnosti proměňují a počet polygamních manželství klesá díky socioekonomickým a genderovým změnám ve společnosti, na druhou stranu polygynie je především v rurálních oblastech země stále běžnou praktikou. Polyandrie je tradičně považovaná za tabu a neexistuje, což je způsobeno zmíněnou nadvládou mužů. I nadále je mezi příslušníky Baganda žijícími v rurálních oblastech zvykem, že muž musí rodině své snoubenky darovat věno v peněžní či materiální podobě (nejčastěji hospodářská zvířata), cena za nevěstu slouží rodině jako kompenzace za ztrátu pracovní síly (Otiso, K. M., 2006).

Původní vesnice obývané etnikem Baganda většinou sestávaly ze čtyřiceti až padesáti domů vystavěných na úpatí kopců. Jejich vrcholy a vlhké až bažinaté nížiny sloužily k pěstování plodin nebo jako pastviny pro domácí zvířata. Domy byly situovány okolo domu náčelníka nebo vůdce dané komunity. Jeho funkcí bylo rozhodovat o chodu vesnice, ale také výběr daní, následně předávaných králi království Buganda. Během 19. století se moc náčelníků snižovala kvůli zvýšené migraci obyvatelstva, konfliktům na území Ugandy a zvyšující se moci britského impéria. Po získání nezávislosti moc vůdců komunit upadala následkem posílení politiků, rozložení sil ve společnosti se zcela změnilo (Wrigley, Ch., 2002). Co ale zůstalo velice podobné, je ekonomika a způsob získávání potravy a zdrojů. Příslušníci etnika Bantu jsou tradičně zaměřeni na usedlý život a zemědělskou činnost, proto se v této části země pěstují plodiny, zatímco velkochov dobytka byl vždy spíše vedlejší. Díky úrodným nížinám, které centrální Ugandu pokrývají, se zde pěstuje většina základních potravinových plodin, poskytujících ekonomickou základnu pro hustý populační růst regionu. Typické je pěstování kukuřice, fazolí, manioků, matokee (zelené banány) nebo jáhlů, ale i pěstování kávy a čaje, jež jsou určeny k exportu. V centrální Ugandě se dynamicky rozvíjí pěstování dalších druhů zeleniny, ovoce a cukrové třtiny. Mezi méně důležité plodiny se řadí bavlna, arašídy nebo čirok, hojně pěstované především na severu země (Reinikka, R., Collier, P., 2001).

Kulturní tradice jsou silně provázány s tradicemi etnické skupiny Bantu. Centrální Uganda je územím se zcela převládající kulturou lidí Baganda, s nimiž jsem realizovala terénní výzkum. Stejně jako v jiných částech subsaharské Afriky, také zde je kultura

převážně orální, tradice, zvyklosti a historie se zde předávají ústně prostřednictvím vyprávění příběhů, tance a hudby. V dnešním globalizovaném světě se prolíná se zvyky a názory ze Západního světa. Velice důležitou součástí ugandské společnosti je náboženství. 85 % obyvatel Ugandy se hlásí ke křesťanství, 12 % k islámskému náboženství a pouhá 3 % praktikují tradiční africká náboženství. Je nutné ale podotknout, že křesťanství i islám je v Ugandě tradičními africkými náboženstvími velmi silně ovlivněno a došlo mezi nimi k transferu a přejímání různých prvků (Otiso, K. M., 2006). *„Každý ugandský kmen má vlastní rituály ovlivňující celé rodiny, domácnosti i klany, jež jsou praktikovány při významných životních událostech jako je narození, sňatek nebo smrt. Tyto ceremonie se často prolínají s křesťanskými zvyklostmi. V praxi to může vypadat i tak, že sňatek je nejprve uzavřen dle tradičních rituálů kmene, a poté je vykonán křesťanský obřad v kostele. Také když někdo zemře, obřad v kostele nenahrazuje dodržení kmenových smutečních rituálů a praktik. Tato schopnost přesouvat se v kulturních tradicích a praktikovat zcela odlišné rituály, a přitom zachovat legitimnost obou kultur, dává zcela nový význam pojmu 'multikulturalita'.“* (Leggett, I., 2001, s. 14) Tradiční kmenová náboženství poskytla základ hodnot, vztahů a zachování pořádku ve společnosti (Otiso, K. M., 2006).

2.2.1 Distrikt Mityana

Obrázek 1 – Distrikt Mityana, Centrální Uganda

V centrální Ugandě se nachází distrikt Mityana, jehož hlavním administrativním a komerčním centrem je město Mityana, vzdálené asi 80 km západně od Kampaly. Umístění distriktu Mityana v rámci Ugandy ukazuje obrázek č. 1[30]. Jak je patrné z tabulky č. 2[31] níže, v kraji žije asi 330 000 lidí, z čehož přibližně třetina obývá město Mityana, zbylé dvě třetiny jsou pak rozloženy v rurálních oblastech. Jedná se o oblast, které dominuje zemědělství jako zdroj příjmů a obživy lidí.

Age group	Male	Female	Total
0-9 years	56,610	50,593	107,203
10-19 years	43,862	41,904	85,766
20-39 years	40,678	42,974	83,652
40-59 years	17,074	18,504	35,578
60 years and above	7,493	9,272	16,765
Total	165,717	163,247	328,964

Tabulka 2 – Četnost populace distriktu Mityana podle pohlaví a věku

Distrikty (obdoba krajů v ČR) se dělí do menších samosprávných celků[32], kterými jsou okresy a obce s rozšířenou působností. Nejmenší jednotkou jsou farnosti neboli jednotlivé obce a vesnice. Toto dělení umožňuje územní samosprávu od lokální po státní úroveň. Antropologický výzkum se odehrával ve vesnici **Lusanja** spadající do pravomocí obce Bulera.

Při posledním rozsáhlém sběru dat[33] žilo na území vesnice Lusanja 2 493 obyvatel. Ve vesnici mírně převažují ženy. 72 % domácností vedou muži, pouze ve 27 % domácností chybí muž, žije zde tedy žena samoživitelka. Jde o velmi mladou populaci, asi polovině obyvatel Lusanji je mezi 12–17 lety, 42 % obyvatel náleží do věkové kategorie 17–25 let, lidé nad 65 let pak tvoří pouhá 4 %. Školní docházka je zde na poměrně dobré úrovni,

[30] Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Mityana_District#/media/File:Mityana_District_in_Uganda.svg. (staženo 13. 5. 2019).

[31] Uganda Bureau of Statistics, údaje k roku 2014: https://www.ubos.org/wp-content/uploads/publications/2014CensusProfiles/MITYANA1.pdf (cit. 23. 4. 2019).

[32] Toto dělení jsem přizpůsobila administrativnímu dělení České republiky, abych problematiku přiblížila čtenářům. V anglickém jazyce vypadá členění takto: district, county, subcounty, parish.

[33] Uganda Bureau of Statistics, 2014: https://www.ubos.org/explore-statistics/20/ (cit. 8. 5. 2019).

i když celých 35 % obyvatel nad 18 let je negramotných. Na základní školu chodí 82 % dětí ve věku 6–12 let, děti ve věku 13–18 let navštěvují školu ve 31 % případů. Vzhledem k tomu, že děti ve věku 13–15 let často dochází na základní školu, pouze nízké procento pokračuje na škole střední. To může být způsobeno buď vyššími poplatky, nebo větší vzdáleností od Lusanji. Stejně jako střední školy, i zdravotnická zařízení, pošta nebo policie ve vesnici chybí. Nalezneme zde pouze místní léčitele nebo menší kliniky bez potřebného vybavení.

92 % obydlí ve vesnici má pevnou střechu. Ale jen 43 % domů má cihlové zdi, častěji jsou jen hliněné. Betonovou podlahu má jen 15 % domácností, zbytek tvoří hliněná podlaha (jen vyčištěná zem). Ugandský statistický úřad na základě různých kritérií uvádí, že celých 99,6 % domů a obydlí na území Lusanji je nedostatečných pro důstojný život. V domech často chybí nábytek, především postel nebo alespoň matrace na spaní, je však nutno podotknout, že téměř každá domácnost zde má k dispozici moskytiéry na ochranu před komáry. Chybí kanalizace i rozvody vody, lidé chodí ke studním. Jen 13 % domácností má vlastní sociální zařízení, v podobě suchého záchodu mimo dům, často ho sdílí více rodin. Stálý odběr elektřiny zatím není možný, jen 7 % domácností má solární panely poskytující elektřinu při slunečných dnech. 82 % domácností svítí pomocí petrolejových lamp. Pouhá 3 % domácností vlastní televizor, 1 % počítač. Nejužívanějším prostředkem k získávání informací je rádio, nalezneme jej v 70 % domácností. 91 % rodin v Lusanje je zcela závislých na soběstačném, tedy samozásobitelském zemědělství.

3. Mezinárodní pomoc

3.1 Dělení globálního světa

V průběhu historie, dávno po objevení všech kontinentů, se ujalo další dělení světa. Především označení *třetí svět,* ve veřejném diskurzu hojně užívané dodnes. Jedná se o pojem poprvé použitý francouzským demografem Alfredem Sauvym roku 1952. Původně označoval jakékoli chudé vrstvy obyvatelstva, ale během Studené války získal silně politický podtext. Od té doby se svět dělil na tři části – bohatý demokratický Západ neboli *první svět*, východní socialistický *druhý svět* a všechno ostatní jako *třetí svět*. V případě prvního a druhého světa hovoříme o průmyslově vyspělých zemích, lišících se

politickým systémem a ekonomickým nastavením, které mezi sebou bojovaly o moc. Třetí svět není tak lehké vymezit. Do tohoto pojmu spadalo mnoho zemí z celého světa. Nejprve se nejednalo jen o chudé státy, do zemí třetího světa se řadila např. i Jižní Korea. Společnost jí pak dělaly nejchudší země nebo státy zmítané válkami a nepokoji (Hoch, T., 2007). Po zániku silného socialistického bloku toto dělení ztratilo na významu, ale pojem třetí svět nevymizel. Začal se používat pro označení nejchudších zemí světa.

Další dělení tyto země označuje jako země globálního Jihu. Opakem je pak bohatý Sever. To ale není přesné, protože by do kategorie chudých zemí musela spadat například Austrálie, a naopak do zemí bohatého Severu chudé země v oblasti Balkánu. Asi nejpřesnějším dělením je dle mého názoru rozdělení světa dle rozvojových charakteristik na rozvinuté a **rozvojové země**. *„Rozvojová země je stát s relativně nízkou životní úrovní obyvatelstva a málo rozvinutým průmyslem. Nízká úroveň ekonomického rozvoje zde bývá obvykle spojena také s nízkým sociálním rozvojem ve smyslu dostupnosti zdravotní péče, nezávadné pitné vody, kvality bydlení, stravy, ukazatelů průměrné délky života, gramotnosti atd. Většinou jsou do této kategorie zařazovány členské státy G77 a další státy na podobném stupni vývoje.“* (Hoch, T., 2007, s. 16) G77 je organizace při OSN, která vznikla spojením původně 77 rozvojových zemí, aby mohla zastupovat jejich zájmy v rámci globalizovaného světa. Nyní je států 135[34] a patří mezi ně také Uganda. Jedná se o největší mezivládní organizaci sloužící jako platforma rozvojových zemí, kde mohou vyjádřit a prosazovat společné ekonomické zájmy a posilovat tak svou vyjednávací pozici v mezinárodních ekonomických otázkách i vzájemnou pomoc při rozvoji jednotlivých členských států[35].

Dle Encyklopedie rozvojových studií (2011) patří mezi rozvojové země většina států dnešního světa a nalezneme je na každém kontinentu. I přes jejich rozdílnost je spojuje jedno, dosahují nízké úrovně socioekonomického rozvoje. Mezi další sdílené charakteristiky patří koloniální minulost, chudoba, negramotnost, výskyt epidemií, válek a hladomorů. Autoři dále uvádí, že hospodářství těchto zemí je často založeno na zemědělské produkci a nízká industrializace jim brání ve vstupu na globální trh z důvodu nízké konkurenceschopnosti. Ve většině případů jsou pak tyto země závislé na materiální

[34] The Group of 77: https://www.g77.org/doc/members.html (cit. 28.1.2020).

[35] The Group of 77: https://www.g77.org/doc/ (cit. 28.1.2020).

i finanční pomoci ve formě rozvojových a humanitárních programů (Dušková, L., a kol., 2011).

3.2 Rozvojová spolupráce

Žijeme v silně globalizovaném světě, který je charakterizován stíráním hranic mezi státy, lidmi i ekonomikami. Většina transakcí a událostí se odehrává v prostoru globalizovaného, tedy propojeného světa. Existuje tzv. globální trh, v rámci něhož klesá význam jednotlivých států, k moci přichází nadnárodní firmy a rozšiřují se nadnárodní formy vládnutí. Svět, jak jsme jej znali, se mění. Zůstalo pouze minimální množství zcela izolovaných společností od okolního světa a globálního trhu. Globalizaci podléhá i rozvoj, definovaný jako pozitivní společenská změna. Je téměř nemožné, aby změny komunity nebo společnosti vycházely pouze z ní samé. Běžnou praxí dnešního světa je, že do tohoto rozvoje zasahují či jej přímo podněcují vnější státní i nestátní aktéři (Dušková, L., a kol., 2011).

Proces rozvoje má podobu především systematického omezování stavu chudoby ve světě. V rámci boje proti světové chudobě vytvořila OSN v roce 2000 program Rozvojové cíle tisíciletí (MDG´s[36]). Jedná se o soubor osmi základních cílů, jejichž dosažení by mělo vést k vymýcení chudoby a nastartování rozvoje (Hoch, T., 2007). Tyto cíle měly být naplněny do roku 2015. Poté na ně navázal nový program OSN, Cíle udržitelného rozvoje (SDG´s[37]), který byl rozšířen na 17 cílů a státy se je zavázaly splnit do roku 2030. Patří mezi ně například vymýcení chudoby a hladomoru, kvalitní vzdělání pro všechny, genderová i etnická rovnost, přístup k nezávadné vodě, udržitelný ekonomický růst či péče o světové ekosystémy a klima[38].

Mezinárodní pomoc s cílem rozvoje státu označujeme pojmem **rozvojová spolupráce**, která *„ve svém širším pojetí označuje vnější zásah do rozvojových zemí za účelem pozitivní společenské změny, nejčastěji snížení chudoby.“* (Dušková, L., a kol., 2011) Je poskytována nevládními neziskovými organizacemi, soukromými nadacemi či

[36] Millenium Development Goals.

[37] Sustainable Development Goals.

[38] United Nations: https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300 (cit. 28. 1. 2020).

sbírkami nebo prostřednictvím oficiální rozvojové pomoci (ODA[39]). ODA sdružuje tradiční rozvinuté dárcovské země, které jsou členy tzv. Výboru pro rozvojovou pomoc OECD (DAC[40]). Dle dostupných údajů (např. Encyklopedie rozvojových studií) poskytují země DAC až 95 % světové rozvojové pomoci. Státy DAC vytvořily definici oficiální rozvojové spolupráce a každý rok vytváří seznam příjemců ODA. Země, která není na seznamu nemůže pomoc získat. ODA má nejčastěji podobu finanční pomoci (granty nebo zvýhodněné půjčky), hmotné pomoci (např. potravinová pomoc) či technické spolupráce (vysílání expertů). Důvody poskytování rozvojové pomoci ale nejsou vždy motivovány etickým smýšlením a touhou po pomoci chudým státům. Často bývají pragmatické, dárcovský stát si chce například zajistit politickou nebo obchodní moc nad příjemcem pomoci (Dušková, L., a kol., 2011).

V rámci předvýzkumu, pobytu v terénu i při studiu odborné literatury jsem se snažila zachytit podstatu rozvojové spolupráce. Čím hlouběji jsem se do tématu ponořila, jevilo se mi neuchopitelnějším a širším. Pro potřeby mé práce, a především výzkumu, jsem pracovala s následující zjednodušenou definicí:

Rozvojová spolupráce představuje jeden z globálních procesů, jehož cílem je dlouhodobé a efektivní řešení problémů v rozvojových zemích. Jsou do něj zapojeny především rozvinuté země a nevládní neziskové organizace. Rozvojovým zemím poskytují pomoc finanční, materiální nebo v podobě know-how.

Nejen vymezení, ale také názory na rozvojovou spolupráci, se zásadně odlišují. Asi nejčastějším argumentem proti rozvojové pomoci bývá, že finance nebo hmotná pomoc se k potřebným nedostanou. Samozřejmě je to v některých případech pravda. Ale každý, kdo do rozvojové země zavítá, uvidí hmatatelné pozitivní výsledky rozvojové spolupráce. A to jak na mikroúrovni v podobě studen, tak i na makroúrovni v podobě snižování počtu lidí žijících v absolutní chudobě (Hoch, T., 2007).

Tomáš Hoch (2007) zmiňuje argumenty podporující ideu rozvojové pomoci. Dělí je na morální, ekonomické, politické, kulturní a bezpečnostní. Morální argument je založen na předpokladu, že právo na život, zdraví a lidskou důstojnost má být univerzální hodnotou platnou na celém světě. Rozvojová pomoc by měla být založena na solidaritě

[39] Official Development Assistance.

[40] Development Assistance Commitee.

a vzájemné pomoci v nouzi, stejně jako tomu je ve fungování vyspělých států. Ekonomické, politické a kulturní důvody spolu souvisí. Rozvojová spolupráce v sobě totiž skrývá zcela pragmatické cíle. Státy si financováním rozvojové spolupráce kupují v zemích vliv. Časté bývá výhodné postavení při obchodování s exotickým ovocem, kávou a dalším vývozním artiklem. Otevírá také prostor pro obchodování soukromému sektoru, který se „sveze“ s popularitou státu poskytujícího peníze. Rozvinutý stát má možnost ve vybrané zemi šířit svou kulturu či jazyk a v neposlední řadě získá donorská země prestiž. Posledním argumentem, který Hoch (2007) zmiňuje, je bezpečnost. S chudobou jsou spojena bezpečnostní rizika, jako vzestup extremismu, zločinu, ozbrojených konfliktů, uprchlictví aj. Tyto jevy mohou být přenášeny na okolní státy a negativně ovlivnit i ty rozvinuté. Rozvinuté státy mají navíc prostředky, jimiž mohou obyvatelům rozvojových zemí zlepšit sociální i ekonomické podmínky, čímž nepřímo sníží bezpečnostní rizika v dané zemi i za jejími hranicemi.

Jednou z největších celosvětových organizací poskytujících rozvojovou i humanitární pomoc je OSN. Obsahuje suborganizace věnující se přímo mezinárodní pomoci a rozvojovým projektům. V souvislosti s Afrikou lze zmínit Konferenci OSN o obchodu a rozvoji, zaměřenou na ekonomický rozvoj afrického kontinentu. Dále Rozvojový program OSN, což je fond rozvinutých zemí fungující na principu spolufinancování konkrétních rozvojových projektů. V rámci tohoto programu byl vytvořen dříve zmíněný Index lidského rozvoje. Mezi největší finanční organizace poskytující rozvojovou pomoc patří MMF, Světová banka, Světová obchodní organizace či Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj. Své rozvojové programy má také Evropská unie, přičemž je typické, že evropské státy s koloniální minulostí investují peníze do rozvojových projektů v bývalých koloniích (Hoch, T., 2007). V některých případech pak mezi bývalou kolonií a kolonizátorem mohou vznikat specifické, především obchodní, vztahy. Ty mohou být označovány pojmem *neokolonialismus.* Jedná se o *„soubor strategií využívaných mocnými státy a dalšími aktéry k ekonomické a politické kontrole území, společností a ekonomik rozvojového světa.“* (Dušková, L., a kol., 2011) Kontrola nad rozvojovým státem je uplatňována především přítomností zahraničního kapitálu, technologií nebo expertů. Neokolonialismus je velkým rizikem pro státy, které se snaží o rozvoj své ekonomiky a zvýšení životní úrovně svých občanů.

3.2.1 Rizika pomoci

Dlouhodobá mezinárodní pomoc s sebou nese velká rizika především pro komunitu, která pomoc přijímá. Je zcela zásadní, aby si byl donor, tedy iniciátor rozvojové spolupráce, vědom etických dilemat této formy pomoci. *„Důležitým fenoménem v zahraniční pomoci je nějaká forma či míra spolupráce s příjemci pomoci, ať už se jedná o jejich postupně zapojování do pomoci, spoluúčast, participaci nebo partnerství. Rozdíl mezi příjemcem pomoci a partnerem ve spolupráci je v moci, kterou dárce či poskytovatel nad klientem má. V partnerství by neměla hrát moc žádnou roli, tudíž pracovníci v zahraniční pomoci by byli následných dilemat ušetřeni. Proto je součástí všech etických kodexů zásada partnerského jednání.“* (Princová, K., a kol., 2014, s. 37) Faktor partnerství a spolupráce je zahrnut již v názvu rozvojové spolupráce. Měl by být zcela zásadní podmínkou jakéhokoli pokusu o pomoc kdekoli na světě.

Jedním z největších rizik je ohrožení důstojnosti lidí přijímajících pomoc. Příjemci mohou získat pocit podřízenosti vyplývající z nerovnoprávného vztahu nastaveného donorem. Často se jedná o nadřazené a paternalistické chování jednotlivců nebo organizace poskytující pomoc, bez možnosti jakékoliv participace komunity na rozvojovém projektu. Dalším rizikem může být vznik závislosti na pomoci. Lidé si mohou snadno zvyknout na přítomnost organizace a pokud nejsou přímo zapojeni do rozvojového projektu, mohou se spoléhat na příjem hmotné pomoci zcela bez práce. Tento přístup může negativně ovlivnit celou ekonomiku komunity, případně zlikvidovat místní trh (Princová, K., a kol., 2014). Na pomoci nemusí být závislý pouze jedinec, rodina či komunita, ale i vláda rozvojové země. V takovém případě se závislost projeví neschopností vlády obejít se bez zahraničních prostředků a aktivního získávání vlastních zdrojů na chod státu (Dušková, L., a kol., 2011).

Co se týče ekonomiky rozvojových států, často je zcela zásadním problémem a překážkou rozvoje jejich zadlužení. Světová banka a MMF poskytly mnoha rozvojovým zemím (i Ugandě, jak jsem již zmínila) obrovské půjčky. Řada z nich ale kvůli splácení dluhů není schopna investovat do vlastního rozvoje. Dalším problémem je nutnost splácet kvůli úrokům více, než kolik v podobě další rozvojové spolupráce státy obdrží. Nehledě na to, že byly půjčky často poskytnuty autoritativním režimům a padly pouze na potřeby diktátorů a jejich armád. Půjčky tak mohou mít paradoxně za následek rozevírání sociálních nůžek a zvyšování extrémní chudoby (Hoch, T., 2007). Poskytování těchto

půjček za předpokladu dodržení velmi přísných pravidel by se dalo označit za již dříve zmíněný neokolonialismus.

O zvyšování nerovností hovoří také Princová a kol. (2014), i když v jiné perspektivě. Autoři uvádí, že při realizaci rozvojové nebo humanitární pomoci může docházet k pocitu nespravedlnosti a závisti mezi členy komunity. Tyto pocity mohou vznikat především z důvodu nevhodných zásahů do společnosti způsobených neznalostí kultury a sociálních poměrů v komunitě či nezkušenosti organizace. Riziko je zde velké, protože nezpůsobí jen pocit závisti, ale může mít za následek změny tradiční sociální skladby a místních struktur, potažmo změny modelu chování členů společnosti.

Dalším rizikem je tlak příchozí organizace, pracovníků či jednotlivců na přijetí hodnot jejich kultury místní komunitou. Poskytovatelé rozvojové spolupráce mohou vědomě i nevědomě nutit příjemce pomoci k přijetí cizích hodnot a kultury. Komunita může mít pocit, že se musí podřídit názorům a způsobu chování donora, aby pomoc získala (Princová, K., a kol., 2014). S tím také souvisí nepochopení situace donorem, kdy se organizace může snažit realizovat nepotřebné či nefunkční projekty. To platí například při slepém přenášení projektu z různých komunit, kultur či přírodních prostředí do jiných, zcela odlišných. Realizátor rozvojového projektu musí nejprve poznat danou kulturu a podmínky jejího života, pochopit její fungování a ve spolupráci s místními lidmi zjistit, co je zde nejvíce potřeba a jaké forma realizace bude vhodná. Až poté může být rozvojový projekt realizován.

„Rizika se dotýkají rozvojové pomoci a spolupráce hlavně v oblasti, která se týká korupce, a to na všech stupních, ať už v případě donorských vlád, přijímacích vlád, zprostředkovatelských firem nebo místních firem. Dále se rozvojové spolupráce týká nedostatečná spoluúčast a spolupráce, ztráta důstojnosti, prosazování vůle donora. Rizikem je také nevyužívání místních zdrojů, nevytvoření určitého pocitu vlastnictví a neztotožnění se se změnou. Velkým rizikem v rozvojové spolupráci je politizace. Dlouhodobý rozvojový projekt není možné realizovat bez spolupráce s vládami, které by zaručily jeho realizovatelnost a udržitelnost.“ (Princová, K., a kol., 2014, s. 88) Dále se této problematice věnuji v následující kapitole. V kapitole Antropologie vs. Rozvoj pak představuji další rizika a kritiku rozvojové spolupráce.

3.2.2 Udržitelný rozvoj komunit

V rámci rozvojové spolupráce je důležité, aby byl projekt realizovaný v komunitě dlouhodobě udržitelný a fungoval i po odchodu organizace poskytující pomoc. Cílem jakéhokoliv zásahu do komunit rozvojových zemí by měl být jejich **udržitelný rozvoj** směřující ke stabilizování tamní společnosti a zlepšování kvality života.

Poprvé se ve veřejném diskurzu objevil pojem *trvale udržitelný rozvoj* v roce 1972 na konferenci OSN ve Stockholmu. Jedním z hlavních témat konference se stala neudržitelnost hospodářského růstu a konflikt mezi ním a ochranou životního prostředí. Koncept trvale udržitelného rozvoje získal na síle ve stejném období, kdy se začalo diskutovat o negativních dopadech lidské činnosti na životní prostředí. V tomto duchu pokračovalo valné shromáždění OSN roku 1983. Výsledkem konference bylo ustanovení Světové komise pro životní prostředí a rozvoj, jejíž činnost se měla zaměřit především na zkoumání vztahu mezi hospodářským růstem a ochranou životního prostředí. V roce 1987 vydala komise pod vedením norské ministerské předsedkyně Gro Harlem Brundtlandové závěrečnou zprávu s názvem Naše společná budoucnost (Moldan, B., 2009).

V této zprávě byla poprvé publikována asi nejznámější definice trvale udržitelného rozvoje, je to *„takový rozvoj, který uspokojuje potřeby současnosti, bez ohrožení potřeb budoucích generací uspokojovat jejich vlastní potřeby.“* (in Dušková, L., a kol., 2011, s. 336) Důležité je zdůraznit, že uspokojení současných potřeb je možné pouze aniž by se to dělo na úkor jiných národů. Principy směřování k dosažení udržitelného rozvoje byly následně podrobněji rozpracovány na Konferenci Spojených národů o životním prostředí a rozvoji konané v Riu de Janeiro v roce 1992. Cílem konference bylo rozpracovat vizi udržitelného rozvoje a navrhnout její implementaci na mezinárodní, národní i místní úrovni. Výsledkem byl akční plán s názvem Agenda 21 a Deklarace z Ria de Janeiro o životním prostředí a rozvoji (Rynda, I., 2019).

Pojem trvale udržitelný rozvoj je často komunikován především jako environmentální koncept, zabývá se tedy převážně otázkami ochrany životního prostředí, ale i rozvojem samotné společnosti. To se odrazilo také v podrobnějším rozpracování definice v roce 1992. Důraz se kladl na ekonomický rozměr udržitelného rozvoje, zmíněn byl také sociální rozměr. O pár let později byly definovány tři základní pilíře trvale udržitelného rozvoje – environmentální, ekonomický a sociální. Pilíře by se měly navzájem doplňovat a jejich vyvážený rozvoj by měl vést k trvale udržitelnému rozvoji

komunit a společnosti. Environmentální pilíř zdůrazňuje, že člověk je součástí přírody a zároveň je na jejích zdrojích plně závislý. Společnost se má rozvíjet pouze v rámci zachování funkčních ekosystémů a zdravého životního prostředí. Ekonomický rozměr se vrací k udržení rovnováhy mezi hospodářstvím a ochranou životního prostředí. Pro hospodářskou činnost má být zachován základní kapitál a k rozvoji využit vytvořený zisk. Sociální pilíř klade důraz na odstranění chudoby, zlepšování zdraví a kvality života, zajištění kvalitního vzdělání, bezpečnosti a principu spravedlnosti lidského uspořádání (Moldan, B., 2009).

Koncept i definice trvale udržitelného rozvoje se stále vyvíjejí. Autoři se snaží vytvářet nové a komplexnější definice, které by lépe charakterizovaly šíři tohoto konceptu. Příkladem může být definice Ivana Ryndy (2000): *„Trvale udržitelný rozvoj je komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických nástrojů a technologií uspokojovat sociální potřeby lidí, materiální i duchovní, při plném respektování environmentálních limitů. Aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné nově redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich instituce a procesy.“* (Rynda, I., 2000, s. 10-11) Dušková a kol. (2011) zdůrazňují, že přechod společnosti nebo komunity na udržitelný způsob života znamená zásadní změny v jejím fungování a chování jejích členů. Takovýto přechod označují dokonce za *třetí globální revoluci*, po revoluci neolitické a industriální.

K dosažení udržitelného rozvoje komunit je třeba dodržet základní zásady, která organizaci nebo donorovi pomohou vyhnout se dříve zmíněným rizikům[41] a nenávratně poškodit komunitu. Princová a kol. (2014) uvádí ve své publikaci pravidla poskytování rozvojové nebo humanitární pomoci v rozvojových zemích. Prvním pravidlem je respekt k lokální kultuře a mravům. Lidé žijící v odlišném společenském uspořádání a kultuře mají zcela jiné hodnoty, způsob komunikace, dodržování dohod, vnímání času, humor atd. Je na organizaci, která do takové komunity vstupuje, aby se přizpůsobila a místní zvyky respektovala. Musí se vyvarovat nadřazenému chování a snahám o změny sociálních nebo jiných struktur dané společnosti. Dalším pravidlem, na které by měl donor myslet, je princip subsidiarity. Nikdy by neměla být nahrazena aktivita místních zahraniční pomocí. Teprve až když místní lidé, popřípadě jejich stát, selžou v zabezpečení základních podmínek důstojného života, nastupuje mezinárodní pomoc. Ta ale musí vždy fungovat na

[41] Viz kapitola 3.2.1.

základě zapojení komunity, místní instituce, případně státu. Dalším pravidlem, které je nutné dodržet, je partnerství. Rozvojová spolupráce má být založena na vzájemné výměně a prospěchu. Organizace i jednotlivci by se měli vyvarovat přílišné koncentraci na dar, u něhož je riziko opomenutí vztahu s obdarovaným. Rozvojová pomoc by v žádném případě neměla sloužit pouze jako „zlepšení karmy“ donora. Udržitelný rozvoj komunit by měl být založen na principu solidarity, partnerství a společných aktivit, kladoucích důraz na vzdělávání členů komunity. Je to způsob práce s lokální kulturou zaměřený na využití místních zdrojů a lidského potenciálu v komunitě. Rozvojové projekty mají stavět na demokratických principech, podporovat rovnost a odmítat diskriminaci, ale i identifikovat limity komunity a místního životního prostředí. Ty by za žádnou cenu neměly být překračovány. Rozvoj komunity musí odrážet a zohledňovat environmentální, ekonomický i sociální pilíř udržitelného rozvoje.

Realizace rozvojové spolupráce vyžaduje důkladné plánování projektů, jemuž předchází navázání partnerství mezi danými rozvojovými a rozvinutými zeměmi. Předpokladem úspěšné pomoci je oboustranný dialog s místní komunitou a její zapojení do celého rozhodovacího procesu, stejně jako do procesu realizace pomoci. Státy i neziskové organizace by měly usilovat o takovou formu rozvojové spolupráce, která bude přímo reagovat na potřeby dané komunity, bude systémová a její dopady budou v daném místě dlouhodobě udržitelné. K naplnění těchto cílů je nutné podrobně se seznámit s kulturním pozadím a každodenním životem místních obyvatel. K určení silných a slabých stránek komunity i rozvojového projektu lze využít SWOT analýzu, což je nástroj strategického plánování. Umožňuje hodnotit silné a slabé stránky, příležitosti a ohrožení projektu či komunity. Analýza je přínosná v tom, že se zaměřuje na vnější i vnitřní faktory, které mohou mít vliv na zamýšlený projekt (Dušková, L., a kol., 2011).

3.3 Vývoj rozvojové spolupráce v Ugandě

"Zotavení Ugandy po skončení konfliktů na území země a ekonomické reformy se mohly uskutečnit díky velmi štědré zahraniční rozvojové pomoci. Od roku 1987 se 21 států stalo stálými a aktivními donory. Během realizace prvotních reforem obdržela Uganda zásadní multilaterální pomoc a od 90. let 20. století se dominantním zdrojem zahraničních

financí stala pomoc v rámci bilaterálních grantů[42]*. Technická a technologická asistence pak figurovala až v jedné třetině poskytnuté pomoci v období let 1987–1996. (...) Také počet nevládních organizací poskytujících finanční pomoc stále narůstá. V polovině 90. let to bylo asi 1 000 organizací, v roce 2000 už více než 3 000."* (Reinikka, R., Collier, P., 2001, s. 41)

Podle mezinárodní organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu UNESCO až 68 % ugandských dětí nedokončí sedmileté základní vzdělání. Jednou z hlavních příčin je chudoba. Výzkum UNESCO z roku 2012 navíc ukázal, že až 2 žáci z 10 neumí v posledním roce základní školy číst. Dívky chodí do školy v průměru pouze devět let a jen 12 % učitelů na školách tvoří v Ugandě ženy. Data prezentovaná Světovou bankou poukazují na další velmi rozšířený problém v ugandském školství, nedostatek kvalitních učitelů. Až ve 40 % tříd veřejných škol chybí učitel nebo učitelka. Školy mají nedostatek personálu, ale častý je také případ, kdy učitel pobírá plat, ale na výuku nedochází a děti nechává bez dozoru. Není výjimkou chybějící kvalifikovaná pracovní síla, školní pomůcky, voda a jídlo či nevyhovující, často nehygienické, prostory školy. Přesto jsou rodiče nuceni platit školné. Další náklady musí rodiče vynaložit na uniformy, pomůcky pro děti a závěrečné testy. Velká část obyvatel Ugandy vydělává méně než 1 USD za den a má více než jedno dítě. Zajištění základního vzdělání pro více dětí je proto často nemožné.

Velkým problémem v Ugandě je také genderová nerovnost, prostupující celou společností. Běžné je násilí na ženách, které je tradičně praktikováno a nelze jej efektivně právně vymáhat. Existuje také řada živých kulturních praktik udržujících nerovnost mezi muži a ženami. I dospělé ženy bývají často upozaděny před muži ve veřejné a soukromé sféře. Ženy mají vymezený prostor doma, jejich povinností je, kromě starosti o domácnost, děti a zahradu, vykonávat těžké podřadné práce. Muži naopak chodí do společnosti a vykonávají výdělečnou práci, což je činí hlavou rodiny. Genderová nerovnost se odráží také ve sféře vlastnictví. Ženy dodnes nemohou dědit žádnou půdu ani majetek vlastněný jejich otci, bratry nebo manžely. Po smrti muže dědí vždy mužští rodinní příslušníci. Tato tradice v praxi představuje pro vdovy a svobodné matky velké ohrožení. Ze dne na den se mohou i s dětmi stát bezdomovci.

[42] Bilaterální grant je forma přímé finanční pomoci, kterou poskytne jedna vláda druhé. .

Již jsem zmínila, že Ugandané jsou potravinově závislí na vlastní produkci, odehrávající se v rámci rodin. Doplňují ji pěstováním plodin (například kávy) určených k obchodování a zajištění živobytí. Přestože export zajišťuje velkou část příjmů státu jako celku, drobní farmáři strádají a nadpoloviční část obyvatelstva se pohybuje pod hranicí chudoby[43]. Jejich příjmy jsou velmi nízké a jen těžko se vyrovnávají s nečekanými výdaji (zdravotní péče, školné pro více dětí aj.) Až v posledních letech můžeme hovořit o vzniku alespoň základní sociální péče, která má podobu budování infrastruktury, zavádění elektřiny nebo výstavby studní (Leggett, I., 2001). Velký podíl na zlepšování kvality života, přístupu k zdravotní péči a vzdělání má rozvojová pomoc poskytovaná Západem. Na výše zmíněné problémy reagují především neziskové organizace.

3.3.1 Change Tomorrow

Ve vesnici Lusanja působí v současnosti dvě neziskové organizace. Starší z nich je vlastněna Ugandankou, která ve vesnici vyrostla. Této organizaci se více věnuji ve výzkumné části práce. Podstatně novější je nezisková organizace Change Tomorrow[44], působící v Lusanje od roku 2018. Organizace je zaregistrována ve Skotsku a byla založena mladým manželským párem Skota a Češky. Poté, co Dana a Jonny strávili v Ugandě 3 měsíce jako dobrovolníci, se rozhodli založit Change Tomorrow, jejímž cílem je přispět ke zlepšování socioekonomické situace místní komunity. Organizace pracuje na základě dokumentu Social Responsibility[45]. Jedná se o morální kodex, shrnující principy jejich projektu rozvojové spolupráce. Organizace slibuje udržitelný rozvoj místní komunity založený na zapojení do projektů. Má fungovat na pozitivním přístupu, bezpečném prostředí pro děti a ženy z komunity, ale i pro dobrovolníky, kteří přijíždí do Lusanji pomáhat.

Change Tomorrow si klade za cíl poskytnout dětem z Lusanji kvalitní základní vzdělání ve škole, kterou manželé odkoupili v roce 2018 od místní rodiny. V té době do školy docházelo asi 150 dětí a škola čelila mnoha problémům. Původní vlastnící zaměstnávali nekvalifikované učitele, kterým často nezaplatili za odvedenou práci. Děti ani učitelé nedostávali dostatek jídla, uniformy ani učební pomůcky. Nevyhovující byla také

[43] Ian Leggett (2001).

[44] https://www.changetomorrow.co.uk/

[45] Dokument je k nalezení na webových stránkách organizace.

budova školy a její vybavení. Zcela běžné bylo užívání tělesných trestů. Organizace se rozhodla místní poměry změnit. Na webových stránkách Change Tomorrow popisují manželé svůj záměr: *„Věříme v sílu vzdělávání, které pomůže ukončit chudobu, a snažíme se zajistit, aby děti ve venkovské oblasti Ugandy měly nejlepší příležitost se učit. Zaměřujeme se na to, abychom dětem poskytli vhodné prostředí a zdroje, kvalitní výuku a podporu rodičů, a pomohli jim tak co nejlépe využít jejich potenciál a čas strávený ve škole. Víme, že pro provádění udržitelných změn je zásadní pracovat s jedinečnými potřebami komunity, které pomáháme.“* Svého cíle dosahuje organizace především prostřednictvím programu adopce na dálku, který propaguje jako sponzorování vybraného žáka školy. Cena tohoto sponzorství je 25 GBP měsíčně. Tato částka pokryje školné, uniformu, dvě jídla denně a pitnou vodu. Pokud se sponzor rozhodne darovat 40 GBP měsíčně, slibuje organizace pomoc rodině žáka se zajištěním vybavení domácnosti, semen na pěstování plodin, základní lékařské péče nebo případné opravy domu. Je zde i možnost jednorázového daru, případně si sponzor může vybrat projekt, na který chce své peníze věnovat. Vše je na individuální domluvě s Danou a Jonnym. Dalším projektem Change Tomorrow je skupina Stand up for Women pro ženy z lusanjské komunity, kladoucí si za cíl poskytnout jim prostor pro sdílení každodenních problémů, pracovat s genderovou nerovností ve společnosti, bojovat proti domácímu násilí, učit ženy anglický jazyk a zlepšovat jejich finanční situaci prostřednictvím učení podnikatelským dovednostem a finanční gramotnosti.

Change Tomorrow přijímá také dobrovolníky, kteří pomáhají se stavebními pracemi nebo volnočasovými aktivitami žáků. Jsou vítáni také lidé vzdělaní v různých oblastech, aby mohli organizaci předat své know-how. Dana s Jonnym motivují donory a dobrovolníky k realizaci fundraisingových akcí, jejichž výtěžky jdou na rozvoj Change Tomorrow. Vítané jsou také materiální dary jako učební pomůcky, kancelářské potřeby, oblečení, sportovní a hudební vybavení atd. Kromě webových stránek funguje Change Tomorrow na sociálních sítích[46].

[46] Facebook: https://www.facebook.com/changeKidsLife/; Twitter: https://twitter.com/Change2morrow; Instagram: https://www.instagram.com/change_tomorrow_/.

4. Antropologie vs. rozvoj

Rozvojový diskurz vykrystalizoval v praxi regulující každodenní život obyvatel třetího světa (…), je však nutno podotknout, že jen omezeně je brán ohled na to, jak oni sami nahlížejí na své vlastní problémy a realitu, ve které žijí. Namísto toho před námi vyvstává obraz „podvyživeného" a „negramotného venkovana", představující problém, jehož se díky efektivnímu rozvoji můžeme zbavit.

Arturo Escobar

Výše uvedená citace zachycuje moment, který se stal základem pro etnografický výzkum předkládaný v této diplomové práci. Je východiskem mnoha autorů a antropologů, kteří se po Escobarovi vydali směrem rozvojové antropologie nebo antropologie rozvoje.

V období kolonizace vznikl rozpor mezi rozvojem místních komunit a požadavkem koloniálních mocností na rozvoj podmaněných regionů, jež měly pouze uspokojit jejich poptávku. Lokální komunity se pak měly podřídit Západní kultuře. Co se týče afrického regionu, utvořily se dva zcela protichůdné názory na řešení problematiky rozvoje. První teorie byla založena na přesvědčení, že k rozvoji Afriky může dojít pouze prostřednictvím bílých lidí. Druhý názor upozorňoval na nadřazenost práv původních obyvatel nad cizinci ze Západu a na možné nepokoje, které by změny komunit mohly vyvolat (Adamčíková, J. R., 2015).

Do jisté míry trvá tento názorový rozpor mezi antropology stále. *„Na jedné straně antropologové spolupracují s rozvojovými aktéry a dokazují, že antropologie může realizátorům rozvojové intervence mnoho nabídnout, na straně druhé existuje nemálo antropologů, kteří koncept rozvojové intervence kritizují a považují jej za nešťastný po stránce etické i politické."* (Adamčíková, J. R., 2015, s. 57) Uvedený rozpor vedl ke vzniku dvou zdánlivě stejných postojů antropologie k rozvoji – rozvojové antropologie a antropologie rozvoje. **Rozvojová antropologie** je koncept, v jehož rámci se antropologové podílejí na rozvojových projektech a programech. Mohou například realizovat programy potírání chudoby v rozvojových státech. Antropologové mohou být částečně zaměstnáni u institucí, nevládních organizací nebo soukromých subjektů realizujících rozvojové projekty. **Antropologie rozvoje** naopak sdružuje antropology, kteří zaujímají kritické stanovisko k „rozvojovému průmyslu". Jejich činnost se zaměřuje především na analýzu dopadů řízeného rozvoje v rozvojových zemích. Rozvoj je zde

chápán jako kulturní, ekonomický a politický proces (Adamčíková, J. R., 2015). Vzniká tak rozpor mezi antropology, kteří jsou aktivními účastníky rozvojové spolupráce a antropology, kteří se staví spíše do role rezervovaného kritika popisujícího dopady rozvojových projektů na komunity.

Předkládaný výzkum se dle mého názoru nachází na pomezí antropologie rozvoje a rozvojové antropologie. Adamčíková (2015) uvádí, že řada antropologů hranici mezi jedním a druhým přístupem překročila a pokouší se nalézt alternativní přístup k rozvojové problematice. Cituje autory Gardner a Lewise (2005), kteří vidí roli antropologie jako *„spojnici mezi teoretickou znalostí a praktickou činností – antropologové zapojení do rozvojových aktivit tak mohou smysluplně prospívat prostředí, ve kterém pracují, aniž by se vzdali kritické reflexe své činnosti a rozvoje jako celku.“* (in Adamčíková, J. R., 2015, s. 58) Jako důležitý moment hodnotím především požadavek reflexe rozvojové spolupráce ve vztahu k lokálním komunitám. Proto se práce dále věnuje antropologii rozvoje.

Antropologové si vždy uvědomovali, že hospodářské i kulturní změny v rozvojových zemích budou mít dopad na společenské uspořádání a ekonomiku lokálních kultur a jejich komunit. Rozdíl je ale ve vnímání těchto dopadů. Za dob kolonializmu převládal v Západních společnostech, a stejně tak v antropologických kruzích, *etnocentrismus*, který může být dnes vnímán jako jedno z velkých rizik rozvojové spolupráce. Etnocentrismus je označení tendencí hodnotit, poznávat a interpretovat jiné kultury a životní jevy z hlediska vlastního společenství. Za jediné správné, užitečně a pravdivé jsou z pohledu etnocentrismu považovány hodnoty, ideje a artefakty sociální skupiny, ke které hodnotitel náleží a se kterou se identifikuje. Cizí kultury jsou považovány za odchylky od normálního stavu věcí (Soukup, V., 1993).

Každá kultura má své *kulturní ohnisko*, což je pojem označující souhrn nejvýraznějších a nejdůležitějších kulturních prvků dané komunity, lokální kultury nebo určitého společenství. Kulturní ohnisko komunity ovlivňuje její orientaci, zájmy a způsob života jejích členů. Jakákoliv kulturní změna začíná procesy odehrávajícími se právě v kulturním ohnisku (Soukup, V., 1993). Každý nešetrný zásah zvenčí může způsobit v lokálních komunitách a kulturách řadu nepředvídatelných, někdy pozitivních jindy negativních, sociokulturních změn. V antropologii je *kulturní změna* chápána jako nehodnotící kategorie sloužící k označení procesu vzniku, transformace nebo zániku sociokulturních systémů, resp. kultur nebo jejich částí. Jedná se o kulturní vývoj

způsobený proměnami sociokulturních systémů v čase. Příčinou změn mohou být endogenní (proměny kulturních prvků uvnitř dané kultury, nejčastěji inovací) nebo exogenní faktory (způsobené interakcemi mezi různými sociokulturními systémy, tj. kulturním kontaktem). Kulturní změna je základním atributem kultury, který se manifestuje v procesu vzniku i rozvoje lokálních kultur (Soukup, V., 1993).

Nastartování procesu kulturních a sociálních změn v důsledku realizace rozvojové spolupráce, a tudíž kontaktu různých kultur, můžeme označit pojmem *akulturace*. Příkladem nešetrných zásahů může být kritika Jamese Fergusona, který upozorňuje také na roli hierarchie moci mezi zahraniční rozvojovou institucí a místní komunitou. Svou kritiku předvedl na příkladu Světové banky, která do rozvojových zemí vnesla systémy zvětšující moc státu a rozvojových agentur. Ty podporují v rozvojových zemích vždy odvětví, které koresponduje s jejich ekonomickými zájmy (Ferguson, J., 2009). Na tomto místě bych také ráda zmínila antropologický pojem související s kulturní změnou a akulturací, *kulturní konflikt*. Ten může být častým projevem rozvoje jedné komunity druhou, protože rozvojová intervence s sebou nese sociokulturní změny v místní komunitě. Jedná se o typ konfliktu vznikajícího, když členové dvou či více vzájemně propojených komunikujících kultur nebo subkultur prosazují zároveň značně odlišné až protikladné kulturní prvky. Jde o typ akulturace, při kterém dochází k soupeření. Kulturním konfliktem může dojít k posílení, rozkolísání nebo ztrátě kulturní identity aktérů (Soukup, V., 1993).

Existuje také řada antropologů, kteří rozvoj zcela odmítají. Jsou to reprezentanti proudu nazývaného *postdevelopment.* Podle tohoto směru je nutné zcela opustit koncept rozvoje, protože se jedná o neokoloniální konstrukt, prostřednictvím kterého získává rozvinutý svět moc nad rozvojovými zeměmi. Rozvoj je označován jako ideologický nástroj globálních mocenských vztahů, prostřednictvím kterého se rozvinuté země odlišují od rozvojových států. Postdevelopment vidí naději rozvojových států na změnu v potenciálu lokálních a alternativních hnutí ve spojení s aplikací prvků přímé demokracie (Dušková, L., a kol., 2011). Autoři tohoto směru vidí za rozvojovou spoluprací a rozvojem komunit pouze vytváření sociální reality tzv. třetího světa a legitimizaci tohoto dělení, stejně jako rozvojových intervencí (Adamčíková, J. R., 2015). Hlavní představitelem postdevelopmentu je dříve zmíněný Arturo Escobar. Svou kritiku rozvojového diskurzu zahajuje ve studii z roku 1995 citací vysoce etnocentrického dokumentu Rady pro sociální a ekonomické záležitosti OSN, kde jsou definovaná opatření nutná pro rozvoj zemí třetího světa. Dokument uvádí, že k ekonomickému růstu může dojít pouze pokud budou zastaralé

koncepty myšlení odstraněny a komunity rozloženy. Escobar na základě tohoto příkladu ukazuje, že třetí svět byl vždy vnímán a organizován pouze na základě eurocentrických představ o světě (Escobar, A., 1995).

Kapitolu bych ráda uzavřela citací Gardner a Lewise (2005), kteří nesdílí radikální postoj Escobara a jsou přesvědčeni, že i přes nutnost kritického náhledu na rozvojovou intervenci by se antropologové měli rozvojových projektů účastnit. *„Antropologie by měla fungovat jako živoucí spojnice mezi teoretickými znalostmi a skutečným jednáním a smysluplně tak prospívat komunitám, na které zaměřuje svou pozornost.“* (in Adamčíková, J. R., 2015, s. 141)

5. Etnografický výzkum

5.1 Vymezení výzkumu

Každá kultura musí osvobodit svůj tvůrčí potenciál a najít tu správnou rovnováhu mezi izolovaností a kontaktem s ostatními.

Claude Lévi-Strauss

Předkládaná diplomová práce je zaměřená na problematiku rozvojové spolupráce a rizika, která s sebou takovýto zásah do socioekonomického uspořádání rozvojové komunity může nést. Výzkum se snaží zmapovat dialog mezi poskytovateli rozvojové spolupráce a místními obyvateli a jak byli všichni aktéři zapojeni do rozhodovacích procesů i následné realizace rozvojového projektu. Práce si klade za cíl na konkrétním příkladu rozvojové spolupráce popsat emickou perspektivu členů komunity v souvislosti se vstupem neziskové organizace do jejich životů. Výzkum se dále zaměřuje na popsání a analýzu vlivů rozvojového projektu na každodenní život těchto lidí. I přes to, že je každá komunita specifická, rozvojová spolupráce s sebou nese určité jevy, které mohou být společné pro komunity v rozvojových zemích. Poznatky získané z místa výzkumu mohou být využity při řešení problematiky a zavádění rozvojové spolupráce i na dalších místech.

Předmětem zájmu této práce je konkrétně lokální kultura žijící ve vesnici Lusanja v centrální Ugandě, kam vstoupila v roce 2018 nezisková organizace Change Tomorrow. V této rurální oblasti rozvojové země si výzkum klade za cíl analyzovat, jaký vliv má nabízená rozvojová spolupráce na komunitu kmene Baganda, jak se konkrétní aktéři cítí

ohledně přítomnosti lidí ze Západu, co od rozvojového projektu očekávají a do jaké míry je místní komunita zapojena do samotné realizace projektu. Neméně důležitým předmětem zkoumání je také každodenní život lidí a odhalení problémů, se kterými se v Lusanje potýkají. **Výzkumným cílem** práce je poskytnout zpětnou vazbu od lokální kultury a vnést do *Západní* představy o rozvojové spolupráci emický pohled místní komunity. Dalším cílem práce je poukázat na rizika rozvojové spolupráce a rozvinout dialog mezi neziskovou organizací a místní komunitou. Diplomová práce poskytne vzor pro realizaci udržitelné rozvojové spolupráce neziskovým organizacím, který bude založený na přímé spolupráci aktérů v praxi. Diplomová práce si klade za cíl především vnést do rozvojové problematiky hlas lokálních komunit a v rámci popisu běžných problémů lidí z rurální oblasti ukázat, do jaké míry může správně směřovaný rozvojový projekt pomoci.

Před realizací terénního výzkumu byly formulovány následující výzkumné otázky a cíle: Jakým způsobem byla lokální komunita zapojena do realizace projektu rozvojové pomoci? Zmapování průběhu vyjednávání a dialogu mezi neziskovou organizací a lokální komunitou. Jak ovlivnila přítomnost bílých lidí obyvatele Lusanji? Co si myslí zástupci lokální komunity o rozvojové pomoci realizované na jejich území? Charakteristika života lidí z vesnice Lusanja.

5.2 Metodologie

Níže předkládaný výzkum byl realizován pomocí kvalitativních výzkumných metod. Miroslav Disman (2011, s. 285) definuje kvalitativní výzkum jako *„nenumerické šetření a interpretaci sociální reality. Cílem tu je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím.“* Účelem je sesbírat co nejvíce dat tak, abychom byli schopni nalézt struktury a pravidelnosti, na základě kterých poté zkoumanému jevu porozumíme a vytvoříme novou teorii. Disman uvádí, že oproti kvantitativnímu výzkumu je kvalitativní založen na induktivní logice. To znamená, že se výzkumník nesnaží ověřit již existující teorii, ba naopak. Na začátku výzkumného procesu nemá téměř nic. Pozorováním a sběrem dat získá již zmíněné pravidelnosti a je schopen je interpretovat. Tyto interpretace se následně stanou základem k formování předběžných závěrů, ze kterých výzkumník formuluje hypotézy potažmo nové teorie (Disman, M., 2011). Kvalitativní metodologii jsem zvolila

mimo jiné také proto, že jejím cílem by mělo být porozumět kultuře či skupině lidí prostřednictvím jedinců v různých sociálních situacích.

Protože jsem se ve svém výzkumu rozhodla popsat život lidí žijících v kmenově uspořádané společnosti zcela odlišné od té naší, chtěla jsem porozumět jejich kultuře, zjistit, jak vypadá jejich každodenní život a k tomu navíc nahlédnout do zákulisí mezinárodní rozvojové spolupráce, nebylo pro mě těžké vybrat vhodnou kvalitativní výzkumnou metodu. Jan Hendl (2016, s. 50) charakterizuje cíl etnografického výzkumu jako *„porozumění sociálnímu světu dlouhodobým pobytem ve skupině, aby bylo možné podrobně popsat kulturu a významy, které používají její členové.“* Z uvedené definice vyplývá, že můj záměr byl realizovatelný pouze **tradičním terénním etnografickým výzkumem**. A to především z toho důvodu, že spadá do kategorie fenoménů, které nelze změřit ani popsat pouze dotazováním nebo studiem odborné literatury a dalších podkladů, nýbrž vyžaduje záměrné pozorování v reálném čase. Jen tak lze zachytit veškeré detaily, emoce a jevy v dané kultuře. *„Žít ve vesnici, kde nemáte nic jiného na práci než pozorovat místní život, zvyky a rituály pořád dokola, prožívat interakce a nejrůznější transakce mezi lidmi, vám pomůže naplnit prázdné abstraktní konstrukce tím pravým životem. Stejně jako krev a orgány vyplňují kostry lidí. Život po boku místních lidí je důvodem, proč je etnograf schopen přidat k holému popisu kmenového uspořádání barvitý a detailní popis chování lidí a nastavení jejich společnosti, od běžných činností až po ty nejmenší incidenty.“* (Malinowski, B., 2014, s. 18)

Při realizaci etnografického výzkumu se klade důraz především právě na získání holistického obrazu určité kultury nebo skupiny lidí. Etnograf dokumentuje každodennost členů kultury nebo společnosti. Typické je, že na začátku výzkumu nemá výzkumník často jasně definované hypotézy, protože předem neví, co se bude v terénu dít. Spíše si klade za cíl porozumět dění v dané skupině a sledovat jednání jejích členů. Na základě svých pozorování a rozhovorů s aktéry je etnograf následně schopen odhalit procesy a mechanismy dané skupiny lidí či kultury (Hendl, J., 2016).

Za cíl při vstupu do terénu jsem si i já určila popsat co nejvíce událostí, od těch běžných každodenních, až po ty nenadálé. A to ideálně co nejstřízlivějším a věcným pohledem. Již Bronislaw Malinowski popsal v roce 1922 to, co je dnes samozřejmostí. Etnograf si nemůže dovolit svá pozorování zjednodušovat, nebo zesměšňovat kulturu a způsob života kmenových kultur, jak tomu dříve mnohdy bylo. Zcela běžně označovali

misionáři původní obyvatele za vyznavače ďábla, divochy nebo nečisté (téměř nelidské) bytosti. Povinností etnografa, jakožto vědce, je vstupovat do terénu bez předsudků. Žádoucí je pokrýt a řádně popsat celý rozsah jevů studované kultury, aniž by etnograf rozlišoval běžné, fádní a obyčejné události od těch ohromujících, udivujících či zcela šokujících (Malinowski, B., 2014).

Jan Hendl (2016) uvádí, že obecně se v kvalitativních a konkrétně i v etnografických studiích setkáme s rolí gatekeepers. Při vstupu do terénu je pro etnografa tzv. gatekeeper nejdůležitější. V antropologické literatuře nalezneme základní charakteristiky rolí aktérů, například M. Hammersley a P. Atkinson (2007) ve své knize Ethnography. Principles in practise představují tři nejdůležitější **role aktérů**. Jedním z nich je právě gatekeeper neboli dveřník. Dveřník je aktér, který je členem komunity s určitým mocenských a sociálním postavením, který nám otevírá dveře při vstupu do komunity. Jinými slovy je to člověk, který uvádí výzkumníka do terénu. Mými dveřníky při vstupu do terénu se stali nejprve Jonny s Danou, kteří mě představili místním pracovníkům školy. Dveřníkem do komunity vesnice Lusanja se pak stal ředitel školy Bob. Bob pro mě, především na začátku výzkumu, zastal také další roli, kterou aktér může mít. Roli patrona. To je člověk, který se snaží výzkumníkovi co nejvíce pomáhat s naplněním cíle, dává na něj pozor a doporučuje mu informátory z komunity. Poslední rolí je role klíčového informátora. Charakteristika této role vyplývá z jejího názvu, je to člověk poskytující výzkumníkovi největší množství relevantních informací o komunitě a terénu, ve kterém výzkum probíhá. Mým prvním klíčovým informátorem se stal Jacob, místní řidič motorky. Lidé se v Ugandě nejčastěji přepravují na motorkách, tzv. *boda boda*. Jedná se o nejlevnější a nejrychlejší dopravní prostředek. Jacob denně vozí lidi z vesnice po okolí a každý den tráví hodně času v Lusanje na náměstí, kde čeká na zákazníky. Zná proto celou vesnici a všechny nejnovější drby.

Etnografický výzkum lze dle Hendla (2016) charakterizovat třemi znaky. Prvním z nich je delší pobyt v terénu, který je zásadní pro odhalení a poznání sociálních praktik dané kultury. Zásadní je, aby etnograf neztratil svou identitu výzkumníka a neztratil odstup od dění ve skupině. Druhým znakem je pružný plán výzkumu. Etnograf musí svou výzkumnou strategii přizpůsobovat aktuálnímu dění v terénu a musí vždy nastavit rovnováhu mezi úsilím shromažďovat data a nároky dané situace. Třetím znakem etnografického výzkumu je tzv. etnografické psaní. Základem je zaznamenávat pozorované a prožité jevy tak, aby byl výzkumník následně schopen interpretovat svá zjištění. Důraz je

tedy vždy kladen na zdokumentování každodenní zkušenosti členů zkoumané společnosti a popis interakcí mezi členy skupiny. Významný antropolog Clifford Geertz ve své knize Interpretace kultur z roku 1973 použil pojem zhuštěný popis jakožto základní metodu práce etnografa. Zhuštěným popisem se totiž etnograf snaží interpretovat danou kulturu na základě hutného popisu prostředí a chování jejích členů. Obsahuje detailní popis všech okolností, motivací, významových struktur a jevů v dané skupině. Geertz (2000) tvrdí, že se antropologie stává mnohem více interpretační činností než pozorovací, jak by se mohlo zdát. *„Nyní jde jenom o to, že etnografie je zhuštěný popis. Před etnografem stojí – s výjimkou situací, kdy se zbývá rutinním sběrem dat – mnohovrstevný soubor pojmových struktur, z nichž mnohé se navzájem překrývají a proplétají, které jsou současně neznámé, nezvyklé a explicitně nevyjádřené a které je třeba nejprve pochopit a poté vyjádřit. A toto platí na té nejpřízemnější nejsurovější úrovni terénního výzkumu: dotazování informátorů, pozorování rituálů, odvozování příbuzenské terminologie, sledování vlastnických vztahů, sčítání domácností… psaní deníku.“* (Geertz, C., 2000, s. 20)

Typickými technikami využívanými v kvalitativním výzkumu je zúčastněné pozorování a nestandardizované rozhovory. Proto se staly základními technikami předkládaného výzkumu. **Zúčastněné pozorování** definuje Disman (2011, s. 305) jako *„styl výzkumu, ve kterém výzkumník participuje na každodenním životě lidí, které studuje.“* Disman dále rozlišuje stupeň ztotožnění se se studovaným prostředím na kategorie: úplný pozorovatel, pozorovatel jako participant, participant jako pozorovatel a úplný participant. Můj pobyt v terénu nejlépe vystihuje kategorie participant jako pozorovatel. Komunita vesnice Lusanja mě přijala velice dobře a byla jsem vždy zapojena do dění. A takto charakterizuje Miroslav Disman (2011, s. 306) tuto kategorii: *„Výzkumník plně participuje na životě skupiny, ale nezatajuje, že také dělá výzkum.“* Rizikem je, že výzkumník bude zapojen do dění ve skupině natolik, že ztratí odstup a nebude schopen objektivního vědeckého pohledu. Pro nestandardizovaný rozhovor je pak typické to, že výzkumník nemá předem připravené otázky pro svého respondenta, má pouze obecný plán, jak rozhovor vést a čeho se rozhovor bude týkat. Forma rozhovoru a otázky pak vyplynou přímo z mezilidské interakce (Disman, M., 2011).

Pro etnografický výzkum je typický také **terénní deník**. Proto jsem se, i vzhledem k mému výzkumnému záměru, rozhodla tyto metody využít. Doplnila jsem je také polostrukturovanými i neformálními rozhovory a terénními poznámkami. *„Terénní*

poznámky jsou v podstatě chronologický zápis toho, co se děje ve zkoumaném prostředí, co se děje s tímto prostředím, i toho, co se děje v pozorovateli." (Disman, M., 2011, s. 312) **Terénní poznámky** jsem zapisovala bezprostředně v reálném čase nebo co nejdříve po události v terénu a následně je přenášela do terénního deníku, kde jsem je organizovala a pro sebe také interpretovala (poznámkami). Polostrukturované a nestandardizované rozhovory jsem nahrávala na diktafon. **Polostrukturované rozhovory** jsou částečně připravené a částečně výzkumník reaguje na situaci a interakci s informantem. Některé realizované rozhovory by se možná daly kvalifikovat více jako narativní, tedy povzbuzující informanta k volnému a spontánnímu vyprávění. Až po něm se výzkumník doptává na situace a fakta, která ho zaujala (Hendl, J., 2016). **Neformální rozhovory** jsem přepisovala formou terénních poznámek. Metodologie výzkumu nebyla zcela vytvořena předem, doplnila jsem ji během pobytu v terénu v průběhu sběru dat. V průběhu výzkumu jsem realizovala čtrnáct formálních a nespočet neformálních rozhovorů. Výběr vzorku probíhal nejčastěji metodou sněhové koule, klíčoví informátoři mi často doporučili aktéry a ti mě následně dovedli k dalším. Někteří informátoři také vyplynuli jednoduše z mého pobytu v terénu.

Aby sebraná data měla získala význam, je nutné je podrobit důkladné analýze. Během mého pobytu v terénu jsem bohužel neměla k důkladné **analýze dat** vhodné podmínky[47]. Z toho důvodu jsem veškeré své terénní poznámky s terénním deníkem přehledně přepsala do elektronické podoby až po skončení výzkumu. To samé platí bohužel také pro rozhovory, které jsem do elektronické podoby mohla přepsat, až když jsem Lusanju opustila. Během samotného sběru dat jsem se ale snažila do terénního deníku připisovat své postřehy, myšlenky, pocity a předběžné interpretace situací. Zaznamenávala jsem si také situace, které se opakovaly. Prvotní analýza a interpretace dat by totiž měla být součástí sběru dat již od počátku a výzkumník by měl dbát na zahrnutí analytických i osobních poznámek do terénního deníku i přes to, že bude tyto poznámky následně přepisovat a interpretace přeformulovávat (Disman, M., 2011).

Dokumentace a veškerá sebraná data je nutné zorganizovat. K tomu napomáhá kódování. Jde o formalizovanou redukci dat do kategorií, které určují samotná data a jejich interpretace výzkumníkem. Kategorie, které si výzkumník určí, jsou dány získanými

[47] Limitům výzkumu se podrobněji věnuji v kapitole 5. 4.

informacemi a jejich chápáním (Disman, M., 2011). Cílem redukce dat je získat pouze data, která jsou relevantní k našemu výzkumu a jejich přehledná organizace do skupin. To následně zjednodušuje proces další analýzy, interpretace a publikaci výsledků výzkumu. Disman (2011, s. 317) uvádí systém **kódování dat** navržený v roce 1982 Bogdanem a Biklenem. Podle těchto autorů se kategorie dělí na: prostředí/kontext - obecná informace o prostředí; definice situace - informace, jak lidé definují prostředí nebo problém; perspektivy - způsob myšlení lidí a jejich orientace; způsob myšlení - myšlení o lidech a objektech; procesy - sekvence dění, jeho tok, změny v čase; aktivity - pravidelně se objevující typy chování; události - specifické aktivity; strategie - postupy volené k dosažení cílů; vztahy a sociální struktury - neoficiálně definované vzorce vztahů mezi lidmi a skupinami; a metody - všechny problémy spojené s metodologií výzkumu.

Pro potřeby mého výzkumu jsem vymyslela odlišné kódování, které vyplynulo z prostředí a situací, které jsem v Lusanje zažila. Toto kódování do jisté míry z výše uvedeného konceptu vychází, některé kategorie zůstaly zachovány. Veškeré sebrané materiály jsem rozdělila do následujících kategorií:

- **Baganda** – kultura, jazyk, zvyky typické pro kmen Baganda, zmínky o království nebo vládě
- **Genderové role** – především role žen v ugandské společnosti
- ***Muzungu*** – lugandsky bílí lidé, cizinci očima místní komunity
- **Peníze** – toky financí v komunitě a za její hranice
- **Pomoc** – konkrétně hlavně rozvojová pomoc, její podoby, ale i vzájemná pomoc místních lidí
- **Práce** – zaměstnání, nezaměstnanost očima místních, pracovní příležitosti
- **Prostředí** – příroda a okolí vesnice očima místních lidí, podmínky k životu
- **Škola** – školství, posílání dětí do školy a s tím spojené problémy, místní školy
- **Události** – slavnosti a rituály komunity
- **Vztahy** – mezi lidmi, sociální struktura, interakce, typy vztahů
- **Zemědělství** – každodenní aktivita, obživa, techniky malých zemědělců
- **Život** – každodenní aktivity, popis života místních lidí

5.3 Specifika výzkumu

Předkládaný výzkum je velmi specifický hned v několika ohledech. Jeho realizace by nebyla možná bez finančního příspěvku Fakulty humanitních studií. O příspěvek jsem zažádala v rámci programu Fakultní soutěž, který pravidelně vyhlašuje Zahraniční oddělení FHS. Program podporuje mimo jiné studenty, kteří vyjíždí do zahraničí pracovat na diplomové práci. Fakulta mou žádost schválila a poskytla mi finance, které pokryly téměř 100 % mých nákladů.

Dalším specifikem byla délka samotného výzkumu. Celý projekt jsem měla naplánovaný na čtyři měsíce, z čehož jsem tři měsíce strávila přímo v terénu. Antropologičtí autoři (např. Malinowski) se obecně shodují na tom, že klasický etnografický výzkum musí trvat minimálně jeden rok, aby se výzkumník adaptoval na dané prostředí a kulturu, splynul s komunitou a zároveň byl schopný zmapovat všechny rituály a zvyklosti komunity (které probíhají během celého roku). Realizovaný výzkum byl tedy krátkodobý, což bylo způsobeno mými časovými a finančními možnostmi, daným rozsahem diplomové práce a v neposlední řadě také tím, že se jednalo o můj první etnografický výzkum a pobyt v terénu v neznámé komunitě a kultuře.

Africký kontinent je kulturně velmi specifický. Mou výhodou bylo, že se nejednalo o moji první návštěvu Ugandy. Strávila jsem zde necelý měsíc v únoru 2018 (tedy asi sedm měsíců před realizací samotného výzkumu). Adaptace na prostředí pro mě proto nebyla složitá. K mému překvapení mnohem déle trvala fyzická adaptace než kulturní. Místní prostředí a lidé jsou velmi přátelští. Musela jsem si ale zvyknout na podmínky, ve kterých jsem po dobu realizace výzkumu žila[48].

5.3.1 Přípravná fáze výzkumu

Již na počátku plánování terénního výzkumu jsem se rozhodla pojmout ho celý z emické perspektivy. **Emická perspektiva** znamená zkoumání určité skupiny či kultury z perspektivy jedince, který je jejím členem. V opozici pak stojí tzv. etická perspektiva, což je perspektiva z pohledu člověka, který pochází z jiné skupiny, než kterou se snaží popsat. Vybranou skupinu či kulturu tedy nahlíží zvenčí (Hendl, J., 2016). Při studiu Ugandy, a rozvojové pomoci jako takové, jsem měla pocit, že převažují studie a výzkumy,

[48] Blíže je popisuji v kapitole 5.3.2.

které jsou založené na etickém pohledu, jsou psány z pohledu výzkumníka nebo poskytovatele rozvojové či humanitární pomoci. Nikde jsem nenarazila na publikaci nebo článek, který by reflektoval pocit místních lidí a získala jsem dojem, že není běžné publikovat rozsáhlejší rozhovory a názory lokálních komunit na přítomnost cizích lidí z bohatého Západu. Proto jsem se rozhodla realizovat svůj výzkum na místě, kde nikdy nebyla dlouhodobě přítomna Západní nezisková organizace a kde nikdy nežil bílý člověk, abych získala co nejautentičtější reakce místních lidí na příchod cizinců.

Dalším kritériem výběru pak byla samotná nezisková organizace. Z výše uvedených důvodů jsem potřebovala nalézt takovou neziskovou organizaci, která v místě nepůsobí dlouho a na jejíž přítomnost si místní komunita teprve zvyká. To mi mělo umožnit sledovat vývoj vztahů mezi NGO a komunitou, a zároveň vývoj zapojování místních lidí do realizace rozvojového projektu. Doufala jsem, že se mi tak podaří zmapovat nálady místních lidí, které nebudou reflektovat pouze počáteční nadšení komunity z přítomnosti bílých lidí a přílivu peněz do jejich vesnice. Jako další, osobní, kritérium jsem si určila, aby nezisková organizace, se kterou budu spolupracovat, byla menší a nebyla nábožensky založená.

V přípravné fázi výzkumu se mi podařilo nalézt ideální neziskovou organizaci Change Tomorrow[49], která splnila veškeré mé požadavky. Navíc působí v lokalitě[50] vzdálené pouze okolo 80 km od hlavního města, což mi dodávalo pocit, že se v případě nemoci nebo nenadálých situací budu schopna rychle přesunout do „bezpečí“ velkého města. V přípravné fázi výzkumu jsem navázala s Change Tomorrow kontakt přes e-mail. Nejprve jsem vysvětlila svůj záměr a podrobnosti mého případného působení v komunitě. Měla jsem štěstí, že Dana s Jonnym zavítali během května do České republiky a mohli jsme se osobně setkat ještě před mou cestou do Ugandy a vše domluvit. Change Tomorrow pro mě představovala nejen výzkumný subjekt, ale také jistou záchrannou síť.

5.3.2 Vstup do terénu

Po příjezdu do Ugandy jsem nejprve navštívila Danu a Jonnyho v jejich pronajatém bytě, který je zároveň sídlem organizace Change Tomorrow a ubytováním pro dobrovolníky. V době mého příjezdu měla organizace 3 dobrovolníky, tým jsem pak

[49] Blíže představena v kapitole 3.2.2.

[50] Blíže popsané v kapitole 2.2.1.

doplnila já s mou kolegyní Michaelou Babišovou. Byt se nachází ve městě Mityana, ležícím asi 20 kilometrů od vesnice Lusanja. V té stojí základní škola, kde se odehrával můj terénní výzkum.

Do komunity ve vesnici Lusanja jsem přijela na začátku října 2018 v doprovodu Dany a Jonnyho, kteří se tak stali mými prvními dveřníky. Jak se ukázalo, oni sami nebyli v kontaktu s lidmi z vesnice jakožto komunitou, komunikovali pouze s lidmi spojenými se základní školou a pár rodiči dětí, které školu navštěvovaly. Proto jsme jeli nejprve do školy. Můj první pocit byl podobný pocitu, který popisuje Bronislaw Malinowski ve své knize Argonauti západního Pacifiku (1922): *„Představte si sami sebe, jak poprvé vstupujete do vesnice, sami, nebo v doprovodu bílého průvodce. Někteří místní se okolo vás motají, obzvlášť když vycítí tabák. Jiní, často starší a důstojnější členové komunity, zůstanou sedět na místě. Váš bílý společník má svůj zajetý způsob, jak s místními jednat, a nechápe nebo ho moc nezajímá, že vy, jakožto etnograf, s nimi budete muset kontakt navázat odlišně. První návštěva ve vás zanechá pocit naděje, že až se vrátíte sami, věci budou jednodušší. Taková byla alespoň moje naděje.“* (Malinowski, B., 2014, s. 4)

Zde jsem se seznámila s místními zaměstnanci školy a potkala jsem mého dveřníka do místní komunity, ředitele školy Boba. Bob se ve vesnici narodil, ale v mládí odešel za vzděláním a prací do Kampaly, proto měl dvě zásadní kvality pro roli dveřníka – byl původem místní a vážený v komunitě, navíc mluvil velmi dobře anglicky. Bob mi zprostředkoval nejen prvotní kontakt s místní komunitou, ale také bydlení a později mě seznamoval s některými informátory. Dalšími velmi důležitými aktéry při mém vstupu do terénu byly děti navštěvující základní školu organizace Change Tomorrow. Starší děti ovládaly obstojně angličtinu. Staly se tak mými průvodci po vesnici a jejím okolí, vysvětlovaly mi chod komunity a v neposlední řadě mi sdělovaly novinky a *drby* z vesnice.

Jak jsem již zmínila, tým organizace Change Tomorrow bydlí ve městě vzdáleném asi půl hodiny jízdy na motorce (podle stavu cesty) od vesnice. Do školy tak musí dojíždět, což omezuje pobyt v komunitě. Dana s Jonnym nám nabídli po dobu výzkumu ubytování. Pro můj výzkum by přijetí nabídky představovalo velké ohrožení. Jednou ze zásadních podmínek etnografického výzkumu je dle antropologů pobyt ve zkoumané komunitě. B. Malinowski (2014) uvádí, že by etnograf měl žít po dobu výzkumu spolu s místními lidmi. Měl by se zcela odříznout od bílých lidí a co nejvíce času trávit se členy komunity, kterou se snaží poznat. Toho přirozeně docílí jen pobytem přímo ve vesnici. To, jak jsem

v rámci Change Tomorrow fungovala, mi připomnělo také další pasáž z Argonautů západního Pacifiku – je hezké mít základnu na pozemku bílého muže, která nám dává pocit bezpečí a představuje útočiště v případě nemoci. Ale musí být dost daleko na to, aby se z tohoto útočiště nestalo místo, kam se vracíme nebo zde dokonce bydlíme, a ze kterého odjíždíme v přesných „pracovních hodinách" odbýt si práci v terénu. Když žije etnograf přímo ve vesnici a nemá kam uniknout, naučí se vyhledávat společnost místních lidí a jejich pozorováním a nečekanými interakcemi se dozví mnohem více o životě a zvyklostech komunity, než při strojeném rozhovoru se zaplaceným nebo znuděným informantem (Malinowski, B., 2014).

Z těchto důvodů jsem se rozhodla bydlet po dobu výzkumu přímo ve vesnici Lusanja. S nalezením bydlení mi pomohl již zmíněný Bob. Ve vesnici zná muže, který pronajímá dvě místnosti ve svém třípokojovém domě. Jedna byla v době výzkumu pronajatá matce s dítětem, kteří v zadní části žili a v přední části matka prodávala kredit do mobilních telefonů. Druhá místnost byla zrovna volná, takže jsme si ji mohly pronajmout s mou kolegyní Michaelou. Ve třetí místnosti pak bydlel náš domovník s manželkou a třemi dětmi. Výše jsem zmiňovala, že déle trvala má fyzická adaptace na prostředí než kulturní. Bylo tomu tak především proto, že jsem po dobu výzkumu žila ve stejných podmínkách jako místní lidé. Náš pokoj se rozkládal asi na 15 m^2, měl hliněnou podlahu překrytou rohoží, jedno zamřížované okno a dveře. Jediný nábytek představovala křivá narychlo sbitá police a od pětičlenné rodiny nás místo zdi oddělovala pouze rohož přibitá dřevěným prknem ke zdem. Neměly jsme ani elektřinu, ani tekoucí vodu a toaletu v podobě vyzděné díry v zemi jsme sdílely se sedmi dalšími lidmi. Pro vodu jsme chodily, stejně jako všichni z vesnice, do studny.

Velkou výhodou bylo, že jsem bydlela přímo na hlavní ulici Lusanji, u „náměstí". Z našeho domu byl výhled na obchody a stánky, stanici s motorkami, zahrady atd. To mi umožnilo neustále sledovat dění a interakce mezi místními lidmi. Toto ubytování mi také otevřelo cestu do komunity. Místní lidé byli překvapení, že bílý člověk bydlí stejně jak oni, protože na to nebyli až do této doby zvyklí. Postupně nás lidé začínali chodit navštěvovat, ať už nás pozdravit, nebo nás udiveně pozorovat. Bydlení s místní komunitou mi otevřelo výzkumný terén a umožnilo mi navázat cenná přátelství. Neslo s sebou ale také nevýhody. Velmi dlouho nebyla místním lidem jasná má identita výzkumníka. Snažila jsem se vysvětlovat svůj záměr a účel mého pobytu co nejjednodušeji, ale přes jazykovou bariéru

a kulturní odlišnost se ve vesnici dlouho spekulovalo, co tam dělám a proč tam vlastně bydlím. To jsem se ale dozvěděla až časem, kdy se mé vztahy s komunitou upevnily.

Naše bydliště v Lusanje

Zmínila jsem jazykovou bariéru. Velmi jsem se jí obávala, ale mé obavy se naštěstí ukázaly zbytečnými. V Ugandě je úředním jazykem angličtina. Děti by se ji měly učit od školky a studovat anglicky již od základní školy. Často tomu tak bohužel není a lidé na vesnici, především starší generace, anglicky neumí. V Lusanje se více mluví jazykem luganda. Výhoda byla, že na základní škole Change Tomorrow mluví anglicky všichni učitelé a starší děti, což bylo klíčovým faktorem pro můj vstup do terénu a následný pobyt v komunitě. Ve vesnici mluvilo anglicky pár dalších lidí, například bývalá učitelka, majitel největšího obchodu, pracovníci v ugandské neziskové organizaci nebo pár řidičů motorek a zemědělců. Při rozhovorech s místními mi často překládaly buď děti, nebo například Bob či jiný učitel. Během svého pobytu jsem se aktivně učila lugandu, což mi otevíralo terén a lidé z komunity to velmi ocenili. Když se rozkřiklo, že umím základy lugandy, umím si nakoupit a pozdravit se s lidmi na ulici, začalo mě oslovovat více lidí, protože si mysleli, že budu rozumět všemu, co říkají. Myslím, že díky tomu jsem si získala důvěru místních

lidí a nebáli se mě oslovit. Schopnost základní komunikace se stala klíčovou pro můj výzkum. Naučila jsem se základní slovní zásobu s důrazem na prostředí. Při rozhovorech mi to umožnilo alespoň částečně rozumět i lidem, kteří nemluví anglicky, což vždy vedlo k navázání vztahu s informátorem.

Dalším specifikem mého výzkumu pak byl fakt, že jsem nechtěla pouze sesbírat data a odjet, ale chtěla jsem ve vesnici také pomoci a odvděčit se tak za přijetí do komunity. Proto jsem byla domluvená s Danou a Jonnym, že i když nejsem klasický dobrovolník, budu ve škole vypomáhat a trávit čas s dětmi. Ony si tak se mnou mohly procvičovat angličtinu (protože jinak s nimi mluví především učitelé, jejichž angličtina často není perfektní), připravovala jsem pro ně kvízy nebo jsem s nimi vyráběla dekorace na vánoční večírek. O víkendech jsem občas navštěvovala děti, které ve škole bydlí a společně jsme vařily nebo hrály hry. Také jsem vytvářela edukační pomůcky nebo pomáhala založit králičí farmu nejstaršímu studentovi ve škole. Ukázalo se, že tyto aktivity mi nakonec pomohly spřátelit se ještě více s komunitou, protože když rodiče viděli, že mám přátelský vztah s jejich potomky, začali mě například zvát na rodinné večeře nebo na svá pole a do zahrad. Nevýhodou pak bylo, že si někteří lidé ve vesnici mysleli, že jsem členkou neziskové organizace, což jsem zjistila až po nějaké době.

Bronislaw Malinowski tvrdí, že *„je velký rozdíl mezi občasným vstupem do společnosti místních lidí a tím, být s nimi v opravdovém kontaktu. (...) Pro etnografa je rozdíl především v tom, že se ustálí jeho život v komunitě, který byl nejprve zvláštní, občas nepříjemný a jindy zase velmi dobrodružný. Dny naberou relativně ustálený a klidný směr v souladu s okolním prostředím.“* (Malinowski, B., 2014, s. 8) Má zkušenost toto tvrzení potvrdila. Postupem času jsem se sžila s děním v Lusanje, zvykla jsem si na dané podmínky, byla jsem schopna pozorovat denní rituály jejích obyvatel, věděla jsem, co se kdy a proč děje, a navíc jsem navázala kontakty s místními lidmi, kteří se stali mými přáteli. Zároveň mi pobyt v komunitě přinesl téměř každý den nějaké překvapení, což mě udržovalo ve střehu.

5.4 Etika výzkumu a jeho limity

Etika hraje ve společenskovědním výzkumu velmi důležitou roli. O to víc se to týká etnografického výzkumu, v rámci kterého pozoruje výzkumník každodenní život, často

včetně osobních a intimních událostí. Proto je zcela zásadní, aby výzkumník dodržoval soukromí účastníků výzkumu, a také aby vždy aktéry informoval o skutečnosti, jak bude se získanými rozhovory a daty nakládat. Je žádoucí dodržovat anonymitu, proto jsou jména všech informátorů v celé práci změněna, fotografie jsou vybrány náhodně. V případě pobytu v terénu navíc vznikne mezi výzkumníkem a členy komunity vztah. Výzkumník si musí uvědomovat, že informátoři jsou především také lidské bytosti a odhalení některých rozhovorů by pro ně mohlo mít negativní následky. Etnograf se také dostane do situací, kdy je svědkem násilí, nemoci, rozvodu, hádek nebo dokonce smrti. Při rozhovorech o takovýchto emočně citlivých záležitostech je nutné vytvořit pocit emočního (i fyzického) bezpečí (Hendl, J., 2016).

V rámci mého výzkumu jsem se dostala do nejedné situace vyžadující zamyšlení nad etickou stránkou mého pobytu v terénu. Eticky sporné dilema, které se objevilo víckrát, souviselo s chováním Dany a Jonnyho v komunitě. Občas pro mě bylo obtížné pochopit jejich jednání a způsob komunikace s místními lidmi. Další velmi eticky problematická situace pro mě nastala v momentě, kdy jsem zjistila, že někteří učitelé ve škole stále praktikují fyzické tresty. V roli výzkumníka jsem musela být schopna s učiteli o této skutečnosti hovořit bez emocí a toto jednání nesoudit. Jedině tak jsem mohla docílit toho, aby se mnou o tomto problému a svých motivacích otevřeně mluvili. Toto etické dilema jsem řešila tak, že jsem na fyzické tresty upozornila Danu s Jonnym. Ukázalo se, že o této skutečnosti věděli. Velmi silné etické dilema pro mě nastalo, když se jednomu z žáků školy otevřela rána na noze a ukázalo se, že má rozsáhlou infekci. Potřeboval okamžitou pomoc, protože se učitelům nedařilo zastavit krvácení. Dana s Jonnym nebyli ve škole přítomní. Rozhodla jsem se zasáhnout, dopravit studenta na nejbližší kliniku a zaplatit veškerou péči včetně antibiotik. Stála jsem před dilematem, zda vystoupit z role výzkumníka a v této situaci jsem to vyhodnotila jako nezbytné. I když jsem mohla výzkum ohrozit tím, že učitelé a děti věděli, že jsem lékaře zaplatila a mohli ve mně nyní vidět zdroj financí.

Terénní výzkum s sebou samozřejmě přinesl také limity, které jsem nebyla schopna překročit. Asi největším limitem byla již zmíněná jazyková bariéra. I přes to, že jsem studovala lugandu, nebyla jsem schopna s lidmi příliš komunikovat, tedy ani vést spontánní rozhovory s velkou částí obyvatel Lusanji. Dalším limitem byla samozřejmě časová dotace, kterou jsem na realizaci výzkumu měla. Jsem si vědoma, že kvalitní antropologický výzkum vyžaduje dlouhodobý pobyt v terénu, mnoho antropologů se

dokonce na místo svého výzkumu vrací. Kratší pobyt jsem si naplánovala především kvůli financím a také proto, že jsem cítila obavy z života ve zcela odlišném a neznámém kulturním i přírodním prostředí. Nyní vím, že bych dlouhodobý výzkum zvládla, ale zároveň si nejsem jistá, jak bych řešila třetí zásadní limit výzkumu. A to zcela nevhodné podmínky na práci se získanými daty. Bojovala jsem s terénními poznámkami a jejich zápisem, i následným přepisem. Jak jsem již zmínila, neměla jsem k dispozici stůl ani elektřinu. Byla jsem tedy odkázaná především na ručně psané poznámky. Kdykoliv jsem ale vytáhla na ulici papír a tužku, seběhly se kolem mě děti z vesnice a chtěly vše vyzkoušet. Uvnitř našeho pokoje se přes den nedalo vydržet kvůli vysokým teplotám, večer jsem neměla světlo. Postupem času jsem si našla přijatelný rytmus práce, ale podmínky nebyly ideální. Možným limitem mého působení v terénu mohlo být docházení do školy, kterou vlastnila organizace Change Tomorrow. Na začátku se lidé z vesnice domnívali, že patřím k organizaci a chovali se ke mně jinak, například děkovali za pomoc. To mohlo způsobit, že ke mně zpočátku nebyli otevření, co se týče případné kritiky rozvojové spolupráce. Svou roli jsem se proto snažila vždy vyjasnit a myslím si, že se mi to podařilo (dialogem, i proto, že jsem žila přímo ve vesnici).

Úskalí a limity terénního výzkumu i roli výzkumníka shrnuje například T. H. Eriksen: *„Ať už se člověk v terénu ujme jakékoliv role – většina etnografů patrně přinejmenším zpočátku působí částečně jako odborníci a částečně jako šašci -, terénní výzkum je nesmírně náročný po odborné i lidské stránce. Uspořádané, systematické a vyvážené texty antropologů jsou častokrát výsledkem dlouhých pobytů v terénu naplněných nudou, nemocí, osobním strádáním, zklamáním a frustrací. (…) Člověk v cizím prostředí zpočátku špatně ovládá místní jazyk a pravidla chování a v mnoha situacích si může připadat bezmocně. (…) Organismus se někdy obtížně vyrovnává s neznámým podnebím, cizí stravou a jinou úrovní hygieny, než na jakou je zvyklý.“* (Eriksen, T. H., 2008, s. 40) Když se ale člověk od těchto problémů a diskomfortu oprostí, místní komunita se mu často odvděčí přátelstvím a nezapomenutelnými zážitky na celý život.

6. Portréty z Lusanji

6.1 Lusanja

Vesnici Lusanja jsem blíže popsala již v kapitole[51] zaměřené na distrikt Mityana. Jedná se o popis vesnice na základě čísel a dat shromážděných Ugandským statistickým úřadem. Zde bych se ale ráda věnovala vesnici tak, jak jsem ji poznala já a jak ji vnímá místní komunita. Pro představu, jak Lusanja vlastně vypadá, jsem přiložila orientační mapu s piktogramy vyznačujícími důležité body. Mapu jsem sestavila na základě nákresů v mém terénním deníku. Rodinný dům označuje místo, kde jsem během terénního výzkumu bydlela. Naproti je vyznačený jeden z obchodů ve vesnici. Je označený hvězdou, protože se jedná o místo, kam jsem chodila nakupovat téměř každý den. Obchod patří Bernardovi, o němž se čtenář více dozví v kapitole 6.2.3. Motorkářská helma znázorňuje boda boda stanici, řidičům motorek se věnuje kapitola 6.2.2. Fotbalové míče označují veřejná fotbalová hřiště, která se v ugandských vesnicích většinou nachází v blízkosti kostelů. Mají podobu velkých travnatých neohraničených ploch s pasoucími se kravami. Že se jedná o fotbalové hřiště lze rozpoznat podle dřevěných kůlů stlučených do podoby fotbalových bran. Když se dobytek odvede večer domů a jde se domů z pole, místní muži a kluci si sem chodí zahrát před večeří, než padne tma.

Hlavní třída v Lusanje

[51] Kapitola 2. 2. 1.

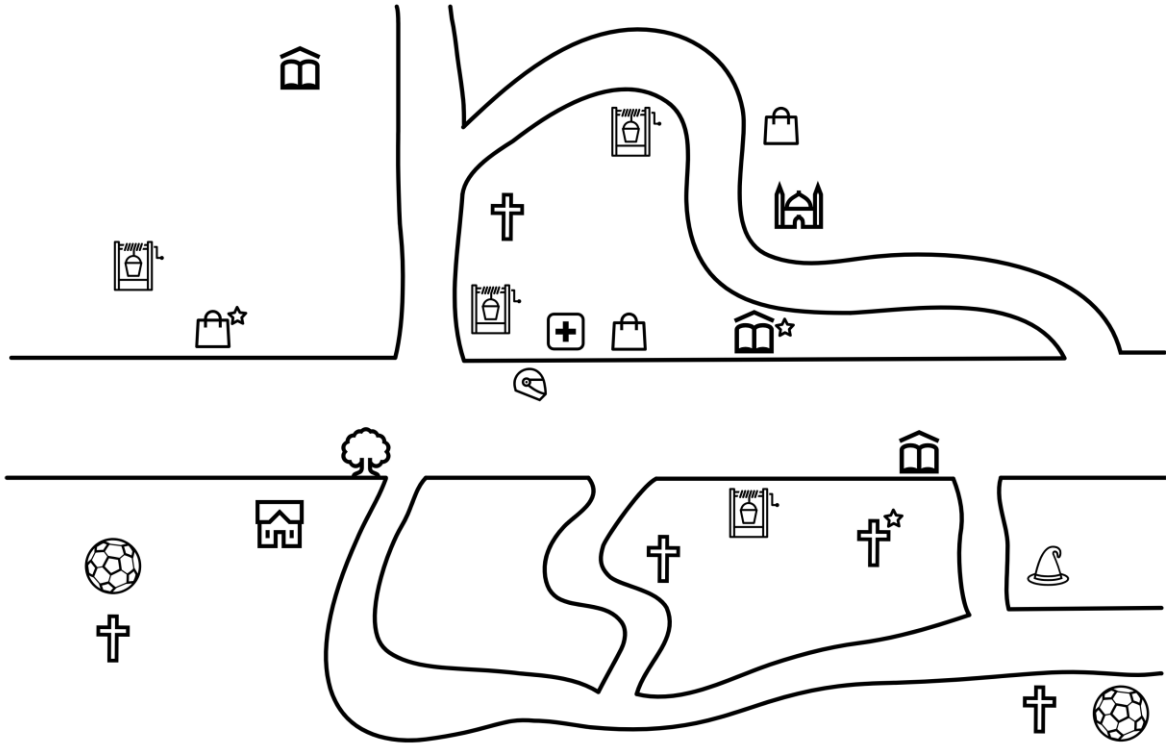

Obrázek 2 – Orientační mapa Lusanji

Nejdůležitějším místem ve vesnici je obrovský strom u hlavní cesty v pomyslném středu vesnice. Na mapě je reprezentovaný piktogramem stromu. Pod tímto stromem se totiž konají veřejné schůzky komunity, semináře nebo setkávání se zástupci státu, starosta vesnice zde vyhlašuje nové zákony a probíhá zde distribuce pomoci od vlády. Vše důležité se rozhoduje a odehrává právě zde. *„Schůzky komunity jsou pravidelné a nejčastěji je organizuje starosta. Většinou se dozvíme nové informace a potkáme se s ostatními lidmi z vesnice.“* vysvětluje jeden z mých informátorů z vesnice. Další ho doplňuje: *„Některé schůzky jsou spíše jako přednášky, hlavně o zdraví a hygieně.“* Tuto informaci potvrzuje starosta Lusanji: *„Přednášky o zdraví vede vždy vládní úředník, mým úkolem je přivést lidi z komunity. Vláda nám takto představuje nová nařízení nebo zdravotní rizika kouření, pití alkoholu nebo užívání drog. Vláda také občas daruje lidem z vesnic například sazenice kávy. Na schůzce, která byla minulý týden, rozdávali vládní úředníci lidem kávovníky, aby si je mohli zasadit na svých plantážích.“*

Dalším místem setkávání komunity jsou studny. Čtyři studny vyznačené na mapě představují jediný zdroj vody v Lusanje. Pro vodu chodí nejčastěji ženy a děti, jedna rodina potřebuje průměrně 60 litrů vody denně. Po pár týdnech ve vesnici jsem si všimla, že jeden

z mladých místních mužů bez domova chodí vždy ráno od dveří ke dveřím a nabízí ženám, že jim vodu přinese. Na oplátku mu ženy dají jídlo nebo drobnou úplatu. Vodu ze studny používají místní lidé na všechno – mytí, praní, vaření, uklízení i pití. Vodu na vaření a hlavně na pití ženy musí převařit na ohni. Nedostatek vody především během sezony sucha označují lidé z vesnice jako jeden z největších problémů, kterému čelí. Podle slov starosty je to proto, že studny jsou mělké. *„Během období sucha často některé studny ve vesnici úplně vyschnou. Všichni pak musíme chodit pro vodu do velmi vzdálené studny na kopci* (pozn. autorky – v mapě se jedná o studnu zakreslenou nejvýše). *Je pro nás velmi těžké donést domů dostatek vody každý den.“* vysvětluje Charles problém s vodou.

Během výzkumu jsem nejprve chodila pro vodu do studny zakreslené úplně vlevo v mapě, protože byla nejblíž. Asi po měsíci se ale rozbila a až do mého odjezdu, tedy ani do tří měsíců, ji nikdo neopravil. Na situaci si stěžovala jedna z informátorek: *„Sice máme více studen, ale jedna teď nefunguje. Druhá nejbližší v období sucha většinou úplně vyschne. Zbyde tak pouze jedna, kam chodí celá vesnice, aby nemuseli pro vodu až tam nahoru. To pak tady uvidíš dlouhou frontu lidí s kanystry. Když pošlu děti pro vodu v šest ráno, vrátí se až po obědě!“* Když jsem dělala rozhovor se starostou, snažila jsem se zjistit, jak to se studnami funguje a kdo je za jejich opravu a údržbu zodpovědný. *„Studny postavila ve vesnici vláda. O jejich údržbu se ale nestará, to je na komunitě. Každá rodina z vesnice platí 1 000 UGX měsíčně a když se některá ze studen rozbije, z těch peněz ji opravíme. Peníze má na starost určený pokladník. Ale teď pokladník prý nemá na opravu dost peněz, proto se snažím od místních lidí vybrat další peníze na opravu. Občas nám v minulosti také pomohla vláda a peníze na opravu nám poslala. Až když budu mít dost peněz, můžu zaplatit techniky, kteří studnu opraví.“*

Ve vesnici jsou také tři školy, Lusanja Junior School, ve které působí organizace Change Tomorrow, jsem označila hvězdou. Ostatní dvě lusanjské školy jsou státní. Ve vesnici je jedna klinika. Funguje spíše jako lékárna, lidé si zde mohou koupit aspirin nebo prášky proti bolesti. Pro případy lehkého zranění jsou ale vybaveni a mají k dispozici jedno nemocniční lůžko. Jeden z informátorů kliniku popisuje jako *„velmi špatnou. Když se někomu něco stane, snaží se jet do větší kliniky v Buleře. Když chceš jít do dobré nemocnice, nebo máš velkou nehodu, musíš jet až do Mityany. V Lusanje se o tebe moc dobře nepostarají.“* Naopak velmi dobrou pověst zde má veterinární klinika, která s tou pro lidi sousedí. Lidé z vesnic věří, co se týče zdraví, spíše léčitelům označovaným jako *witch doctors*. Jedná se o jedince, kteří mají údajně zvláštní schopnosti. Umí rozpoznat

nemoc a namíchat nejrůznější léky a přírodní substance, které ji vyléčí. Tuto léčbu doplňují nejrůznějšími speciálními instrukcemi, jak se uzdravit. Lidé je navštěvují s nemocemi, různými bolestmi, ale také v případě následků nehod, se zlomeninami nebo vykloubenými končetinami. Léčitelé mají v zásobě vždy různé přírodní obklady a tinktury. Když dobře zaplatíte, mají v moci vás údajně udělat bohatými. Mně se v rámci terénního výzkumu podařilo odhalit pouze jeden dům léčitele, který jsem v mapě označila čarodějnickým kloboukem. S léčitelem jsem se přímo nesetkala, protože kromě ozdravných sil může člověka i proklít, nebo mu vzít nos. Mezi další nabízené služby v Lusanje patří kadeřnictví, opravna bot, opravna motorek a kol nebo švadlenka.

Další velmi významnou součástí života Ugandanů je víra. Téměř všichni z vesnice, s nimiž jsem mluvila, včetně dětí, se mě hned na úvod rozhovoru zeptali, zda věřím v Boha. Nejčastější je zde křesťanství v různých podobách (katolíci, protestanté, adventisté sedmého dne), což dokazuje i počet kostelů v Lusanje. Běžné je i vyznávání islámu, v Lusanje se nachází jedna mešita. Tato náboženství jsou doplňována a míchána s původními africkými kmenovými náboženstvími. Lidé z vesnice chodí každou neděli do svého kostela. Je to slavnostní událost, všichni se ráno umyjí, oblečou se do slavnostního oblečení a celé dopoledne se v kostelech modlí, zpívají a tráví čas spolu. V mapě jsem hvězdičkou označila kostel, který jsem jednu neděli navštívila. Jedná se o katolický kostel, kam mě pozvali lidé z vesnice. Bohoslužba se vede v lugandě, ale pastorka pro mě zařadila pár pasáží v angličtině. Četba z Bible je proložená písněmi. V kostele je pouze pár dřevěných lavic, na kterých sedí muži. Ženy sedí na zemi na rohožích a na zemi v rohu je místo vyhrazené pro děti. Každý z návštěvníků kostela má na konci bohoslužby darovat peníze kostelu a Bohu. Když někdo peníze nemá, může přinést svou úrodu. Předpokládala jsem, že úroda, kterou lidé přinesou jako dar, náleží pastorce. Ale nemohla jsem se splést víc. Na konci bohoslužby pastorka vyhlásila dražbu. Její asistent vždy představil ovoce nebo zeleninu, kterou někdo přinesl, ukázal jej postupně všem členům aukce a poté se zahájilo přihazování. Nejvyšší nabídka vyhrává, peníze šly kostelu a plodina novému majiteli. Podařilo se mi vydražit dvě avokáda.

Neoznačené plochy na mapě jsou plné hliněných nebo cihlových domů, stánků, polí a zahrad, lesů, travnatých ploch, křovin a vysokých trav, volně rostoucích plodin a ovocných stromů. Na ovoci je z pohledu člověka ze Západu nezvyklé především to, že ho nikdo z místních farmářů nepěstuje cíleně na prodej. Ovocné stromy, především chlebovníky s obřími plody, avokáda, mangovníky, papáji, nebo citrusy, a méně často pak

ananasy a mučenky, rostou téměř všude a místní lidé říkají, že „*ovoce patří všem. Kdo si ho utrhne, ten ho může použít.“* To samozřejmě neplatí pro stromy na soukromých pozemcích, když má rodina na zahradě ovocný strom, nejčastěji ho využívá pro vlastní potřeby, případné přebytky prodá na trhu. Ovocné plantáže, stejně jako čajové, vlastní bohatí Ugandťané z větších měst nebo zahraniční investoři.

Snažila jsem se zjistit, co si lidé z místní komunity o Lusanje myslí a jestli je zrovna na této vesnici něco speciálního. Nejčastější odpověď byla, že není. Někteří informátoři zmínili, že je ve vesnici velký problém se zloději. *„Máme tady hodně zlodějů. Kradou věci ze škol nebo kostelů.“* Tento problém potvrdil například i Bernard: *„Před pár dny se někdo snažil vloupat do mého obchodu. Nepovedlo se mu to, tak ukradl to, co našel venku. Měl jsem tam nářadí a všechno vzali. Pořád mi někdo něco krade! Jednou mi vzali celou kopu písku.“* Já jsem se s žádným problémem se zloději nesetkala a v Lusanje jsem se cítila bezpečně, po prvním měsíci dokonce jako doma. Kapitolu bych ráda uzavřela hodnocením jedné z mých informátorek: *„Nemyslím si, že by v Lusanje bylo něco unikátního. Ale místní lidé jsou velmi hodní a pohostinní.“*

6.2 Život místní komunity

Jedním z cílů této diplomové práce bylo popsat každodenní život a aktivity lidí žijících v rurální ugandské komunitě. Při práci v terénu jsem často přemýšlela o tom, jak všechna svá pozorování vměstnám do rozsahu, který je pro diplomové práce určen, ale také o tom, jak nesklouznout k nudnému a nikterak přínosnému popisu života farmářů. Jsem si jista, že podobných popisů totiž nalezneme celou řadu. Mým cílem se proto stalo popsat život obyvatel Lusanji na základě toho, jak o něm oni sami mluví a co všechno se v rozhovorech rozhodli zmínit. Myšlenky Ugandťanů jsem doplnila svým pozorováním, čímž jsem se pokusila docílit co nejkomplexnějšího popisu života v Lusanje. Toto mé rozhodnutí určilo i výběr respondentů. Identifikovala jsem základní členy místní komunity, kteří jsou typičtí pro rurální oblasti centrální Ugandy, a s těmi jsem realizovala rozhovory. Zvolený postup určil název předkládané diplomové práce, níže čtenář nalezne vybrané portréty místních obyvatel.

6.2.1 Ženy, základ ugandské společnosti

První portrét jsem se rozhodla věnovat ženám. S místními ženami jsem dělala více rozhovorů, ale jejich osudy jsou si velmi často tak podobné, že jsem se rozhodla je spojit do jednoho portrétu. Tak si čtenář může udělat představu o životě ugandské ženy, aniž by byl nucen pročítat stejné příběhy. Během mého pobytu v Lusanje jsem se postupně seznámila s mnoha ženami, s některými z nich jsem navázala silné přátelství, na které budu vzpomínat celý život. Nebylo to ale vůbec lehké. Ugandské ženy jsou velmi hrdé a silné, už zdálky vzbuzují velký respekt. Nehrnou se k vám jako muži. Zůstávají zdvořilé, ale proniknout k nim a získat si jejich důvěru trvá dlouho. Neuvěřitelný obdiv k obyvatelkám Lusanji jsem cítila již od prvního dne a musím přiznat, že jsem z kontaktu se ženami ve vesnici měla obavy. Cítila jsem se před nimi nevhodně, neohrabaně a slabě.

Ženy jsem v titulku označila jako základ společnosti a nemyslím to jako nadsázku. Již od prvního dne jsem měla možnost pozorovat, co všechno ženy v komunitě obstarávají a s čím vším se dennodenně musí vypořádat. Ugandská společnost a kultura je silně patriarchální. Úkolem ženy je být doma, postarat se o domácnost a o děti a obstarat všechny potřeby svého manžela. Úkolem muže je naopak chodit ven, udržovat společenské styky, zastávat významné pozice ve společnosti a obstarat peníze pro svou rodinu. V praxi to pak vypadá tak, že se žena stará o mnoho dětí a celou domácnost, každý den chodí pro vodu (asi 60 litrů na den) a dřevo, obdělává půdu svého muže, jak pole, tak i soukromou zahradu. To, co vykope, taky sama prodá. Na starost má také všechna domácí zvířata. Je zcela běžné, že se očekává, že ženy také vyrábí rohože nebo košíky, které pak prodávají, aby přidaly peníze do rodinného rozpočtu. Postupně ženám začnou pomáhat děti, i proto je zvykem jich mít mnoho. Jsou pracovní silou a jistotou, že se o rodiče má ve stáří kdo postarat.

Když jsem se ptala žen z vesnice, co dělají, všechny odpověděly, že jsou farmářky a jejich hlavní prací je kopat plodiny a starat se o pole a zvířata. V průměru má žena z Lusanji sedm dětí, potkala jsem tři ženy, které měly dokonce dětí deset. Žádná z žen neumí anglicky a většina z nich neumí číst ani psát. Některé se umí podepsat. Ženy většinou dostudují pouze základní školu, často ani to ne. To má hned několik důvodů, které mi vysvětlila pracovnice místní neziskové organizace Clara. *„Když si rodiče musí vybrat, které děti do školy pošlou, jsou to častěji chlapci, protože se zde stále předpokládá, že dívka bude matka a bude se starat o děti a domácnost, tudíž nebude vzdělání potřebovat.*

Dalším důvodem jsou samozřejmě těhotenství ve velmi raném věku, dívka pak školu opustí. Velkým problémem je tady také stále trvající dohodnuté manželství. Otcové dávají své mladé dcery starším mužům výměnou za velké věno. V Lusanje a jejím okolí je běžné, že otec provdá svou dceru ihned po jejím prvním menstruačním cyklu, tedy okolo dvanáctého roku. Muž za nevěstu musí zaplatit věno v podobě peněz, zvířat – hlavně krav, nebo plodin. Vždy podle předchozí domluvy s otcem. Je to proto, že otec přijde o pracovní sílu. Dívka pak totiž odchází s novým manželem do jeho domu nebo vesnice.“

Ženy připravují pokrm z matokee

Genderová nerovnost v silně patriarchální společnosti prostupuje celým systémem, včetně práva. V Ugandě dodnes existuje řada kulturních praktik, které zachovávají nerovnost mezi muži a ženami. Jako příklad bych ráda uvedla zvyk klekání. V Ugandě je zvykem, že si člověk s nižším postavením, tedy ten, co je automaticky chápán jako podřízený, musí před druhým kleknout, čímž vyjadřuje nadřazenému členovi společnosti úctu. Toto klekání platí ale pouze pro děti a pro ženy téměř jakéhokoliv věku. Byla jsem svědkem mnoha situací, kdy si ženy či dívky klekaly před muži. Ale zažila jsem i situace, kdy si ženy chtěly klekat přede mnou kvůli barvě mé pleti. Dospělý muž si před nikým nikdy klekat nemusí.

Další podoba patriarchální společnosti v praxi, které jsem byla svědkem, je chápání polygamie. V Ugandě si muž může zákonně vzít pouze jednu ženu, přesto je polygynie – především na venkově – běžná. Pokud je muž bohatý a může si dovolit živit více žen, společnost mnohoženství akceptuje. Často má polygynie podobu více paralelních vztahů jednoho muže s ženami z různých vesnic nebo měst. Pak to může vypadat i tak, že má muž například dvě různé rodiny v sousedících vesnicích a ty navštěvuje podle potřeby, což se dělo v rodině našeho domovníka. Protože je ugandská společnost a kultura stále silně patriarchální, polyandrie zde neexistuje v žádné přijatelné formě. Když žena svého manžela podvede (nebo je znásilněna), je společensky akceptovatelné, aby proti ní muž užil násilí. Existuje zde stále představa, že je v pořádku násilné trestání žen, které svého muže neuposlechnou, nebo zesměšní.

Ugandské ženy jsou nuceny vydržet a zvládnout mnoho, a i přes těžký život si stále udržují dobrou náladu a často se smějí. Jsou velmi pohostinné, vyzařují klid a velkou sílu. Pro mě se staly největší inspirací.

6.2.2 Jacob, řidič boda boda

Jacob, mladý dvaadvacetiletý řidič motorky, byl pro mě na začátku mého působení v terénu hlavním průvodcem ve vesnici. Již jsem zmínila, že se Jacob stal klíčovým informátorem. Nejen, že mě po celé vesnici provedl, abych vůbec věděla, kde začíná a kde končí, pomohl mi ale také se základní orientací ve fungování komunity. Byl to on, kdo mi pomohl spojit se s místními obyvateli na začátku výzkumu a byl to také on, kdo mi poradil první adepty na rozhovory. Poté už jsem byl schopna fungovat více samostatně a respondenti se nabalovali metodou sněhové koule.

Jedna z věcí, na kterou se v Ugandě můžete spolehnout, je fakt, že i když se ocitnete na tom nejopuštěnějším místě v té nejmenší vesnici v celé Ugandě, vždycky se po chvilce objeví řidič boda boda. Boda boda je výraz, který se užívá v celé Východní Africe. Vznikl ze slovního spojení *from border to border* a označuje motorku, která slouží jako taxi. V Ugandě se jedná o nejlevnější a nejrychlejší veřejný dopravní prostředek. Původně šlo o řidiče kol, kteří si v 70. letech přivydělávali tím, že převáželi zákazníky nebo zboží mezi hraničními stanovišti Ugandy a Keni bez papírování potřebného pro motorové vozidlo a křičeli právě výraz *from border to border*, od hranice k hranici.

Dnes nabízejí řidiči boda boda nejběžnější možnost přepravy lidí a věcí, tudíž představují jedno ze základních povolání mužů v Ugandě. Řidiči boda boda mají typicky své stanoviště, kde celý den čekají na zákazníky. Proto jsou v místě svého stanoviště (na vesnicích je to často i jejich místo bydliště) známí a oni zase znají téměř všechny obyvatele dané lokality. Lidé často říkají, že řidiči boda boda znají všechny novinky i drby z vesnice a okolí. Tato slova se z mé zkušenosti potvrdila a já jsem si nemohla přát lepšího klíčového informátora při vstupu do terénu.

S Jacobem jsem se seznámila jednoduše tak, že jsem potřebovala odvézt do vedlejší vesnice. Věděla jsem, že mu můžu důvěřovat, protože často vozil ředitele školy. Později jsem zjistila, že jsou dlouhodobí přátelé a že dokonce Bob Jacoba učil na základní škole. Jacob pochází z Lusanji a i přes to, že nyní bydlí ve vedlejší vesnici Buleře, má v Lusanje své boda boda stanoviště. To se nachází přímo uprostřed vesnice, kde Jacob dennodenně čeká na zákazníky. Proto se stal mým prvním respondentem.

Jacob je boda boda řidič už dva roky. Stal se jím hned po dokončení střední školy. Jeho snem prý bylo stát se právníkem, ale jeho rodina neměla peníze na vysokou školu. Mimo jiné také proto, že jeho šestičlenná rodina žije bez otce, který zemřel, když byl Jacobovi jeden rok. Finančně matce samoživitelce vypomáhal její bratr, Jacobův strýc. Ten je řidičem taxi, ale začínal jako boda boda řidič. Proto se Jacob pro toto povolání rozhodl. Na mou otázku, jak získal řidičský průkaz se rozesmál: *„Nemám řidičák, nikdo z vesnice ho nemá. Všichni to vědí, proto policisté ve vesnicích boda boda řidiče ani nestaví. Když tě policista chytne ve městě, tak ho podplatíš a můžeš jet dál.“* Řídit motorku ho naučil strýc. Jacobova matka je celý život farmářka, obdělává své vlastní pole v Lusanje o velikosti asi 1, 2 hektaru. Kromě Jacoba má ještě dvě dcery a dva syny, ti pracují v Kampale. Jedna z dcer žije s rodinou v Buleře a druhá, nejmladší z dětí, žije s matkou a pomáhá s prací na poli nebo s prodejem plodin.

Jacob žije sám v Buleře. Měsíčně platí za jeden pokoj 50 000 UGX[52] a 10 000 UGX za elektřinu, to odpovídá asi 360 Kč. Pokoj nemá vodu ani žádné vybavení, podlaha je hliněná a místo na mytí i suchý záchod společný pro více rodin. To je zde zcela běžné, štěstí má ten, kdo má v pronajatém bydlení alespoň okno. Každý den, od brzkého rána, Jacob čeká na své boda boda stanici s ostatními řidiči motorek na zákazníky. Stanice má

[52] UGX je označení pro Ugandský šilink. Pro zjednodušení používám převod platný v době výzkumu, který je zaokrouhlený pro snazší přepočet - 1 000 UGX = 6 Kč.

podobu čtyř sbitých dřevěných kůlů s dřevěnou střechou, která řidiče chrání před sluncem. Jacob je k dispozici celý den až do sedmi večer, kdy se stmívá. Okolo jedné si dává pauzu na oběd a asi hodinový spánek. Ve tmě jezdí boda boda řidiči jen velmi neradi, prý je to nebezpečné. Někteří řidiči používají helmu, většina jezdí spíše bez ní. Zato jsou vždy vybaveni bundami, rukavicemi a pletenými čepicemi, i přes vysoké teploty je řidičům na motorkách zima.

Jacob bohužel nepatří mezi ty, kdo motorku vlastní. Podle jeho slov ji má půjčenou od bohatého muže, který se živí tím, že půjčuje motorky boda boda řidičům. *„Každý den mu musím zaplatit 10 000 šilinků. Každý den. I když nemám dost zákazníků, tak musím zaplatit, abych si mohl motorku nechat. Vždyť to znáš, bohatí lidé potřebují hodně peněz.“* Nová motorka stojí okolo čtyř milionů ugandských šilinků, ojetá asi dva miliony. Jacob se snaží ušetřit, aby si jednou mohl ojetou motorku koupit, ale sám říká, že *„je to moc drahé. V Lusanje jsou i dva miliony hodně peněz. Myslím, že se mi to nikdy ušetřit nepovede. Když řídíš motorku tady v Lusanje, tak nikdy nevyděláš dost. Podívej se kolem, naše vesnice není město. Je velký rozdíl mezi vesnicí a městem. Tady nikdy nevíš, jestli budeš mít za den aspoň nějaké zákazníky. To, co vydělám, pokryje tak akorát základní potřeby – motorku, nájem a jídlo.“* V den, kdy jsme spolu dělali rozhovor měl Jacob pouze dva zákazníky.

Konkurence boda boda řidičů je veliká, to platí pro město, a ještě více pro vesnici. Ceny se smlouvají, ale pro místní lidi existují určitá nepsaná, ale respektovaná pravidla. Většinou je více méně pevně daná cena cesty do okolních vesnic. Liší se pak pouze na základě počtu osob, nebo velikosti nákladu. Ugandské vozí na motorkách běžně až čtyři lidi a přepraví vám téměř jakýkoliv náklad. Turisté, a bílí lidé obzvlášť, platí nesrovnatelně vyšší ceny. Je nutné tvrdě a dlouho smlouvat, na cenu pro místní lidi se ale nikdy nedostanete.

6.2.3 Herold a Bernard, obchodníci

Herolda a Bernarda jsem se rozhodla zařadit do jednoho portrétu proto, že jsou oba velice úspěšní (a téměř jediní) obchodníci ve vesnici. Díky tomu patří mezi nejbohatší obyvatele Lusanji. To v praxi znamená, že nemusí pracovat na poli a mají pod sebou více zaměstnanců. Herold vlastní motorku, Bernard dokonce nákladní auto, a mohou si dovolit bez problémů posílat všechny své děti do školy. Za bohatší označují místní lidé pouze ženu, která nyní žije v Kampale, a muže, který vlastní největší obchod ve vesnici. K němu jsem se ale bohužel nikdy nedostala. Hlavním důvodem bylo, že ho lidé z vesnice

opakovaně označili za násilníka, který bije svou ženu a děti. Rozhodla jsem se v tomto případě poslechnout rady místních a nekontaktovala jsem ho. Navíc se mi podařilo seznámit se s Heroldem a Bernardem, čímž jsem získala exkluzivní rozhovory s místní smetánkou.

Herolda jsem ve vesnici vídala hned od začátku vstupu do terénu a věděla jsem, že je obchodník. Pár informátorů z vesnice mě hned na začátku upozorňovalo, že to je bohatý, a tudíž ve vesnici vážený, muž. Později jsem také zjistila, že je obchodním společníkem syna naší sousedky. O tom ale později. Osobně jsem se s Heroldem seznámila tak, že se se mnou svou základní angličtinou dal do řeči na ulici. Ukázalo se, že všechny tři jeho děti navštěvují Lusanja Junior School, a proto mě chtěl pozdravit. Především ho ale zajímalo, jestli bych se s jeho dětmi mohla vyfotit. Jedna z posledních věcí, co mi kdy řekl, byl jasný rozkaz, na který jsem neuměla odpovědět. *„Potřebuji, abys vzala všechny moje děti do Evropy.“*

Herold sám sebe popsal jako *obyčejného místního businessmana, který se živí prodejem krav a je v nejlepších letech.* V té době mu bylo 38 let. Kromě zběžných přátelských pozdravů na ulici podle ugandské etikety, jsme spolu mluvili pouze dvakrát. Vždy byla vidět jeho frustrace z toho, že neumí lépe anglicky, a že já neumím lépe lugandštinu. Prokázal mi ale velkou čest. Díky němu jsem byla svědkem prodeje dobytka. Herold pracuje tak, že od místních lidí kupuje dobytek, který následně přeprodává obchodníkům z větších vesnic nebo měst. O pár týdnů později od našeho prvního rozhovoru přijeli do Lusanji cizí muži. Ten den mi bylo divné, že je travnatý pozemek kousek od našeho pokoje plný krav patřících synovi naší sousedky. Běžně je totiž každý den všechen dobytek odveden na pastvu na travnaté kopce obklopující vesnici. Chvilku po příjezdu cizích mužů se objevil Herold na motorce, to mě povzbudilo jít blíž a snažit se zjistit, co se děje.

Herold mi polopaticky vysvětlil, že muži přijeli z města, jeden z nich je obchodník a chystá se koupit krávu. Ostatní tři muži byli jeho zaměstnanci. Ukázalo se, že prodej dobytka není jednoduchý proces. Pochopila jsem, že syn naší sousedky „prodal“ krávu Heroldovi, který zprostředkoval přeprodej obchodníkovi z města, nepodařilo se mi však zjistit, kdo si nechá kolik procent z ceny. Herold mi během téměř tříhodinového prodeje vysvětloval, co se děje. *„Ten muž přijel, aby koupil krávu. Nejdřív si jednu vybere. Pak ale musí zkontrolovat, jestli je v pořádku a jestli jí. Já vím, že bude chtít koupit tamtu vzadu. Je*

nejsilnější. Pak budeme smlouvat cenu.“ Poté, co se všichni muži navzájem zdravili a proběhl zdvořilostní *small talk*, obchodník z města si skutečně vybral nejsilnější krávu. Jeden z Heroldových zaměstnanců přinesl nasekané banánové listy a všichni sledovali, jak kráva jí. Následně jí muži zkontrolovali rohy, poplácávali krávu po bocích a zadku, koukali se na vemeno. Heroldův zaměstnanec přinesl vodu, aby všichni viděli, jestli kráva bude pít. *„Když se napije, je zdravá.“* vysvětlil mi Herold. Po této proceduře následovalo více než hodinové smlouvání ceny. Nepředstavujte si ale hlasité halekání, překřikování nebo hrané odmítání prodeje i nákupu, jako jsme na to zvyklí například z tržnic. Smlouvání proběhlo v tichosti, nikdo neříkal více než musel a slova byla prokládána dlouhým mlčením obou stran. Ceny dobytka se liší podle pohlaví, velikosti a věku kusu, jeho zdravotního stavu a v neposlední řadě také obchodními schopnostmi mužů. Nejsilnější krávu ten den Herold prodal za 1 200 000 UGX[53].

V Lusanje jsou celkem dva obchody, kde lze nakoupit trvanlivé potraviny (především mouku, cukr, sůl), sladkosti, balené sladké pečivo, ovoce a zeleninu, koření, drogistické zboží, pivo a limonády (chlazené, když máte štěstí), oblečení a další užitečné věci do domácnosti. A právě jeden z těchto obchodů vlastní Bernard, dvaapadesátiletý obchodník s velmi dobrou angličtinou. Již od prvního dne jsem do Bernardova obchodu chodila nakupovat, netrvalo proto dlouho, než jsme se spřátelili. Bernardova žena v obchodě prodává. Mají spolu šest dětí. Protože má Bernard dobrou práci, všech pět dětí studovalo, nebo ještě studuje, střední školu v Kampale. Nejmladší dceři jsou čtyři roky a vídala jsem ji spolu s rodiči každý den, protože obchod je téměř naproti přes ulici od místa, kde jsme bydlely. Když jsem se Bernarda na jeho rodinu ptala, říkal, že *„právě teď hledá novou ženu. Ta moje už je stará, chtěl bych mladou. Musí být buď z města, nebo muzungu.“* Přeje si totiž více dětí, aby se o něj ve stáří postaraly. Jak jsem již zmínila, polygynie je v Ugandě běžná a mnoho mužů zde druhou ženu má. Tak žije například muž, který nám pronajal pokoj. V Lusanje má jednu rodinu a podle potřeby dojíždí za svou původní ženou s dětmi do blízké vesnice. Nejčastějším důvodem, který potvrzuje Bernard i náš pronajímatel, je ten, že žena zestárne a muž si hledá mladší (a tudíž plodnější) ženu.

Bernard o sobě říká, že je *„obchodník tělem i duší. Pořád něco nakupuju, pak to prodávám a takhle pořád dokola.“* Jeho obchod je tak navštěvovaný místními lidmi, že

[53] Asi 7 200 Kč.

jezdí obden do Mityany, aby doplnil zásoby. Ve městě má své dodavatele především trvanlivých potravin. Nakupuje také cement, písek nebo cihly, které vozí do Lusanji a prodává je místním lidem. Nejvíc na odbyt jde podle jeho slov cement, což je způsobeno nejspíše tím, že si lidé z vesnice cihly běžně vyrábí doma vysušením hlíny smíchané s vodou. Bernard má celkem čtyři zaměstnance. Jedním z nich je mladý muž z vesnice, který pro Bernarda před obchodem prodává benzín. Na vesnicích nejsou benzinové pumpy, ale na okrajích silnic často spatříte malou stoličku, na které je položena plastová lahev se zlatavou tekutinou. Jedná se o palivo, které využívají především řidiči boda boda. Další tři zaměstnanci pracují na Bernardových plantážích s matokee, fazolemi, kukuřicí, bramborami, žlutými banány a kávou. Plodiny z plantáží Bernard přeprodává ve svém obchodě. Se ženou mají samozřejmě také zahradu pro vlastní potřebu, o kterou se Bernardova manželka stará.

Místní obchod s benzínkou

Když bylo Bernardovi 40 let, nechal se najmout jako voják na americkou misi v Iráku. *„Američané měli v Kampale kancelář, kam jsem se šel přihlásit. V Ugandě hledali muže, kteří by pracovali jako hlídači amerických vojenských základen v Iráku. Američané*

jsou hodně bohatí a dobře platí. Proto jsem tam šel, kvůli penězům, jako všichni. Nejdřív jsme byli na vojenském výcviku v Ugandě, po příjezdu do Iráku nás tři týdny trénovali Američané. Naučil jsem se pracovat se zbraněmi a střílet. Od té doby také rozumím bělochům.“ Na misi v Iráku strávil Bernard rok a půl a říká, že si vydělal hodně peněz. Mnohem víc si ale podle jeho slov vydělaly ugandské ženy, které si s sebou američtí vojáci najímali jako prostitutky.

6.2.4 Eva, samoživitelka

Pětašedesátiletou Evu a její rodinu jsem vybrala jako zástupkyni nižší sociální vrstvy ugandské společnosti. Eva patří mezi nejstarší obyvatele vesnice, v kapitole 2. 1. 2. o socioekonomické situaci v Ugandě jsem již zmiňovala, že průměrný věk dožití je právě mezi 60-65 lety. Její manžel zemřel již dávno a Eva musí sama uživit sebe i svou rodinu. V hliněném domě o velikosti asi 5x3 metry žije se svou dcerou a jejím čtrnáctiletým synem Tomem. Ostatní Eviny děti jsou prý v Kampale za prací. Nikdo z nich neumí anglicky a Eva i přes svůj věk pracuje na poli, protože to pro ni představuje téměř jediný zdroj obživy. *„My jsme jenom farmáři, máme malou zahradu, kde pěstujeme hlavně matokee, fazole, kukuřici, kasavu a brambory.“*

S Evou mě seznámil jeden z učitelů ze školy. Evu jsem vídala ve vesnici každý den, stejně tak jejího vnuka Toma. Když jsem úplnou náhodou zjistila, že je Charlesova teta, poprosila jsem ho, jestli by nás seznámil a stal se mým překladatelem. U Evy se mi dostalo královského přivítání, byla jsem pozvána na verandu, kam Eva roztáhla ručně dělanou rohož, abych neseděla na zemi. *„Celé ráno pracujeme s mojí dcerou na poli, ale na oběd se vracíme domů a když si trochu odpočineme, máme čas na ruční práce. Vyrábíme rohože, jako je tahle, ale umíme i košíky nebo velké koše na jídlo a plodiny. Rohože děláme z palmových listů, když chceme, aby byly designové, koupíme barvu a listy předem obarvíme ve vroucí vodě. Když máme rohož hotovou, můžeme ji prodat a přivydělat si nějaké peníze.“* To ale není jediný způsob, jak si Eva přivydělává. Během našeho rozhovoru přišel cizí muž. Když ho Eva viděla, okamžitě se zvedla a zašla do domu pro kanystr. Nejdříve jsem netušila, co se děje, ale když muž o pár minut později plnými doušky hltal tekutinu z kelímku, bylo mi vše jasné. Eva prodává místní banánovou pálenku. Tak jsem po téměř třech měsících výzkumu rozluštila další z hádanek – proč chodí každý večer po setmění muži z vesnice k Evě posedávat. Eva říká, že *„není mnoho lidí, kteří pálenku vyrábí, ale je hodně lidí, kteří ji pijí.“*

Výroba banánové pálenky

Možná si říkáte, co celé dny dělá Tom, když nechodí do školy. Samozřejmě musí přispívat do rodinného rozpočtu a ve zbytku času pomáhat Evě a své matce na poli nebo s péčí o slepice. Tom má ale přece jenom štěstí, jeho bratr je již zmiňovaný obchodní společník Herolda. Prodává krávy Heroldovi a obchoduje s kávou. Poté, co Tom dokončil vládní základní školu, okamžitě mohl začít svému bratrovi pomáhat. Stará se o jeho krávy a pomáhá s pěstováním kávy i následným sběrem a sušením kávových zrn. Je to celodenní práce a na oplátku dostává pár šilinků týdně. Eva říká, *„že by si přály, aby Tom mohl do školy. Ale nechodí. Měly jsme bohužel moc málo peněz a nemohly jsme si dovolit platit střední školu. Střední školy jsou tady moc drahé.“*

To, že Eva nemůže Toma poslat do školy, ale není její největší starostí. I přes všechny možné přivýdělky je pro ni a její rodinu těžké se uživit. Základní potraviny jsou schopni vypěstovat, takže hlad nemají. Základní domácí potřeby si vyrobí, nebo opraví staré. Chybí jim ale peníze i na věci jako je oblečení, kredit nebo internetová data do telefonu, nebo na potraviny, které by jim alespoň trochu zlepšily těžký život. To mě dlouhou dobu udivovalo. Všichni farmáři z vesnice tvrdě pracují na polích a jsou schopni

vypěstovat velké množství potravin, které prodávají. I přes to ale nejsou schopni peníze ušetřit. Kde je problém mi vysvětlila až Eva. *„Největší problém je, že když všechny plodiny vykopeme a chceme je prodat, ceny jsou velice nízké. Ve vesnici je jen pár obchodníků, kteří kupují plodiny a přeprodávají je ve větších vesnicích nebo ve městech. Proto si můžou určovat téměř jakoukoliv cenu. Vědí, že není nikdo jiný, komu bychom plodiny prodali. Pak jedou do města a tam naše potraviny prodají za mnohem větší ceny. Nám ale dost peněz nikdy nedají. Proto tady hodně lidí nemůže poslat děti do školy.“* Situaci popisuje na příkladu fazolí. Kilo fazolí by měla Eva prodat alespoň za 1 500 UGX. Když ale obchodník přijde, nabídne jí pouze 1 000 UGX, když Eva smlouvá, je prý schopna dostat se na 1 100 UGX za kilo.

Když jsem si všechno vyslechla, byla jsem ráda, že jsem na návštěvu pro hostitelku přinesla cukr jako malou pozornost. Na ten Evě nikdy nezbydou peníze. A její případ rozhodně není nějak ojedinělý. Zmínila jsem, že v Bernardově obchodě se dá cukr snadno koupit, prodává se na váhu do mikrotenových sáčků. Většina místních rodin si ho ale nemůže dovolit, protože se jedná na místní poměry drahou surovinu. Zůstává tak výsadou bohatších, kupuje se na zvláštní příležitosti a velmi se s ním šetří. Eva měla velkou radost a na oplátku mi darovala dvě krásná avokáda ze svého pozemku. Na rozloučenou mi pak prozradila jeden místní drb. Lidé z vesnice, včetně Evy, prý říkají, že jsme *jejich muzungu*. Prý jsme dobří lidé, oni to poznají. Hledají nám pozemek, který bychom mohly koupit a zůstat s nimi v Lusanje už napořád.

6.2.5 William, starosta vesnice

V kapitole 2. 2. 1 jsem již nastínila systém veřejné správy Ugandy. Lusanja v tomto oficiálním dělení představuje nejnižší úroveň, tedy farnost. Každá farnost má svého správce, který se nazývá chairperson. Nejblíže je této funkci v České republice starosta obce. Starostou[54] Lusanji je již 15 let dvaapadesátiletý William. Jakožto starosta vesnice sice nemá velké pravomoci a za vykonávání této pozice nedostává podle svých slov žádný plat, ale má velmi vysoký společenský status a v komunitě se těší velké úctě. Jinak se ale živí stejně jako ostatní obyvatelé vesnice, je to farmář. Vystudoval pouze základní školu, neumí anglicky, ale na rozdíl od jiných si může dovolit tři zaměstnance z vesnice. Přichází

[54] Překlad ze slova chairperson.

mu pomáhat každý den. Jeho plantáže jsou velké a vzhledem k věku by je nedokázal sám obstarat. Pomáhá mu i jeho manželka.

William žije se svou rodinou na okraji vesnice, na místní poměry by se dalo říci, že téměř na samotě. I přes to, že je farmářem, má velký dům vybavený základním nábytkem a přijal mě v obývacím pokoji s křesly a konferenčním stolkem. To je v Lusanje něco nevídaného. *„Jsem sice farmář, ale pěstuji kávu a čaj. Kávu prodávám do města a čaj zase velkým společnostem, proto vydělám více peněz. Na plantážích pěstuji také fazole, matokee, kukuřici a žluté banány. Mám i zvířata. Slepice pro nás, prasata a krávy na prodej.“* Celkem zplodil deset dětí, ale tři bohužel zemřely. Čtyři děti jsou již dospělé a odstěhovaly se do měst se svými rodinami. Zbytek stále žije v domě s Williamem a jeho ženou, chodí do školy v Buleře a pomáhá Williamovi obstarat zvířata i plantáže.

Jedna ze studní v Lusanje

Starostové vesnic se volí přímou volbou v největším katolickém kostele v Lusanje. Volit může každý zaregistrovaný občan vesnice, kterému už bylo 18 let. Jedno funkční období trvá pět let, žádná další omezení neexistují, takže doba působení je neomezená. Na mou otázku, jak to William udělal, že je starostou již třetí volební období za sebou, odvětil: *„Místní lidé mi důvěřují, proto mě potřetí zvolili jako svého starostu. Lidé vidí, že s nimi spolupracuji, pomáhám jim a že rozumím jejich problémům. Vzájemnou důvěru budujeme společně. Vědí, že dělám transparentní rozhodnutí, která jsou v zájmu*

celé komunity.“ To prý stačí k tomu být zvolený jako starosta, na vzdělání a zvláštní schopnosti či zkušenosti se nikdo neptá. Starosta je zodpovědný za dodržování hygieny, čistotu vesnice a za dobrý stav infrastruktury (silnice, ale i studny s pitnou vodou). Dohlíží na dodržování zákonů, mezi jeho kompetence patří rozsuzování menších sousedských nebo rodinných sporů a snaha o to, aby rodiče posílali své děti do škol. Když se Williamovi nepodaří některý spor urovnat, nebo jde o vážné porušení zákona, sepíše vše do zprávy, kterou pravidelně posílá na vyšší úroveň správy. Zpátky dostane instrukce, jak ve věci postupovat. V neposlední řadě má pak jako starosta za úkol předávat informace mezi komunitou a distriktem, případně státem. Organizuje schůzky a školení komunity a společné veřejné práce. *„Komunita se musí starat především o dobrý stav silnic. Hlavní tahy buduje vláda, pokud ale lidé z vesnice potřebují novou menší cestu, musíme ji udělat společnými silami. Proto organizuji veřejné práce, do kterých by se měl každý člen komunity zapojit. Většinou především budujeme, opravujeme nebo uklízíme cesty a silnice.“* Když vláda Ugandské republiky představí nový zákon nebo vyhlášku, jede William do Mityany, kde se starostové vesnic sejdou a úředníci jim sdělí, jaké změny ze zákona vyplývají, starostové jsou povinni po návratu do své vesnice svolat celou komunitu a nové zákony či vyhlášky představit. William nejezdí sám, vždy s ním jede některý ze členů rady Lusanji. Ty si volí sám starosta, je jich celkem 8. V čele rady Lusanji stojí William jako starosta, pod ním je místostarosta a poté následují jednotliví členové rady, kteří fungují jako předsedové výborů. V Lusanje je výbor pro obranu, ženy, děti, zdraví, veřejné záležitosti a pokladník.

Poslední zásadní povinností Williama je vést registraci občanů Lusanji. Vláda poskytuje každému starostovi registrační knihu, kterou si můžeme představit jako matriku. Když se chce někdo do vesnice přestěhovat, měl by jít nejprve za starostou a zaregistrovat se. *„Když tady chce žít někdo nový, musí přijít a nadiktovat mi své osobní údaje, odkud přichází a ideálně, kde bude ve vesnice bydlet. Problém je, že to hodně lidí neudělá.“* Stejně tak když se narodí nový člen nebo členka komunity, rodiče by měli dítě zaregistrovat a William je následně s registrací pošle do Mityany, kde pro dítě vystaví rodný list. Až poté by dítě mělo projít křtem. Často mají rodiče ale tolik dětí, případně je dítě nemanželské, že je neregistrují. William si je tohoto problému vědom, proto na mou otázku, kolik obyvatel žije v Lusanje aktuálně odpovídá: *„Haha, to nikdo neví! Zaregistrováno mám v knize okolo 500 lidí.“* Když někdo z vesnice zemře, William jeho jméno v knize jednoduše škrtne.

6.2.6 Charles, učitel

Charles je dvaatřicetiletý otec od velké rodiny. Narodil se v Lusanje a je známým členem místní komunity, především té křesťanské. S Charlesem jsem se seznámila přímo ve škole, kde působí Change Tomorrow. Pro organizaci pracuje od začátku a je vidět, že mu Dana a Jonny věří. Charles žije se svou ženou a pěti dětmi kousek od školy, v malém hliněném domku. Jeho nejstarší syn studuje střední školu v Mityaně, kde bydlí na internátu. *„Mám velkou rodinu, proto máme tři pokoje. Jeden je pro děti, druhý pro mě a mou ženu a třetí funguje jako sklad věcí.“* Jako téměř všechny rodiny v Lusanje, i ta Charlesova má venkovní kuchyni, která se skládá z dřevěných kůlů, plechové stříšky a prken jako pracovní plochy, vedle je pak ohniště. Dům postavil sám podle klasického postupu stavby hliněných domů. Je k tomu potřeba jen hlína s vodou nebo bláto, banánové rákosí a dřevěné kůly. *„Do děr v zemi dáš kůly, které omotáš vlákny z banánových listů a kmenů. Ty slouží jako provaz. Na to dáš bahno. Bahno můžeš smíchat s vodou, aby mělo správnou konzistenci a do něj přidáš další vlákna z banánů, aby dům držel.“*

Než se Charles stal učitelem, zkoušel vydělat peníze jako obchodník. Setkal se ale s podobným problémem jako Eva. Ve vesnici je velmi málo překupníků, kteří si mohou určovat velmi nízké ceny. Rozhodl se proto stát se učitelem v jedné ze státních škol ve vesnici, kam ho přijali bez jakéhokoliv vzdělání. Když získal praxi, rozhodl se zkusit štěstí v Kampale. Odstěhoval se tam nejprve sám a když se mu podařilo našetřit dost peněz na pronájem druhého pokoje, odstěhovala se za ním i jeho žena, která je původem z Rwandy, a dvě malé děti. V Ugandě žije rwandská menšina od 90. let, kdy Rwanda zažívala občanskou válku. Mnoho lidí před konfliktem uteklo do sousedních zemí. Stejně tak i rodina Charlesovy ženy. V Kampale Charles učil ve škole, a i když byl jeho plat mnohonásobně vyšší než v Lusanje, kvůli vysokým městským nájmům nebyl schopen vydělat dost peněz pro sebe a svou rodinu. Proto se rozhodl přivydělat si jako řidič boda boda. Když našetřil dost peněz, koupil si ojetou motorku a chvilku se rodině žilo dobře. Bohužel jenom do chvíle, než Charlesovi motorku ukradli. To byla poslední kapka a Charles se rozhodl se ženou vrátit do Lusanji, do jejich starého hliněného domu.

Od té doby Charles učí v první třídě Lusanja Junior School a jeho žena pracuje na jejich poli, kde pěstují hlavně kukuřici, fazole, matokee, brambory, zelí, cibuli a čirok (proč zrovna čirok jsem se dozvěděla později), mají také slepice a prasata. Prasat má rodina 5. Jedno velké a pak vždy minimálně čtyři malá, ostatní prodávají. Když Charles

vydělá dost peněz, zaplatí pomocného dělníka, který jeho ženě na plantáži pomůže. Poté, co školu koupili Dana s Jonnym, umožnili Charlesovi studovat učitelský kurz, který probíhá vždy o prázdninách. Kurz trvá tři roky a na jeho konci získá Charles certifikát. Další možností, jak se stát učitelem v Ugandě, je vystudovat vysokou školu. Tato cesta je ale velmi nákladná a pro lidi z vesnice často nedosažitelná.

Hliněný kostel a ukázka výroby cihel

S Charlesem jsme se stali přáteli, dokonce mě pozval, abych se k němu připojila na sledování fotbalového zápasu. Na fotbal chodí Charles jednou za čas. Je tomu tak hlavně proto, že se musí pěšky vypravit do Bulery, větší a vybavenější vesnice. Charles se mi po cestě svěřil se svým velkým plánem, chce na polovině svého pole vysázet banánovou plantáž. Nebylo mi jasné proč, banány pro vlastní potřebu již má a jejich sázení je velmi těžké a zaberou hodně místa, proto se nevyplatí jako hlavní surovina k prodeji na vesnici. Charles mi to spiklenecky vysvětlit: *„Banány potřebuju kvůli svému druhému businessu. Je sice hodně těžké je zasadit, ale pak už stačí jenom rok a máš banány. Když je rostlina zdravá, po roce můžeš mít hotové banány každý měsíc.“* Co je to ten „druhý business“ jsem pochopila až o pár týdnů později, když mě Charles pozval na svou plantáž, s tím, že mi ukáže, jak pracuje. Čekala jsem, že mi ukáže, co pěstuje, jak se kope a jak se co sází. Našla jsem ho tam ale bosého na kopečku banánových listů, s dlouhou holí v ruce a pravou nohou omotanou banánovým listem a trávou. A v tu chvíli mi to došlo, Charles si přivydělává výrobou místní banánové pálenky. I přes to, že je učitelem ve škole a jeho aktuální plat je 180 000 UGX za měsíc, je vlastně chudý. Má totiž šest dětí, kterým musí

zaplatit školné, a na to ani učitelský plat nestačí, tím spíš, že jedno z dětí studuje dražší střední školu. *„Výroba pálenky mi zaplatí školné pro tři nebo čtyři děti!“*

A jak se místní banánová pálenka vyrábí? Na jeden dvacetilitrový kanystr pálenky je potřeba pět trsů zralých žlutých banánů, speciální ostrá tráva, banánové listy a dostatek čirokové mouky. Mouku vyrábí Charles z čiroku, který pěstuje na svém poli tak, že čirok opraží na ohni a poté rozdrtí na hrubší mouku velkým kamenem. Nejprve se vykope podlouhlá mělká jáma, která musí směřovat mírně z kopce. Ta je vystlaná banánovými listy. Na tyto listy se postupně navrší nasekané žluté banány smíchané s ostrou trávou a odřezky z banánových trsů. Banánová směs se prokládá banánovými listy, dokud nevznikne banánová hora. Na té stojí Charles a bosýma nohama z banánů vymačkává šťávu, které stéká do připraveného hrnce. Opírá se přitom o hůl, nohu má ovázanou, aby se nepořezal o ostrou trávu, která podporuje vyšťavení banánů. Je to podobný proces, jako když se na Moravě šlape víno. Šťáva z hrnce se přelévá do kanystrů. Část se dá dětem, protože je šťáva velmi sladká, část Charles vždy věnuje kostelu jako dar a zbytek (ten největší podíl) se nalije do velké dřevěné kádě. Tam se naředí vodou a přidá se k ní čirok, který má oříškovou chuť a když se praží, tak krásně voní. Čirok zajistí v procesu výroby pálenky kvašení. Charles říká, že *„čirok funguje jako chemikálie, která zajistí proces výroby alkoholu.“* Káď se přikryje vymačkanými zbytky banánů s banánovými listy a trávou, aby byla směs v teple. *„Za tři dny mám pak hotovou pálenku. Když si jí dáš tři hrníčky, tak budeš opilá.“* Pálenku Charles prodává místním lidem, ale i lidem z okolních vesnic. Má své stálé zákazníky. Není zde totiž moc lidí, kteří by dobrou pálenku uměli vyrobit. *„Pálenku vyrábím celý život. Naučil mě to můj otec. Je to Bagandská tradice, ostatní kmeny vyrábí maximálně domácí pivo nebo gin. Ten je ale hodně silný a já ho nepiji.“* Za jeden dvacetilitrový kanystr dostane Charles 20 000 UGX.

Většinu svého pobytu v terénu jsem si myslela, že v Lusanje není žádná hospoda, vídala jsem jen lidi u Evy (které Charles také dodává), nebo jak lidé pijí po setmění na ulici. Charles mi ale otevřel dveře do utajované reality ugandských komunit. Vzal mě totiž do Lusanjské hospody. Ve vesnici existuje pár skrytých míst, o kterých se nemluví a kam můžete na pálenku zajít. Jedná se o tmavé místnosti v místních domech, kde vám prodají Charlesovu banánovou pálenku a vy tam můžete posedět klidně celý den. Tato místa navštěvují spíše starší lidé a já jsem měla tu čest strávit tam jeden večer. Hodně se tam pije, kouří a povídá. Tak jsem téměř na konci svého výzkumu pochopila, odkud chodí pod

rouškou tmy motající se muži. Odhalení existence skrytých hospod považuji dodnes za jeden ze svých největších antropologických úspěchů.

6.2.7 Andrew, farmář

Andrew je třiačtyřicetiletý farmář, který žije se svou manželkou a sedmi dětmi v cihlovém domě se třemi pokoji, betonovými podlahami a venkovní kuchyní. Je typickým představitelem lusanjské střední třídy. Všechny děti chodí, chodily nebo teprve nastoupí do školy, Andrew se snaží všem zaplatit alespoň základní školu. Má 4 pole, která jsou podle jeho slov *„větší než fotbalové hřiště“* a jednu zahradu. Když je čas sklizně, potřebuje každou volnou ruku. Aby nemusel platit pomocnou sílu, vždy dvě až tři děti (pohlaví nezohledňuje, pracují všichni) nepošle pár dnů do školy, případně je střídá. Prázdniny pro všechny Andrewovy děti znamenají každodenní práci na poli. To je běžný postup, děti jsou zde chápány jako pracovní síla. Často mají již od útlého věku svaly, protože chodí pro vodu, kopou, nosí těžké pytle a do toho neustále pobíhají, skáčou nebo někam šplhají. Život místních lidí se odehrává venku. Je to také jedna z věcí, které jsem si užívala při terénním výzkumu nejvíce, téměř čtyři měsíce jsem strávila venku.

Andrew se živí prodejem vypěstovaných plodin. Na jednom poli pěstuje matokee, kasavu, cukrovou třtinu, brambory, fazole a jáhly. Na zahradě pak zelí, rajčata, papriky, cibuli, arašídy a žluté banány. *„Znám i lidi z vesnice, kteří na svých polích pěstují marihuanu! Znáš to? Prodávají ji těm, co kouří. Ale když se jich zeptáš, určitě řeknou, že ji pěstují pro zvířata. Že jejich prasata nebo slepice jsou nemocný, a marihuana je vyléčí. Já marihuanu nepěstuji, je to nelegální. Můžou tě za to zavřít do vězení.“* A tak se Andrew nejvíce specializuje na kávu, kterou pěstuje na třech polích. Je to totiž nejcennější místní plodina, která mu pomáhá zaplatit školné pro tolik dětí.

Jednou mě Andrew pozval na jednu z jeho plantáží, aby mi ukázal, jak sází matokee, fazole a brambory. Bylo to v půlce listopadu, což je v Ugandě dešťová sezóna. Andrew mi vysvětlil, že právě v tomto období všichni sází nejvíce, protože je půda změklá deštěm a není proto tolik namáhavé kopat. S sebou vzal dva nejstarší syny, protože sázet zelené banány je jedna z fyzicky nejtěžších prací na vesnici. Nejprve se totiž musí vykopat velká čtvercová jáma o hloubce asi metr a půl až dva metry, do ní se poté zasadí rostlina banánovníku a celá jáma se zasype směsí černé a červené hlíny. Jeden syn kopal jámy na poli s černou hlínou, zatímco druhý měl za úkol nakopat dostatek červené hlíny, která má jiné živiny než černá. Andrew je podle potřeby střídal. Je to neuvěřitelné, ale za jedno

dopoledne zasadí dva až tři ugandští muži se dvěma lopatami a jedním krumpáčem okolo 50 rostlin zelených banánů. Fazole a brambory se sází podobně jako u nás a často je to spíše ženská práce, i když se mi nezdálo, že by byla snadná. Kopáním a kypřením půdy se udělají menší kopečky, které vypadají jako velké krtince, jeden vedle druhého tak, aby vrcholy byly od sebe asi tak půl metru na každou stranu. Fazole nebo hlízy brambor se pak jednoduše zasadí do kopečků.

V listopadu jsem byla také svědkem tzv. kobylkové sezony. Lidé z vesnice kobylky ve velkém chytají a následně prodávají na trzích a ve městech. Je běžné, že lidé v těchto týdnech nechají své práce a děti přestanou chodit do školy, aby nachytali co nejvíce kusů. Kobylky jsou totiž velice oblíbenou a výživnou pochoutkou. *„Od listopadu do prosince nastává kobylková sezona. Kobylky mají rády déšť a vždycky po dešti jich chytíme nejvíc. Chytat posílám děti, žena pak kobylky prodá na trhu.“* Kobylkám se utrhnou křídla, nohy a tykadla, tělo se osolí, okoření chilli a usmaží na oleji ve velkých pánvích. Ve větších vesnicích nebo ve městech jsou v tomto období na ulicích k vidění obrovské haldy usmažených kobylek, které si lidé kupují do mikrotenových sáčků jako svačinku. Ve veřejných autobusech často potkáte ženy, které jedou z vesnic do měst kobylky prodávat. Cestou si kobylky předpřipraví. Horší než čtyři hodiny sledovat otrhávání křídel, nohou a tykadel živým kobylkám nebo odhánět uprchlé kobylky, je všudy přítomný nasládlý pach smaženého kobylčího masa. Kobylky jsou jediným hmyzem, který lidé v Lusanje jedí. Na to, co jedí, si dávají velký pozor a obecně se hmyzu spíše bojí. Jedná se o jedno z adaptačních opatření na okolní prostředí. Nejen, že kobylky díky velmi dobrým nutričním hodnotám a dostupnosti vyrovnávají v chudých oblastech podvýživu, ale to, že je lidé jedí, také zabraňuje zničení úrody obrovským množstvím vylíhnutého hmyzu.

Díky Andrewovi jsem také pronikla do kávového businessu. Vzal mě totiž na jednu ze svých kávových plantáží sbírat kávu. Přidal se k nám jeho třináctiletý syn. *„Že je káva zralá poznáme podle barvy. Sbíráme jenom červené nebo žluté plody. Většinou kávu sbírám na jedné plantáži a děti na druhé a třetí.“* Třináctiletý syn tak běžně sklízí zralá kávová zrna sám. Zralá zrna zachytávají do svázané moskytiéry, a poté přesypávají do pytlů. Za dopoledne nasbírá Andrew se synem jeden pytel kávových plodů, což je asi 85 kilogramů. *„Kilo takto sebrané a usušené kávy prodám za 2 000-2 500 UGX. Když z plodů po usušení vyloupáme zrna, prodám kilo za 4 000 UGX.“* Káva se tady suší na přímém slunci. V období sklizně je téměř před každým domem ve vesnici natažené obrovské plátno, na které se káva vysype a hráběmi co nejvíce rozprostře. Tak se nechá několik dní

po sobě na přímém slunci, dokud není úplně černá a proschlá, jen na noc nebo v případě deště se káva uklízí do domů nebo skladů, aby nenavlhla. Farmáři z Lusanji vysušenou kávu prodají obchodníkům z vesnice, například bratrovi Toma. Ti následně kávu prodávají překupníkům z měst. I když se jedná o jeden z nejvýnosnějších businessů v této části Ugandy, farmář z vesnice z pěstování kávy nezbohatne. Káva je totiž velice náročná na pěstování. Poté, co je zasazena, čeká farmář celé 3-4 roky na první úrodu. Když má štěstí a rostlina se chytne a zesílí, po tomto období plodí většinou pouze jednou za rok. *„Proto jsem se rozhodl pěstovat kávu na třech polích. Občas sice sklidím menší úrodu i po půl roce, ale nemůžu se na to spoléhat.“*

Sušení kávy

6.2.8 Ben a Clara, zaměstnanci místní neziskové organizace

Za nejbohatšího člena komunity označují lidé z Lusanji shodně Violet. Je to žena, která se zde narodila, ale v mládí se odstěhovala do Kampaly, kde nyní vede úspěšný obchod s dětským oblečením a vybavením pro děti. Protože se jí daří velmi dobře, rozhodla se místní komunitě v duchu křesťanských hodnot pomoci, a proto založila

nevládní neziskovou organizaci, která sídlí v jejím domě v Lusanje. To je velmi zkrácený příběh o tom, jak se v tak malé a neznámé vesnici objevila nezisková organizace.

Violet NGO řídí ze své kanceláře v Kampale, proto jsem neměla možnost se s ní seznámit. Odtud také shání sponzory. Já jsem poznala zaměstnance NGO, kteří jsou členy místní komunity a v Lusanje žijí, Claru a Bena. V kanceláři je oba najdete každý den v týdnu. *„Naše hlavní práce je péče o sirotky a ohrožené děti v Lusanje. Zaměřujeme se také na zdravotně postižené děti, za které se rodiče často stydí a schovávají je. A to doslova, schovávají je například pod postelí. Postižené děti jsou často v tom nejhorším stavu, protože se o ně rodiče odmítají starat, nedávají jim ani jídlo. Snažíme se pomáhat také dětem v nouzi, které jsou například oběťmi násilí. Pokud jsou děti v rodině v bezpečí, ale trpí z důvodu chudoby, snažíme se pomáhat také jejich rodičům. Nabízíme jim pracovní příležitosti a pomáháme jim s materiálním zabezpečením celé rodiny. Pro děti sháníme také sponzory, kteří zaplatí školné. Poskytujeme i lékařskou pomoc a léky. Teď například platíme náklady za pobyt v nemocnici pro dvě děti z vesnice, protože jejich rodiče na to nemají peníze.“* vysvětlil mi Ben stručně o co se snaží. Největším sponzorem organizace je aktuálně podnikatel z Číny, který vlastní továrnu na čisticí prostředky a mýdla. Jednou za čas jim další čínští sponzoři darují například matrace, mýdla, hygienické prostředky, oblečení nebo jídlo pro děti a jejich rodiny. Děti prý sponzorují výhradně Ugandané. Organizaci se v roce 2018 podařilo navázat spolupráci se zubaři z USA, kteří přijeli a ošetřili všem dětem registrovaným v organizaci chrup.

„Momentálně se staráme o 127 dětí z vesnice, mnoho z nich jsou sirotci, kteří žijí s prarodiči nebo například se strýcem. Ostatní jsou děti, o které se rodiče nemohou postarat. Velkým problémem je tady alkoholismus. Hodně rodičů pije. To znamená, že peníze utrácí za alkohol a nejsou schopni chodit do práce. Máme také případy rozvedených rodičů. Děti pak často zůstanou samy s matkou, která není schopna celou rodinu sama uživit. Zbytek dětí pochází z rodin, které je jednoduše zanedbávají.“ popisuje Clara. S Clarou jsme vedly několik rozhovorů o problémech dětí a žen v místní komunitě, některé jsem zmínila v portrétu o ženách. Není to jednoduchá práce, a protože se jedná o oficiální pomoc, není v silách Bena a Clary pomoci dětem, které žijí na ulici. Vždy totiž potřebují souhlas a podpis rodičů nebo opatrovníka. Poté, co se rodina zaregistruje, Ben nebo Clara ji navštíví doma, aby viděli, jaká je životní situace dětí. O všem sepíší zprávu, a poté navrhnou formu pomoci a postup práce s dítětem i rodinou. Poté, co je pomoc poskytnuta, sepíšou závěrečnou zprávu, případně rodiny průběžně monitorují.

Děti nebo rodiny, které potřebují pomoc, vyhledávají Clara s Benem přímo v terénu. Úzce spolupracují také s Williamem, který jim z pozice starosty doporučuje rodiny, o kterých ví, že se nachází ve špatné životní situaci, nebo k nim posílá lidi, kteří k němu přijdou s žádostí o pomoc. Organizace Williamovi vždy nahlásí, která rodina se k nim zaregistrovala a komu pomohou. Komunita o neziskové organizaci ví a většina lidí Claru nebo Bena zná. Proto se lidé, nejčastěji rodiče, nebojí přijít přímo do kanceláře a o pomoc či radu požádat. Zatímco Ben má na starost především zajištění administrativního chodu kanceláře a poskytované pomoci, Clara funguje spíše jako terénní pracovnice, sociální pracovnice a psycholožka v jednom.

„Obecně je největším problémem ve vesnici chudoba. Z chudoby totiž vyvstávají další problémy, jako je zanedbávání dětí, těhotenství teprve dospívajících dívek, raná nebo dokonce domluvená dětská manželství.“ shrnuje Clara s čím se v terénu setkává. Ben doplňuje sebranými daty: *„Zjistili jsme, že zejména muži hodně pijí, což vede k zanedbávání rodiny. Té pak chybí jídlo, ale často i střecha nad hlavou. Děti nechodí do školy a často jsou fyzicky týrány. Stejně tak ženy, které čelí každodennímu násilí ze strany opilého manžela.“* Velmi častou příčinou, proč děti nechodí do školy je kromě chudoby také fakt, že jejich rodiče jsou negramotní. Nevidí tedy smysl v placení vysokého školného pro své děti, protože k práci na poli to nepotřebují. To jsou pak případy dětí, které pracují již od útlého věku.

Organizace pořádá jednou za čas oslavu pro zaregistrované rodiny, na které se společně nají, zpívají a tančí a rodiny dostávají dárky v podobě hygienických potřeb, rohoží, školních pomůcek nebo jídla. Pro jednu rodinu organizace dokonce postavila nový dům. Clara s Benem ale pomáhají také ženám, které jsou oběťmi domácího násilí, odejít od manžela a postavit se na vlastní nohy. Pokud je ohroženo pouze dítě, snaží se organizace vyjednat jeho přemístění například do rodiny příbuzných. *„Když se projdeš komunitou, vypadá to, jako bychom nedělali téměř nic. Všude vidíš děti, které jsou v nouzi. Vidíš rodiny, které bydlí v nevyhovujících hliněných domech. Často spí na zemi v jedné místnosti, děti nemají boty a mohou být podvyživené. Snažíme se pomoci co nejvíce z nich, ale máme omezené finance. Neexistuje žádný způsob, jak bychom mohli pomoci všem.“*

6.3 Proces realizace rozvojového projektu v Lusanje

Jedním z cílů této diplomové práce bylo zmapovat proces realizace rozvojového projektu, průběh vyjednávání a dialogu mezi neziskovou organizací a lokální komunitou z emické perspektivy. Realizovaný terénní výzkum si kladl za cíl nahlédnout, zda, a případně jakým způsobem, byla lokální komunita zapojena do realizace projektu rozvojové spolupráce a jak jej nahlíží z perspektivy lokální kultury.

Organizace Change Tomorrow přišla do Lusanji s cílem zajistit pro místní komunitu kvalitní vzdělání a zlepšit kvalitu života. Poté, co koupili školu v Lusanje, si ponechali všechny ugandské zaměstnance, ke kterým najali pár nových. Ředitel školy zůstal také stejný. V době realizace terénního výzkumu byla situace taková, že školu vedou bílí lidé, kteří zaměstnávají místní lidi z Lusanji, případně lidi z různých koutů Ugandy. Organizace přišla do již fungující školy, která ale neposkytovala dětem ani zaměstnancům dobré podmínky. Historii školy mi pomohl odkrýt ředitel školy Bob: *„Škola dříve patřila muži jménem Alfred a ředitelkou byla jeho matka. Když zemřela, hledal Alfred nového ředitele, protože žije mimo vesnici. To bylo v roce 2015. V té době jsem se stal ředitelem já, protože Alfred je příbuzný mojí ženy a věděl, že mám vystudovanou pedagogickou vysokou školu a zkušenost s učením. Ale tehdy jsme měli velké problémy s financováním školy. Neměl jsem dost peněz na výplaty ani na jídlo pro děti. Rodiče včas neplatili školné. Situace byla špatná a Alfred se rozhodl, že školu i s pozemky prodá. Měl jsem nějaké peníze, tak jsem koupil část zahrady pro sebe, abych mohl pěstovat kávu a chovat prasata. V roce 2018 pak školu i s pozemky koupil Jonny s Danou.“* Situaci potvrzuje i jeden z učitelů, který ve škole pracoval ještě před příchodem neziskové organizace ze Západu, Steve: *„Škola nebyla a zatím ani není v dobrém stavu. Prostředí, ve kterém pracujeme a děti se v něm mají učit, vůbec není vhodné. Jsou vidět holé cihly, škola nemá okna ani dveře, podlaha je hliněná, nemáme žádné učební pomůcky nebo místnost pro učitele. Chybí mi tady spousta věcí. Nedostávali jsme včas zaplaceno, ale to se teď mění. Pořád máme ale problém s rodiči. Většina z nich stále neplatí včas školné, dostatečně se nesnaží. Například hodně dětí nemá boty, ponožky ani uniformu. Je vidět, že ani pro rodiče zatím není naše škola prioritou.“*

V Ugandě jsou dva typy škol – státní a soukromé. Státní školy, a to i v Lusanje, vypadají většinou na první pohled lépe. Mají okna, dveře, tabule, učební pomůcky, betonové podlahy i elektřinu. Ale zdání klame. *„Státní školy jsou většinou dobře vybavené,*

ale jejich standard, co se týče vzdělávání, není tak dobrý. Rodiče, kteří chtějí pro své děti dobré vzdělání, je nikdy nedají do státní školy. Nejsou dobře vedeny, nemají kvalifikované učitele, děti se neučí anglicky a nikdo se o ně nestará.“ vysvětluje vzdělaná Ugandanka Theresa, která poznala Danu a Jonnyho přes sociální sítě a nyní je ve škole zaměstnaná. Theresa je naprosto zásadním člověkem pro úspěch projektu. Vedla svou školu v Kampale a souhlasila, že organizaci Change Tomorrow pomůže rozvojový projekt v Lusanje rozjet a udržet. Svou pozici popisuje jako *administrativní a finanční manažerka školy*. Problémem ugandských státních škol je, že vláda tyto školy nemonitoruje a nekontroluje své zaměstnance. Učitelé často neučí a nechávají děti si celé dny hrát. Rodiče vládní školy využívají především proto, že jsou zde o poznání nižší poplatky.

Lusanja Junior School

Change Tomorrow přišli do Lusanji poprvé během ledna 2018. Měli schůzku ve škole s ředitelem Bobem. Společně prohlíželi školní záznamy, účetnictví a stav, v jakém se škola aktuálně nachází. Domluvili s Bobem veškeré detaily a asi o měsíc později se vrátili, aby se setkali s místními obyvateli. *„Dopředu jsem svolal schůzku rodičů, kde jsem všechny informoval o tom, že školu čekají velké změny. Řekl jsem jim, že školu koupili muzungu a přijdou se se všemi seznámit. Že se škola bude rozvíjet a příchod muzungu bude výhodný pro děti, rodiče i celou komunitu. Rodičům jsem slíbil, že s muzungu budu pracovat tak, aby to bylo přínosné pro všechny.“* popisuje Bob svůj postup. Na první

setkání s Danou a Jonnym byli pozváni pouze rodiče dětí, které v té době školu navštěvovaly, a učitelé. *„Na prvním setkání jsem byl s ostatními učiteli a některými rodiči. Dana s Jonnym mluvili o tom, že budou tuto oblast rozvíjet. Říkali, jak změní naši školu a co mají v plánu. Mluvili o různých projektech, které tady chtějí rozjet. Slíbili, že dostaví školu, a že budeme mít černé tabule. Také mluvili o nějakých půjčkách pro rodiče. Pamatuji si, že rodiče byli šťastní a ocenili všechny změny.“* vzpomíná jeden z informátorů, učitel Charles. Ne všichni ale přijali cizí lidi z jiné kultury s nadšením, jak mi naznačil Bob: *„Komunity v Ugandě jsou „legrační“. Někteří lidé myslí pozitivně a jsou rádi za nové příležitosti. Jiní ale žárlí a naši školu vidí jako konkurenci. Lidé ze škol v okolí se bojí, že když tady jsou muzungu, vezmou jim nejlepší učitele a všechny děti. Bez dětí nebudou mít peníze. Proto někteří lidé nechtějí, aby v Lusanje muzungu byli. Ale rodiče věří, že když jsou tady muzungu, budou mít jejich děti kvalitní vzdělání a dobré jídlo.“*

Od května 2018 začali Change Tomorrow do školy pravidelně dojíždět a realizovat svůj projekt. Musí se spoléhat pouze na své zaměstnance, na Boba, a především na Theresu. Nemluví totiž lugandou, a tudíž nerozumí většině rodičů, ani o čem mezi sebou mluví zaměstnanci školy nebo děti. *„Částečně pomáhám také s náborem zaměstnanců a dohlížím na jejich práci. Také pracuji se ženami, vedu ženskou skupinu Stand up for Women. Obecně je mým úkolem se všemi komunikovat, překládat Daně a Jonnymu a na všechno dohlížet. Beze mě by byli ztraceni, protože neumí místní jazyk a nerozumí místní komunitě. Kdybych tady nebyla, věděli by jen to, co lidé chtějí, aby věděli. Tak to bylo, než jsem přišla. Bob jim o škole a účetnictví řekl jen to, co chtěl. I učitelé měli s Bobem problém, ale báli se to cizincům říct. Mně to řekli proto, že jsem Uganďanka a bylo pro mě snadné dostat se dovnitř skupiny. Dana s Jonnym přišli v pravý čas, protože učitelé chtěli změnu. Ale kdyby přišli ve chvíli, kdy všichni spolupracují a společně by lhali, projekt by neměl šanci. Když neznáš místní jazyk a kulturu, nevíš, co můžeš očekávat.“* svěřila mi Theresa. Jak funguje komunikace přímo s učiteli mi vysvětlil Steve: *„Někdy máme schůzky učitelů a můžeme tam otevřeně mluvit nebo navrhovat změny. Je to takový brainstorming. Ale lepší je, když si Dana s Jonnym občas promluví s každým z nás postupně. Protože když mám nějaký problém, nebojím se to říct. Cítím teď úlevu, protože můžu svůj názor nebo nápad předat správnému člověku.“* I přes to, že Bob není zcela důvěryhodný a učitelé i děti si na něj stěžovali, Dana s Jonnym se na něj v začátcích museli spolehnout, protože neznali komunitu ani chod školy. Bob hodnotil spolupráci pozitivně: *„Cítím, že můžu*

navrhovat nové nápady a Dana s Jonnym je budou respektovat. Způsob, jakým se chová vysoce postavený Ugaňan a muzungu je velice odlišný. Jonny je můj šéf, ale chová se ke mně s respektem. Nikdy se nestalo, že by mě podceňoval, nebo se na mě díval z vrchu. Je na něm vidět, že je vděčný za mou pomoc a vždy se ptá na můj názor. Známe se půl roku, ale vím, že mu můžu věřit. Ostatním tady ale nevěřím, i když je znám mnohem déle. Lidé tady před tebou můžou snadno skrývat svoje záměry a lhát."

Další komunikace mezi organizací a místní komunitou téměř neprobíhala. Omezila se především na matky dětí ze školy, které se zapojily do skupiny Stand up for Women. Change Tomorrow občas zorganizuje rodičovské schůzky, na konci nebo na začátku roku, ale Steve říká, že *„i když rodiče občas do školy zveme, tak většinou nepřijdou. Mají jinou práci."* Výjimkou byl vánoční večírek, kde nebylo kam si sednout. Charles je přesvědčený o tom, že se mohou zapojit do rozvoje komunity i lidé z vesnice: *„Vždycky všem říkám, že muzungu přišli, aby nám pomohli, ale že my jim musíme pomoct jako komunita a společně tvrdě pracovat. Protože jakákoliv změna k lepšímu je hlavně pro nás, ne pro muzungu. My jsme ti, kdo budou hrdí na školu v Lusanje, na naši práci a na naše děti. (...) A lidé z vesnice vědí, že se musí zapojit. Minimálně rodiče dětí, ti musí tvrdě pracovat a začít včas platit školné. I když vím, že to je těžké, protože jsme jen farmáři a máme hodně dětí. I když lidé tvrdě pracují, nedostanou moc peněz."* Podobný názor má i Bob: *„Abychom dosáhli rozvoje místní komunity, musíme změnit hodně věcí. Naštěstí máme s Danou a Jonnym podobný názor. Musíme dostavit školu, vybavit třídy nábytkem a učitelům i dětem poskytnout kvalitní učební pomůcky. Chybí nám také dostatek kvalitních učitelů. Pak bude škola dobře fungovat. A to je to, co v Lusanje potřebujeme, protože abys pomohla komunitě, musíš ji vzdělat. V Lusanje je téměř 80 % dospělých negramotných, neumí číst ani psát v lugandě ani angličtině. Je to proto, že jejich rodiny neměly peníze na školné a neznaly hodnotu vzdělání. A to musíme teď společně změnit."*

Škola je od centra vesnice vzdálena asi dva kilometry a možná i to je důvodem, proč lidé, kteří nemají děti ve škole, organizaci Change Tomorrow neznají a nevědí, co se ve škole děje. Dana s Jonnym jezdí autem přímo do školy, ve vesnici se nezastavují. Párkrát do roka zde navštíví rodiče sponzorovaných dětí, ale s komunitou jako takovou nekomunikují ani nepracují. *„Lidé ve vesnici se mě vždycky ptají: Co se děje ve škole? Co nám muzungu slíbili? Můžeme přivést i naše děti? Pomůžou nám platit školné?"* sdělil mi Charles. Lidé z komunity ho vnímají jako prostředníka mezi nimi a muzungu, protože ve škole pracuje. Na organizaci Change Tomorrow jsem se ptala všech informátorů. A když

šlo o lidi z vesnice, kteří ve škole děti nemají, odpověď byla vždy stejná. *„Myslíš ty muzungu? Ty neznám. Ale slyšel jsem o nich od Patricka. On má děti v Lusanja Junior School.“* potvrdil Jacob. Velmi často se mi také stávalo, že se lidé z vesnice ptali na organizaci a muzungu mě. Ti, co mě neznali, si nejprve mysleli, že k organizaci patřím. Doufali, že jim pomůžu získat sponzory pro jejich děti. Podobné to bylo s Evou. Ta sice žádné dítě ve školním věku nemá, ale zajímala ji ženská skupina, o které se doslechla od některých žen: *„Muzungu neznám. Občas je vidím, jak projíždí v autě do školy, ale ve vesnici jsem je nikdy neviděla. Slyšela jsem o skupině pro ženy, ale myslím, že do ní nemůžu přijít, protože nemám ve škole děti. Ani nevím, kdy to je. Nevíš, jestli se tam můžu zaregistrovat? (...) A co v té skupině dělají?“*

Ženy, které skupinu Stand up for Women navštěvují, organizaci samozřejmě znají, a protože ji vede Ugandanka Theresa, není zde problém s jazykovou bariérou. Ženy tak měly možnost na začátku vyslechnout, jak bude skupina fungovat a navrhnout změny. Co se týče tohoto projektu, tak zapojené ženy přesně vědí, co se děje a pracují společně tak, aby z projektu získaly co nejvíce. *„Na začátku nám Theresa vysvětlila, co je cílem programu. Byla u toho i Dana. Společně jsme si o tom povídaly a mohly jsme navrhovat změny. Všichni mohli říct svůj nápad. Program jsme moc měnit nechtěly. Někdo navrhoval, abychom společně vyráběly předměty, které pak prodáme, ale to jsme nakonec neudělaly. Ale chtěly bychom se něco nového naučit.“* Na program ženské skupiny Change Tomorrow původně zařadili například společné čtení a studium Bible. Ženy si ale hned zezačátku odhlasovaly, že místo studia Bible by raději více času věnovaly výuce angličtiny. Podle Theresy se většina žen do programu přidala především proto, že *„viděly, že je skupina vedená muzungu.“* Nejčastějším důvodem, který mi sdělovaly ženy, pak bylo studium angličtiny.

Z rozhovoru se starostou vesnice vyplynulo, že každý člověk, který přijde do Lusanji a chce pracovat s místní komunitou, by ho měl navštívit a vysvětlit své záměry. Dále také, že starosta aktivně spolupracuje s neziskovou organizací z vesnice. Proto mě velice překvapila Williamova reakce, když jsem se ho na Change Tomorrow zeptala: *„Nikdy jsem ty muzungu neviděl ani jsem s nimi nemluvil. Moc bych se s nimi chtěl setkat, ale bojím se jazykové bariéry. Moc rád bych se do té pomoci zapojil, protože vím, co se ve vesnici děje a znám místní komunitu. Jako starosta jim můžu pomoci s rozvojem celé vesnice.“* William se mi svěřil, že nemá žádný problém s tím, že za ním nikdo z organizace zatím nepřišel, necítí žádnou zlobu. Je to hlavně proto, že si muzungu váží a věří, že

komunitě pomůžou a přinesou rozvoj. *„Bohužel nejsem do rozvoje aktivně zapojený, přitom bych mohl pomoci mobilizovat místní lidi a motivovat je, abychom pracovali všichni spolu. Slyšel jsem o muzungu a o tom, co dělají, od některých lidí z vesnice. Proto vím, co muzungu zatím udělali a co plánují. Ale někteří lidé včetně mě nejsou součástí pomoci.“* Na Williamovi bylo vidět a z jeho slov jsem pochopila, že mou přítomnost chápe jako první krok k tomu, že se stane součástí projektu. To se ale za celou dobu mého pobytu nestalo. Nebyla tak vyslyšena ani jediná Williamova obava: *„Jsem vděčný, že některé rodiny z naší komunity získají sponzory pro své děti. Obávám se jenom jedné věci. Jestli ty rodiny, které pomoc získaly jsou opravdu těmi, které ji z vesnice opravdu potřebují nejvíce. Protože muzungu si myslí, že jsou tady všichni chudí. Může se stát, že pomůžou dítěti, jehož rodiče si mohou bez problému dovolit školné zaplatit. A ti nejchudší mohou být z pomoci vyloučeni. A protože nejsem součástí projektu, nemůžu s tím nic udělat.“*

Jedno z dětí, které navštěvuje Lusanja Junior School je sponzorované místní neziskovou organizací. Proto mě zajímalo, jak funguje spolupráce mezi Change Tomorrow a již zavedenou neziskovkou z vesnice. Ben mi vysvětlil, že jednoduše nefunguje. Když zjistil, že školu vlastní muzungu, šel prý do školy, aby sebe i neziskovou organizaci představil. Dana z Jonnym zrovna bohužel nebyli ve škole, tak se domluvil s jedním učitelem, aby jim předal vzkaz. *„Nikoho z té organizace neznám a nikdo sem nepřišel. Ale vědí, že platíme školné Rogerovi. Doufali jsme, že bychom mohli spolupracovat, protože cílem obou organizací je pomoc dětem. (…) Protože pochází z jiné kultury, můžou narazit na různé problémy. Nejsou ve spojení se starostou vesnice ani s nikým, koho si místní komunita váží. My bychom jim mohli pomoci a být prostředníky mezi jejich organizací a místní komunitou. Protože potřebují někoho z místní komunity, aby jim překládal a aby pro ně získal důvěru místních lidí. Rád bych jim pomohl, aby porozuměli místním lidem a naší kultuře, protože jedině tak by mohli pomoci co nejvíce dětem i lidem z vesnice.“* Clara byla o něco shovívavější: *„Myslím, že mohou této komunitě hodně pomoci. Jsme moc rádi, že tady teď existuje i jiná organizace, která se zaměřuje na děti. Cítím, že mohou mít muzungu velký vliv na tyto děti a celou vesnici. Ale měli by do rozvoje zapojit celou komunitu. Nejdůležitější je práce s lidmi. Když chceš někomu pomoct, musíš pracovat s ním, ne pro něj.“*

6.4 Vlivy rozvojové spolupráce na místní komunitu

Dalším cílem předkládané diplomové práce bylo zjistit, jak ovlivnila přítomnost bílých lidí obyvatele Lusanji. Snahou výzkumu bylo také ukázat, jak vnímají zástupce zcela odlišné kultury, v tomto případě Evropany bílé pleti. Posledním a neméně důležitým cílem práce bylo odhalit, jak zástupci lokální komunity nahlíží rozvojovou pomoc realizovanou na území jejich vesnice a co od realizovaných projektů očekávají.

Nejprve bych se ráda zaměřila na to, jaké názory mají obyvatelé Lusanji na muzungu. Do terénu jsem vstupovala s očekáváním, že místní komunita bude nejspíše Evropany a nabízenou pomoc hodnotit pozitivně. Realita mě ale velice překvapila a upřímně vyděsila. V místní komunitě jsou hluboce zakořeněny kulturní stereotypy, které se projevují skoro jako obrácený etnocentrismus – za jediné správné a pravdivé jsou zde považovány hodnoty a ideje sociální skupiny, ke které hodnotitel *nenáleží*, v tomto případě jde o sociální skupinu bílých lidí. Dnes a denně jsem se setkávala s názory, že muzungu jsou hodní, všichni se mají dobře, nikdy nedělají chyby a všechno vědí vždycky lépe než kdokoliv z lokální kultury. Lidé z Lusanji nevěřili, že v Evropě máme zloděje, že i u nás se lidé perou a smáli se představě, že by bílí lidé mohli být bezdomovci. Tyto názory jsou v lidech zakořeněny již od dětství. Když jsem jedno odpoledne s dětmi z prvního stupně seděla na trávníku před školou, začaly zkoumat mojí kůži. Ukázaly na ni se slovy: *„Tahle je dobrá.“* Pak ukázaly na svou kůži: *„Tahle je špatná.“*

Názory dospělých jsou velmi podobné, i když možná v některých případech více pragmatické. Theresy jsem se ptala, jaký rozdíl je podle ní mezi Ugandťanem a Evropanem: *„O lidech ze Západu, bílých lidech, tady máme určitou představu. Víme, že se v každé situaci snaží dělat jen to správné na rozdíl od Ugandťana nebo Afričana. Když ty a já dostaneme stejný úkol, vím, že já bych ho splnila africkým způsobem, zatímco ty to uděláš správným způsobem.“* Co je zmíněný africký způsob mi Theresa nevysvětlila. Stejnou otázku jsem položila i Bobovi: *„Existují věci, které se vám zdají normální, ale pro nás jsou divné. Je to proto, že pocházíme z jiné kultury. Vy se například můžete líbat na veřejnosti. Ale v naší kultuře je to považované za velice zvláštní chování. Na veřejnosti se nemůžeme líbat ani když jsme manželé. Je to pro nás divné. Ale když sem přijedou muzungu, často se na ulici drží za ruce nebo se líbají.“* Jako další příklad uvedl trestání dětí, o kterém budu hovořit dále. Po chvilce dodal: *„Jsou určité věci, které se musíme od vás naučit, i když se nám zdají podivné nebo nové. To, jak se chováte, co potřebujete a co naopak nechcete.*

Jedině tak spolu můžeme spolupracovat.“ Jacoba jsem se ptala, proč mají místní lidé muzungu rádi: *„Mají vás rádi, protože jste jiní! Ty nevidíš ten rozdíl mezi mnou a tebou? Ty jsi bílá a já jsem černý. Ty umíš dobře anglicky, ale já jenom trochu. Ty jsi moc hodná, všichni muzungu jsou moc přátelští. Ale my černoši jsme hodně tvrdohlaví.“* Charles Jacoba doplnil: *„Všichni ve vesnici mají rádi muzungu, vždyť to vidíš – všichni se na tebe pořád usmívají a všichni tě zdraví. Myslí si, že muzungu přinese komunitě rozvoj.“* Velmi podobný názor měla jedna z informátorek ze skupiny Stand up for Women: *„Milujeme muzungu! I ve vesnici je všichni milují. Když vidíme muzungu, vidíme rozvoj. Nikdy jsme tady neměli takovou skupinu. A když jste teď tady, doufáme, že se začne naše komunita i vesnice rozvíjet a pomůžete našim dětem. Muzungu máme rádi také proto, že všichni vypadají moc pěkně.“* Trefnou definici názoru na muzungu mi poskytl Bob: *„Lidé z Lusanji si myslí, že muzungu je člověk, který je velmi bohatý a žije v luxusu. Nedokáže vykopat díru ani tvrdě pracovat. Nemůže jíst jídlo, které jíme my a nemůže žít v domech, ve kterých žijeme my. Proto jsou z tebe hodně zmatení. Diví se, že můžeš jíst stejné jídlo a spát ve stejném domě. Mají hodně otázek.“* Ukázalo se, že lidé z vesnice se obávali především toho, aby nás neobtěžovali muži a v komunitě kolovaly domněnky, co budeme v Lusanje dělat a proč tu jsme. Nakonec se shodli, že budou mít ve své vesnici nejlepší školu z okolí. Když jsem se ptala proč, Jacob odvětil: *„Přece protože ji vlastní muzungu.“* Jacob mi prozradil, že jsou místní lidé velice šťastní, že jsme přišli. Zajímalo mě, proč se nám někdy lidé na ulici smějí: *„Občas se smějí, protože jste jiní. A protože máme moc rádi muzungu. Vidět vás ve vesnici je pro nás jako vidět prezidenta Ugandy kráčet Lusanjou.“*

To, jak místní komunita muzungu vnímá, má přímý vliv na to, co od jejich přítomnosti ve vesnici očekává, jak realizované rozvojové projekty vnímá a jak si myslí, že ji rozvojová spolupráce ovlivní či dosud ovlivnila. Od zaměstnanců školy jsem se pokoušela zjistit, co se ve škole podle jejich názoru změnilo s realizací rozvojové spolupráce a zda je přítomnost muzungu nějak ovlivnila. Nejčastěji v odpovědích zazněly materiální změny, které ale dle informátorů mají pozitivní vliv na učitele, děti i celou komunitu. *„Ve škole se událo mnoho změn. Přinejmenším se změnilo prostředí, ve kterém jsme. Podlahy v učebnách jsou vybetonované, je opravena střecha a budovy pro zaměstnance s kanceláří. Stoupla kvalita i množství jídla, které dostávají učitelé i děti.“* vysvětluje Bob. Steve nezávisle na Bobovi doplnil: *„Ve škole došlo k velkým změnám. Muzungu nám pomohli dostavět jednu třídu, to je velký úspěch. Velice se zlepšilo jídlo. Děti i učitelé nyní dostávají tři jídla denně. Někdy si můžeme vzít navíc cukr nebo ovoce.*

To je také zlepšení. Začali jsme dostávat nové učebnice a další materiály. Další věc je, že učitelé dostávají včas výplatu. Což je velmi dobré a za to moc děkuji.“ Zlepšení stravy si pochvaluje i Charles: *„Někteří učitelé předtím kvůli špatnému jídlu dokonce odešli! Dostávali jsme totiž jenom ovesnou kaši, stejnou, jako děti. Nebylo žádné posho ani fazole. A kaše byla jako voda. Děti nedostávaly celý den ani vodu.“* Když jsem se informátorů ptala, jak ovlivnila přítomnost muzungu je osobně, zaměstnanci školy často zmiňovali kromě zlepšení stravování také včasné vyplácení výplaty v plné výši. Bob, jakožto ředitel školy, měl na srdci přeci jenom více: *„Po příchodu muzungu se mi hodně ulevilo. Dřív ležela všechna zodpovědnost na mě, musel jsem stále něco zařizovat a nefungovalo to. Teď vím, že když budu potřebovat, stačí to říct Jonnymu a Daně. Mým úkolem je školu řídit, ale jejich úkolem je usnadnit mi co nejvíce celý proces. Pokud škola potřebuje peníze, je na nich, aby je sehnali.“*

Zajímalo mě také, jak realizace rozvojových projektů ovlivnila místní komunitu. Podle Charlese velmi: *„Ve vesnici došlo k velkým změnám. Jednou z nich je že děti, které chodí k nám do školy, nemají hlad. Vím, že toho si rodiče velmi váží. Další obrovskou změnou je podle mě existence ženské skupiny. Mnoho z místních žen nechodily do školy a vůbec neumí anglicky. Teď mají příležitost studovat. Znám mnoho žen z komunity, které se chtějí ke skupině přidat.“* I Bob ve svých odpovědích reflektuje pozitivní vliv rozvojové spolupráce a přítomnosti muzungu na komunitu: *„Mění se schopnost dětí mluvit anglicky. Je vidět, že se zlepšují. Myslím si, že je to proto, že se snaží mluvit s muzungu a chtějí, abyste jim rozuměli. Mají motivaci se zlepšovat a angličtinu aktivně používat. Když vidí, že jim muzungu rozumí, získávají větší sebevědomí a přestávají se bát mluvit. To samé platí pro naše učitele. I jejich angličtina se velice zlepšila a jsou sebevědomější při výuce.“* Zmínil také finanční stránku: *„To, že školu vlastní muzungu a přichází do vesnice, naši komunitu mění i finančně. Když jste ve vesnici, musíte nakupovat jídlo a další věci z místních obchodů. Takže zvyšujete poptávku na místním trhu a přinášíte lidem z vesnice peníze. Nepřímo pak pomoc muzungu zlepšuje životní úroveň lidem, protože jedním ze způsobů, jak bojovat proti chudobě, je lidi vzdělávat. Takže pokud poskytnete komunitě kvalitní vzdělání, celou ji změníte.“* Finanční výhodu rozvojového projektu, který vedou lidé ze Západu zmínila i Theresa: *„Podívej, kdyby tuhle školu řídil Afričan a někdo by ji sponzoroval, říkám ti, že 80 % peněz bude ukradeno a jen 20 % investováno do školy. Neříkám, že všichni muzungu by to taky neudělali, ale většina z nich ne. Když muzungu dostane finance pro místní dítě, pokusí se mu předat 100 %. Afričan by si tři čtvrtiny vzal.“*

V rozhovoru s Theresou jsme narazily i na negativní vlivy, které může realizace rozvojového projektu na lokální komunitu mít: *„Někteří lidé z vesnice se bojí, že se změní jejich kultura. Některé věci děláme určitými zažitými způsoby. A pak přijde někdo cizí a může se snažit změnit to, jak přemýšlíme o světě. Lidé můžou cítit strach ze změny. Je nezbytné, aby muzungu ocenili kulturu, do které vstupují. Aby ji, i lokální komunitu, poznali. Pokud místní lidé dělají věci určitým způsobem, zejména pokud jde o kulturní věc, nesmí se snažit je za každou cenu změnit. Jedině tak bude projekt úspěšný.“* Theresa tak nevědomky popsala problematiku exogenní kulturní změny. Proces vzniku nebo zániku kultur nebo kulturních prvků by měl být realizován v čase. Kulturní změna bude funkční a přínosná pouze pokud je dobrovolná. V rámci realizace rozvojového projektu vznikl mezi neziskovou organizací a lokální komunitou jeden velmi výrazný kulturní konflikt. Jedná se o způsob trestání dětí ve škole. Aniž by to informátoři věděli, několik z nich mi nezávisle na sobě kulturní konflikt popsali. *„Pro nás je úplně běžné trestat děti, doma i ve škole, pomocí hole nebo proutkem. Ale když přišli muzungu, zjistil jsem, že to nechtějí. Ale my netrestáme, abychom dětem ublížili. Dítě dostane například jen tři rány na bocích. Ale teď když chceme ve škole někoho potrestat, nesmíme. I přes to, že jim nechceme ublížit. Naopak je tím naučíme zodpovědnosti a dobrému chování.“* vysvětlil mi Bob. Problém s trestáním dětí zmínil další z učitelů Steve: *„Škola, kterou mají muzungu a místní lidé, je jiná také v tom, že my nesmíme kvůli muzungu používat tělesné tresty. Když děti u nás ve škole něco udělají nebo mě neposlechnou, nemůžu je potrestat holí. Kdybych jim mohl určit trest alespoň dvě rány holí, mám jistotu, že špatné chování nebudou opakovat.“* Po svém příchodu Jonny s Danou opravdu zavedli zákaz tělesných trestů na dětech. Někteří učitelé tento zákaz porušovali. Po pár měsících proto organizace zavedla alternativu k ranám holí v podobě jiných trestů (například systém varování, přepisování vět, cvičení, úklid pozemku po škole atd.). Charles se při našem rozhovoru zmínil, že si změny všimli i rodiče a lidé z vesnice o zásahu do kultury mluví: *„Pár lidí z vesnice jsem slyšel, že se baví o zrušení trestů. Muzungu změnili tuto tradici. Děti tady v Ugandě totiž musí být takto trestané, protože to funguje. Trestáme je tak i doma, ale jen trochu, nechceme jim ublížit. Je to místní tradice. Někteří rodiče jsou rádi, že ve škole teď děti netrestáme, jiní s tím nejsou spokojeni a chápou to jako zásah do naší kultury. I někteří učitelé s tím nesouhlasí. Já jsem rád, stejně jsem děti z mé třídy tolik netrestal.“*

Další problematiku oblasti rozvojové spolupráce, kterou informátoři z řad zaměstnanců školy nevědomky zmínili, je dlouhodobá udržitelnost realizovaných projektů.

Konkrétně Bob a Theresa, kteří jsou v rámci realizace projektů v roli přímých aktérů. *„Když nám muzungu pomohou zajistit vše potřebné, škola bude dostavěna, budeme mít nábytek, učební pomůcky pro děti i učitele a provoz školy bude zajetý, dokážeme se o školu postarat i když muzungu odejdou. Klíčem je dobrá správa školy. Pokud učitelé, rodiče i děti budou plnit své povinnosti, bude škola prosperovat i bez Muzungu.“* míní Bob. Theresa mi vysvětlila, že zásadní je, aby nyní organizace vytvořila systém pravidel a postupů, která budou dostupná pro všechny zaměstnance: *„Klíčové je, aby zaměstnanci měli informace o tom, co muzungu chtějí a jak toho dosáhnout. Aby jasně definovali, co je cílem a co a jak má v projektech fungovat. A od všech zaměstnanců to musí vyžadovat, i když samozřejmě ne autoritářskou formou. Cílem musí být vytvořit tým lidí, kteří ví, co mají dělat a dělat to chtějí. Jedině tak budou místní lidé ochotni dodržovat pravidla, která muzungu nastaví i po jejich odjezdu. (…) Dalším důležitým krokem je vybrat si lidi, kteří mají rádi děti a cení si vzdělání. Nikomu nemůžete v Ugandě věřit na 100 %, ale když jste důvěryhodní vy a vy sami dodržujete všechna pravidla, lidé okolo vás vás budou následovat. Místní lidé vám nebudou věřit, pokud nebudete dodržovat své sliby. Musíte být přítomni, naslouchat, pozorovat a vždy vědět, co se děje. Ale aby byl projekt opravdu úspěšný dlouhodobě, musíte mít i velké štěstí.“*

A jaká očekávání od rozvojové spolupráce lusanjská komunita vlastně má? *„Než muzungu přišli, tak rodiče z vesnice nechtěli utrácet za vzdělání svých dětí. A to se nyní změnilo, všichni chtějí pomoc od muzungu. Doufají, že pro své děti získají sponzory. Rodiny z vesnice chtějí své děti přihlásit do naší školy, protože očekávají, že jednoho dne bude školné pro jejich dítě platit Muzungu.“* vysvětluje Bob. Charles mi nezávisle na Bobovi potvrdil, že někteří rodiče chtějí skutečně děti do školy přivést, protože se doslechli, že se v *muzungu škole* nemusí platit školné. To ale není jediným důvodem: *„Je to i kvůli muzungu a rozvoji, který lidé z komunity ve škole vidí. Dokonce i moje matka, která bydlí naproti vládní škole, si všimla rozdílu. A stejně tak ostatní lidé. Před vládní školou vidíte celý den děti, jak si hrají a křičí, výuka začíná pozdě a po obědě se už děti většinou neučí vůbec. Zatímco v naší škole probíhá vyučování od rána do odpoledne. Místní lidé očekávají, že se Lusanja Junior School stane nejlepší školou v okolí. Říkají, že děti z naší školy umí nejlépe anglicky. A to je pro rodiče velmi důležité. Chtějí své děti vidět komunikovat anglicky a očekávají, že je to muzungu naučí.“*

Podobná očekávání mají i ženy, které se připojily ke skupině Stand up for Women. Když jsem se ptala, co si od projektu slibují, nejčastější odpovědí bylo, že se přidaly právě

proto, že se chtějí naučit anglicky. Očekávají, že budou schopny komunikovat s muzungu. Dalším důvodem zapojení do projektu bylo získání sponzorů pro jejich děti. Ženy doufají, že když se zapojí, půjde vše snadněji. Další motivací je očekávání, že muzungu pomohou dětem získat finance na studium střední školy a poté na studium na univerzitě, které si v Lusanje téměř nikdo nemůže dovolit. Některé z žen se podle svých slov domnívaly, že muzungu pomohou najít jejich dětem práci, případně je vezmou s sebou do Evropy. V neposlední řadě pak ženy uváděly, že se chtěly připojit, protože věděli, že projekt nabízí muzungu a zajímalo je, co se bude dít: „*Naše děti najednou dostávají ovesnou kaši s cukrem a dobrý oběd! Co přijde dál? Díky muzungu se všechno změní. Proto je máme v Lusanje rádi. Doufáme, že nám muzungu přinesou hezké věci.“* Je nutné si ale uvědomit, že ne všichni z komunity jsou do projektů zapojeni. Proto uvádím názor Evy, kterou přítomnost rozvojové spolupráce zatím výrazně neovlivnila: *„Slyšela jsem některé lidi z vesnice mluvit o změnách, které muzungu přinesli. Ve škole je to teď prý velmi dobré. Já ale žádnou změnu necítím.“* Jacob mi nastínil názory dalších lidí z komunity. Ti podle jeho slov spíše než očekávání, cítí nejistotu: *„(…) Někteří lidé z komunity se ptají: Přinesou muzungu rozvoj do naší vesnice, nebo ne? Budou rozvíjet i naši vesnici? Budou rozvíjet naši školu?“*

Steve stručně shrnul pocity a očekávání komunity: *„Co vím, tak lidé z celé komunity vidí v příchodu muzungu velký úspěch. Očekávají, že je muzungu zachrání. Jsou šťastní a oceňují všechno, co jste pro ně zatím udělali. Lidé z vesnice vnímají příchod muzungu jako požehnání.“* I William, jakožto starosta vesnice, cítí naději: *„Muzungu přinesou nové věci, které pomůžou rozvinout celou komunitu i vesnici. A pokud se jim podaří pomoci celé komunitě, nejenom škole, velice to vítám. Očekávám, že muzungu vyvinou velké úsilí při mobilizaci místních obyvatel. My všichni chceme být součástí pomoci a rozvoje, který přinese. (…) Znám mnoho rodin, které jsou velice chudé a potřebují pomoc. Minimálně s placením školného pro své děti. I proto očekávám, že mě jako vůdce komunity do pomoci muzungu zahrnou. Jedině tak jim budu moct doporučit ty nejpotřebnější lidi z naší komunity. Nepotěší mě, když muzungu pomohou někomu, kdo je v pořádku a nepostarají se o ty, kteří jsou na tom velmi špatně. (…) Ale teď cítím, že můžu muzungu věřit a jsem moc šťastný, že jste si ze všech vesnic vybrali právě tu naši.“*

6.5 Shrnutí a diskuze

Na základě mého terénního výzkumu jsem měla možnost sledovat po dobu tří měsíců realizaci rozvojového projektu v místě, kde doposud žádná Západní nezisková organizace nepracovala. Měla jsem možnost reflektovat, jak příchod zástupců zcela odlišné kultury ovlivňuje lokální kulturu, jak členové obou kultur tuto novou situaci vnímají a jaká jsou očekávání i pocity zástupců místní komunity. Díky mému pobytu v terénu, zúčastněnému pozorování a realizaci mnoha formálních i neformálních rozhovorů s aktéry výzkumu, se mi podařilo nalézt odpovědi na mnoho otázek, zároveň mi ale, především kvůli omezenému času v terénu, mnoho věcí zůstalo skryto.

Na tomto místě bych ráda zmínila, že všechna získaná data mají pouze informativní charakter a nejsou neměnná. Etnografický výzkum jsem realizovala na konci roku 2018 a od té doby se v lusanjské komunitě, organizaci Change Tomorrow i realizovaném rozvojovém projektu mnoho změnilo. Rozvojová spolupráce je nikdy nekončící proces, který zahrnuje aktéry, jejichž životy i vzájemné vztahy se vyvíjí a neustále mění. Organizaci Change Tomorrow i realizovanou rozvojovou pomoc ve vesnici Lusanja od mého návratu do České republiky i nadále sleduji. K dokreslení výzkumu bych zde ráda uvedla stručný popis aktuálního stavu rozvojového projektu. Změn se událo opravdu mnoho. Velká část personálu, který jsem znala a který byl součástí mého terénního výzkumu, již ve škole nepracuje. Někteří zaměstnanci odešli, jiní byli propuštěni. Mezi nimi také bývalý ředitel školy Bob, který hrál zásadní roli při vstupu neziskové organizace do komunity. Za poslední rok byli do projektu zapojeni další lidé přímo z vesnice, například na pozice pomocných kuchařů, farmářů, hlídačů atd. Na pozice učitelů jsou ale přijímáni spíše lidé z jiných distriktů, protože Change Tomorrow vyžadují alespoň dva roky absolvování učitelského kurzu. Výhodou je, že dětem bude poskytnuto kvalitnější vzdělání. Nevýhodou pak fakt, že učitelé s praxí z místní komunity, kteří ale nemají finance na absolvování kurzu, jsou z projektu vyloučeni.

Skupina Stand up for Women se rozšířila z jedné na dvě samostatné ženské skupiny, aktuálně je do projektu zapojeno 80 žen. V rámci projektu jim organizace rozdala již 40 prasat a 6 žen zapojila do programu mikropůjček. Ženy se stále aktivně učí anglický jazyk a pomalými kroky dosahují gramotnosti. Počet žáků ve škole se zdvojnásobil, aktuálně Change Tomorrow uvádí, že do Lusanja Junior School dochází okolo 300 žáků. Sponzorováno je nyní 42 dívek a 28 chlapců navštěvujících školu. Třídy byly vybaveny

nábytkem, všechny mají nyní okna i dveře, betonové podlahy a vymalované stěny. Aktuálně se podařilo dostavit zcela oddělenou budovu školky, tudíž má škola k dispozici dostatek učeben a menší děti neruší vyučování těch starších a naopak. Učitelé mají k dispozici veškeré učební materiály. Na školních pozemcích se podařilo založit farmu, na které jsou zasety plodiny napomáhající alespoň částečné potravinové soběstačnosti školy. Rozvojový projekt postupně generuje více příležitostí pro místní komunitu, jak se do rozvojové spolupráce zapojit. Zároveň ale z dostupných informací nelze vyčíst, do jaké míry organizace komunikuje s lidmi z vesnice, ani aktuální názor lokální kultury na přítomnost muzungu.

S odstupem času a studiem další literatury jsem si začala uvědomovat, že jsem při realizaci terénního výzkumu udělala několik chyb nebo promarnila některé příležitosti. I přes to si ale myslím, že zjištění a závěry mé práce jsou legitimní a vychází z reálných dat získaných v terénu. V rámci této diplomové práce jsem realizovala můj první etnografický terénní výzkum a měla jsem možnost zkusit si na vlastní kůži, o jak náročnou a zajímavou disciplínu se jedná. Také jsem měla možnost nahlédnout pod pokličku rozvojové spolupráce, nejkomplexnější a nejtěžší formě pomoci. Za tuto příležitost budu už navždy vděčná. Realizovaný etnografický výzkum mi ukázal, že základem při realizaci terénního výzkumu, a stejně tak při úspěšné rozvojové spolupráci, je přítomnost ve vesnici a dané komunitě. Nebát se poznávat lokální kulturu, trávit čas s místními lidmi (nejen těmi, kteří jsou do rozvojového projektu nebo terénního výzkumu přímo zapojeni), aktivně se vyptávat a stejný prostor pro otázky dát i komunitě. Trpělivost, pokora a funkční práce s komunitou jsou klíčem k dlouhodobě udržitelné rozvojové spolupráci.

7. Závěr

V předkládané diplomové práci odhaluji na příkladu realizace rozvojového projektu ve vybrané lokální kultuře emickou perspektivu členů komunity z vesnice Lusanja v souvislosti se vstupem neziskové organizace do jejich životů. Prostřednictvím realizovaného terénního výzkumu se mi podařilo splnit hlavní cíl mé práce, poskytnout aktérům rozvojové spolupráce, především dalším neziskovým organizacím, zpětnou vazbu od lokální kultury a vnést do Západní představy o rozvojové spolupráci emický pohled místní komunity. Před realizací terénního výzkumu jsem formulovala několik výzkumných otázek, které jsem se následně v terénu pokusila zodpovědět. Na závěr bych ráda čtenáři poskytla stručné shrnutí mých zjištění, která byla prezentována prostřednictvím zástupců místní komunity v kapitole Portréty z Lusanji.

První formulovaná výzkumná otázka cílila na zmapování průběhu vyjednávání a dialogu mezi neziskovou organizací a lokální kulturou. Ptala jsem se, jakým způsobem je lokální komunita zapojena do realizace projektu rozvojové pomoci. Z mých zjištění vyplynulo, že rozvojový projekt od začátku cílil především na školu a děti, které ji navštěvují. Jeho realizaci předcházelo jedno setkání s rodiči a zaměstnanci školy, poté již Change Tomorrow začali projekt realizovat. Dialog od začátku probíhal, a stále probíhá, především se zaměstnanci školy, případně se ženami, které se zapojily do skupiny Stand up for Women. Lidé z vesnice, včetně starosty nebo lokální neziskové organizace, se shodují na tom, že s lidmi z organizace nikdy nekomunikovali a často ani nevědí, proč přišli nebo co přesně se ve škole děje. Obecně ale v komunitě panuje názor, že bílí lidé přinesou do Lusanji rozvoj a blahobyt. Zásadní roli hraje při realizaci rozvojového projektu Ugandanka Theresa, která dohlíží na finance a správu školy. Je klíčovým členem týmu Change Tomorrow, protože zprostředkovává komunikaci mezi místními lidmi a organizací, také vede ženské skupiny, jež se postupně staly místem, kde skutečně probíhá dialog mezi oběma kulturami.

Druhá výzkumná otázka se týkala toho, jak ovlivnila přítomnost bílých lidí obyvatele Lusanji a co si vlastně lokální kultura o Západní kultuře myslí. Výzkum ukázal, že v lokální kultuře jsou hluboce zakořeněny kulturní stereotypy, na základě kterých většina místních obyvatel vnímá lidi bílé pleti jako lepší, bohatší a chytřejší kulturu. Setkávala jsem se s názory, že lidé ze Západu jsou vždy hodní, úspěšní a bezchybní. Výrok jednoho z informátorů, kdy Evropany postavil na úroveň prezidenta

Ugandy, mě šokoval. Během mého pobytu v Lusanje jsem si uvědomila, že si místní lidé připadají méněcenní jenom na základě odlišného odstínu pleti. Neziskové organizace, ale i jednotlivci, kteří se rozhodnou realizovat jakoukoliv formu pomoci v lokálních kulturách, by si vždy měli uvědomit, jak velkou mají ve skutečnosti nad místní kulturou moc a jak moc proto mohou (i když nechtěně) ublížit nepromyšleným zásahem. Většina místních lidí automaticky lidem bílé pleti věří a očekávají, že je jejich pomoc pozitivně ovlivní. Nejčastěji jsem se setkala s názorem, že přítomnost Západní organizace ovlivní místní obyvatele především co se týče rozvoje vesnice a kvality života jejích obyvatel.

S tím přímo souvisí třetí výzkumná otázka, kterou jsem si položila: Co si myslí zástupci lokální komunity o rozvojové pomoci realizované na jejich území a co od projektu očekávají? Mohla bych na ni odpovědět jednoduše jedním slovem – rozvoj. Informátoři se shodovali především ve třech oblastech očekávání: rozvojová spolupráce realizovaná organizací ze Západu přinese komunitě finance (nejčastěji ve formě sponzorství pro děti), kvalitní vzdělání (především v oblasti výuky anglického jazyka) a vybudování nejlepší školy v okolí (nejčastěji bylo informátory zmiňováno zlepšení stravování ve škole, protože pro rodiče představuje významnou pomoc). Rozvojovou spolupráci vnímá téměř celá komunita jako velkou příležitost a realizované projekty oceňují, a to i přesto, že se pomoc mnoha členů vůbec nedotkla. V rámci výzkumu jsem narazila na jeden významný kulturní konflikt, který jsem popsala v kapitole 6.4. V souvislosti s realizací rozvojového projektu nastal kulturní rozpor týkající se trestání dětí. Někteří členové komunity hodnotí negativně zákaz fyzického trestání dětí v rámci vyučování, protože se jedná o běžnou součást místní kultury. S tím souvisí také jedna obava, kterou jsem několikrát zaznamenala od lidí z vesnice, jejichž děti školu nenavštěvují a o změnách se pouze doslechli. Obávají se, že budou členové jiné kultury přetvářet také další místní tradice. Místní lidé také nevědomky reflektovali udržitelnost realizovaných projektů. Část komunity totiž cítí, že se musí na změně podílet a spolupracovat tak, aby byli schopni v projektech pokračovat i když bílí lidé z vesnice odejdou. Větší část přemýšlí o pomoci spíše krátkodobě a snaží se ji využít, dokud to jde.

Je třeba si uvědomit, že je komunita rozdělena na dvě pomyslné skupiny – ti, co mají děti v Lusanja Junior School, jsou zaměstnanci školy, nebo navštěvují skupinu pro ženy a lidé z vesnice, kteří nejsou se školou nijak spojeni. První zmíněná skupina lidí je rozvojovou pomocí přímo a velmi pozitivně ovlivněna. To se projevilo i v realizovaných rozhovorech. Tito lidé hodnotí proces realizace rozvojové spolupráce i přítomnost lidí

z odlišné kultury zcela nekriticky, až přehnaně pozitivně. Druhá skupina pozoruje rozvoj komunity spíše z povzdálí. Někteří lidé z vesnice jsou za přítomnost organizace ze Západu vděční a doufají, že dostanou příležitost se do projektu zapojit nebo očekávají, že se jich rozvoj také dřív nebo později dotkne. Pak jsou zde ale také lidé, kteří vyjádřili obavy z přítomnosti cizí kultury ve své vesnici, a kteří si stále kladou mnoho otázek o projektech, které jsou v jejich komunitě zaváděny. Samozřejmě jsou v Lusanje i lidé, kteří si z různých důvodů přítomnost Západní organizace nepřejí, ale dovoluji si říct, že to je naprostá menšina komunity. Já osobně jsem se s nikým takovým během terénního výzkumu nesetkala, pouze jsem se o takových názorech doslechla od více informátorů z vesnice.

Posledním, ale neméně důležitým cílem práce, bylo přiblížit čtenáři každodenní život obyvatel z vesnice Lusanja. Toho jsem se pokusila docílit v kapitolách 6.1 a 6.2 prostřednictvím portrétů místních lidí, které jsem vybrala jakožto klíčové zástupce lokální kultury. I zde jsem se ale pokusila reflektovat podobu vesnice i života v ní na základě emické perspektivy. Cílem nebylo podrobně popsat kulturní ohnisko lusanjské komunity, ale spíše nabídnout čtenáři střípky ze života v Lusanje tak, jak ho vidí místní obyvatelé a co jim samotným přišlo důležité. Z toho důvodu jsem zařadila do práce události a situace, které se mi oni sami rozhodli ukázat či vyprávět v rámci realizovaných rozhovorů nebo při neformálních příležitostech. Z tohoto přístupu vyplynuly také problémy, kterým lidé v Lusanje čelí a shodně je vnímají jako zcela zásadní. Prvním z nich je omezený přístup k pitné vodě. Ve vesnici je omezený počet studen, které se často rozbíjejí, nebo vysychají. Kapacity následně nestačí potřebám obyvatel. Ti jsou pak nuceni chodit pro vodu daleko a čekat ve velkých frontách. Dalším problémem je samozřejmě chudoba, kterou lidé vnímají především proto, že v Lusanje nabídka zemědělských plodin značně převyšuje poptávku a chybí zde přirozený trh, který by komunitu farmářů uživil. S plodinami obchoduje ve vesnici pouze pár překupníků, kteří si z důvodu velké nabídky mohou určovat kupní ceny. Posledním velkým problémem komunity, který je zmiňován velmi opatrně, je alkoholismus. Lidé ho zde často nepřímo označují jako příčinu domácího násilí, zanedbávání dětí, neplacení školného a dalších negativních jevů.

V diplomové práci jsem se pokusila shrnout rizika, která s sebou rozvojová spolupráce nese a teorii následně konfrontovat s výsledky terénního výzkumu. Zcela zásadním faktorem při realizaci rozvojové pomoci je navázání partnerství a dialogu s lokální kulturou, včetně co největšího zapojení místních lidí do realizace rozvojových projektů. Je třeba překonat etnocentrické představy a snažit se místní komunitu a její

kulturu co nejvíce poznat a respektovat. Potřeby lokální kultury i místních obyvatel je nutné v rámci realizace rozvojové spolupráce reflektovat a pokud je to jenom trochu možné, dodržovat princip subsidiarity. Jedině tak lze dosáhnout dlouhodobě udržitelného rozvoje komunit. V práci jsem se pokusila ukázat, že realizace rozvojové spolupráce vyžaduje důkladné plánování projektů, kterému předchází navázání partnerství mezi danými rozvojovými a rozvinutými zeměmi a oboustranný dialog. Měla by vycházet z emické perspektivy a přímo reagovat na potřeby dané komunity. Tím aktéři docílí systémové, a v daném místě dlouhodobě udržitelné, pomoci. V práci jsem uvedla rozpor, který panuje mezi antropologií a rozvojovým diskurzem. Během výzkumu a psaní diplomové práce jsme se ale více přiklonila k názoru, že rozvojová pomoc funguje podobně jako antropologický terénní výzkum. Antropologie má potenciál propojit teoretické znalosti o komunitách s praxí. Antropologové mohou dle mého názoru v rámci realizace rozvojové spolupráce významně napomoci komunitám a zajištění dlouhodobé udržitelnosti a funkčnosti rozvojových projektů.

BIBLIOGRAFIE

CLIFFORD, James. 1990. Notes on (Field)notes in SANJEK, Roger. *Fieldnotes: The Makings of Anthropology*. Cornell University Press. 432 s. ISBN 0-8014-2436-4.

DIAMOND, Larry, LINZ, Juan J. a LIPSET, Seymour Martin, ed. 1989. *Democracy in developing countries.* Boulder: Lynne Rienner. Vol. 2 Africa. 314 s. ISBN 1-55587-040-6.

DISMAN, Miroslav. 2011. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum. 372 s. ISBN 978-80-246-1966-8.

DUŠKOVÁ, Lenka et al. 2011. *Encyklopedie rozvojových studií.* 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 421 s. ISBN 978-80-244-2948-9.

EASTERLY, William Russell. 2010. *Břímě bílého muže: proč pomoc Západu třetímu světu selhává?.* Vyd. 1. Praha: Academia. 454 s. XXI. století; sv. 7. ISBN 978-80-200-1776-5.

ERIKSEN, Thomas Hylland. 2008. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál.* Vyd. 1. Praha: Portál. 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

ESCOBAR, Arturo. 1995. *Encountering development: the making and unmaking of the third world.* Princeton: Princeton University Press. 290 s. ISBN 0-691-00102-2.

FERGUSON, James. 2009. *The Anti-Politics Machine: "Development", Depolitization and Bureaucratic Power in Lesotho.* 9. vyd. Minneapolis: University of Minnesota Press. 336 s. ISBN 0-8166-2437-2.

GEERTZ, Clifford. 2000. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství. 565 s. Studie, sv. 26. ISBN 80-85850-89-3.

HÁK, Tomáš, ed. a RYNDA, Ivan, ed. 2001. *Lidé a ekosystémy: sborník přednášek.* Praha: Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy. 108 s. ISBN 80-902635-6-9.

HAMMERSLEY, Martyn a ATKINSON, Paul. 2007. *Ethnography. Principles in practice.* 3rd Edition. London and New York: Routledge. Taylor and Francis Group. 275 s. ISBN 0-203-94476-3.

HENDL, Jan. 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace.* Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál. 437 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

HOCH, Tomáš. 2007. *Základy rozvojové pomoci.* Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 152 s. Studijní texty. ISBN 978-80-7368-370-2.

HORKÝ, Ondřej. 2010. *Česká rozvojová spolupráce: diskurzy, praktiky, rozpory.* Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 165 s. Studie; sv. 67. ISBN 978-80-7419-040-7.

CHAZAN, Naomi, MORTIMER, Robert, RAVENHILL, John a ROTHCHILD, Donald. 1992. *Politics and Society in Comtemporary Africa.* Published in the United states of America. Colorado: Lynne Rienner Publishers. 483 s. ISBN 1-55587-283-2.

CHESSWAS, John D. 1966. *Educational planning and development in Uganda.* Paris: Unesco: International Institute for Educational Planning. 97 s. African research monographs; 1.

KLÍMA, Jan. 2012. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*. Praha: Lidové noviny. 687 s. ISBN 978-80-7422-189-7.

LEGGETT, Ian. 2001. *Uganda. An Oxfam Country Profile.* First published by Fountain Publishers. Velká Británie: Oxfam GB. 86 s. ISBN 0-85598-454-6.

MALINOWSKI, Bronisław. 2014. *Argonauts of the Western Pacific: an account of native enterprise and adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea.* First published in Routledge classics. London: Routledge. 541 s. Routledge classics. ISBN 978-0-415-73864-4.

MOLDAN, Bedřich. 2009. *Podmaněná planeta.* Praha: Karolinum. 419 s. ISBN 978-80-246-1580-6.

OTISO, Kefa M. 2006. *Culture and customs of Uganda*. 1st pub. Westport: Greenwood Press. xxiv, 193 s. Culture and customs of Africa. ISBN 0-313-33148-0.

PRINCOVÁ, Květoslava a kol. 2014. *Dvojí riziko v humanitární pomoci.* 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 164 s. Monografie. ISBN 978-80-244-4270-9.

RABITSCH ADAMČÍKOVÁ, Jitka. 2015. *Antropologie rozvoje = Anthropology of development.* 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 162 stran. Monografie. ISBN 978-80-244-4742-1.

REINIKKA, Ritva a Paul COLLIER. 2001. *Uganda´s Recovery: The Role of Farms, Firms and Government*. Washington, D. C., USA: The World Bank. 481 s. ISBN 0-8213-4664-4.

RYNDA, Ivan. 2019. *Politika a ekonomie udržitelného rozvoje.* [prezentace] Praha: Sociální a kulturní ekologie, FHS, UK.

RYNDA, Ivan. 2000. *Trvale udržitelný rozvoj.* Geografické rozhledy, roč. 10, č. 1, s. 10–11, 2 s. ISSN 1210-3004.

VODÁKOVÁ, Alena, ed., HRDÝ, Ladislav, ed. a SOUKUP, Václav, ed. 1993. *Sociální a kulturní antropologie*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství. 157 s. Sociologické pojmosloví; sv. 3. ISBN 80-901424-1-9.

WEBER, Beatrice. 1994. *Lexikon zemí.* 1. čes. vyd. Praha: GeoCenter International. 95 s. ISBN 3-575-11789-6.

WRIGLEY, Christopher. 2002. *Kingship and state: The Buganda dynasty.* Cambridge: Cambridge University Press. African studies series; 88. 293 s. ISBN 0-521-89435-2.

Internetové zdroje

African Union [online]. [cit. 2019-04-20]. Dostupné z: https://au.int/en.

Central Intelligence Agency. *Africa: Uganda* [online]. [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ug.html.

East African Community [online]. [cit. 2019-04-5]. Dostupné z: https://www.eac.int/.

Encyclopaedia Britannica. *African Union: Intergovernmental Organization, Africa* [online]. [cit. 2019-04-20]. Dostupné z: https://www.britannica.com/topic/African-Union.

Freedomhouse. *Freedom in the World* [online]. [cit. 2019-04-23]. Dostupné z: https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/uganda.

Happy Planet Index. *Uganda* [online]. [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: http://happyplanetindex.org/countries/uganda.

Change Tomorrow [online]. [cit. 2020-01-28]. Dostupné z: https://www.changetomorrow.co.uk/.

The Group of 77 [online]. [cit. 2020-01-28]. Dostupné z: https://www.g77.org/doc/members.html.

The World Bank. *Heavily Indebted Poor Country (HIPC) Initiative* [online]. [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: https://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/hipc.

The World Bank. *Population density (people per sq. km of land area) - Uganda.* [online]. [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST?locations=UG.

Transparency International. *Uganda* [online]. [cit. 2019-04-23]. Dostupné z: https://www.transparency.org/country/UGA.

Uganda Bureau of Statistics. *Uganda, Mityana* [online]. [cit. 2019-04-23]. Dostupné z: https://www.ubos.org/.

United Nations Development Programme. *Human Development Reports* [online]. [cit. 2019-04-20]. Dostupné z: http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/UGA.

United Nations. *Sustainable Development Goals* [online]. [cit. 2020-01-28]. Dostupné z: https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300.

United Nations. *World Population Prospects 2019. Data and Maps.* [online]. [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: https://population.un.org/wpp/.

Worldometer. *Uganda Population* [online]. [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: http://www.worldometers.info/world-population/uganda-population/.

World Population Review [online]. [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: http://worldpopulationreview.com/.

SEZNAMY

Seznam grafů

Graf 1 – Růst populace, Uganda 1950-2019 20

Graf 2 – Grafické znázornění věkové struktury obyvatelstva 21

Graf 3 – Vývoj HDP Ugandy a poslední údaje z roku 2017 22

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Seznam krajů v centrální Ugandě a velikost jejich populace (podle pohlaví a místa bydliště) 25

Tabulka 2 – Četnost populace distriktu Mityana podle pohlaví a věku 28

Seznam obrázků

Obrázek 1 – Distrikt Mityana, Centrální Uganda 27

Obrázek 2 – Orientační mapa Lusanji 61

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Projekt diplomové práce

Fakulta humanitních studií UK
katedra magisterského oboru
sociální a kulturní ekologie
U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Magisterský obor sociální a kulturní ekologie

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Mgr. et Bc. **Nikola Havlová**
2. Osobní číslo (UKČO): 20384233
3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium): 2012
4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK: 09/2016
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny:
   - Charakteristika úrovně jazykových schopností dětí s vývojovou dysfázií (PdF MU, diplomová práce, 2017),
   - Souvislost slovní zásoby dítěte a dosaženého vzdělání matky (FHS UK, bakalářská práce, 2016),
   - Podpora čtenářské gramotnosti se zaměřením na problematické hlásky u dětí předškolního a mladšího školního věku (PdF MU, bakalářská práce, 2015).
6. *Předběžný* název DP (česky): Portréty z Lusanji. Antropologická studie rozvojové spolupráce v Ugandě.
7. *Předběžný* název DP (anglicky): Humans of Lusanja. Anthropological study of development cooperation in Uganda.
8. Klíčová slova (česky): etnografický výzkum, lokální komunita, neziskové organizace, rozvojová spolupráce, udržitelný rozvoj, Uganda
9. Klíčová slova (anglicky): development cooperation, ethnographic research, local community, NGOs, sustainable development, Uganda
10. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa"]): Rozvojová spolupráce představuje jeden z globálních procesů, jehož cílem je dlouhodobé a efektivní řešení problémů v rozvojových zemích. Jsou do něj zapojeny rozvinuté země a často také neziskové organizace, které poskytují rozvojovým zemím pomoc finanční, materiální nebo v podobě know-how. Realizace rozvojové spolupráce vyžaduje důkladné plánování projektů, kterému předchází navázání partnerství mezi danými rozvojovými a rozvinutými zeměmi a oboustranný dialog. Předpokladem úspěšné pomoci je pak dialog s místní komunitou a její zapojení do celého rozhodovacího procesu, stejně jako do procesu realizace pomoci. Neziskové organizace by měly usilovat o takovou formu rozvojové spolupráce, která bude vycházet z emické perspektivy, bude přímo reagovat na potřeby dané komunity, bude systémová a její dopady budou v daném místě dlouhodobě udržitelné. Aby byly tyto cíle naplněny, je nutné podrobně se seznámit s kulturním pozadím a každodenním životem místních obyvatel.
11. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy"]): Předmětem zkoumání bude, zda a nakolik byla v konkrétním případě rozvojové spolupráce zapojena místní

1 / 3

komunita do rozhodovacích procesů a realizace projektu neziskové organizace působící v místě jejich bydliště. Zaměřím se na emickou perspektivu realizace rozvojové pomoci a pohled místní komunity žijící ve vesnici Lusanja v Ugandě na přítomnost a činnost neziskové organizace Change Tomorrow. V této rurální a chudé oblasti budu schopna posoudit, jaký vliv má nabízená rozvojová spolupráce na komunitu kmene Baganda, jak se konkrétní aktéři cítí ohledně přítomnosti lidí ze Západu a co od rozvojové pomoci očekávají. Teoretická část práce bude vycházet z rámce rozvojové antropologie, na jejímž základě se pokusím kriticky zhodnotit konkrétní rozvojový projekt. Neméně důležitým předmětem zkoumání diplomové práce bude také každodenní život lidí z rozvojového světa a odhalení problémů, se kterými se potýkají.

12. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 *na výběr*); pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém: Jakým způsobem byla lokální komunita zapojena do realizace projektu rozvojové pomoci? Zmapování průběhu vyjednávání a dialogu mezi neziskovou organizací a lokální komunitou. Do jaké míry ovlivnila přítomnost bílých lidí obyvatele Lusanji? Co si myslí zástupci lokální komunity o rozvojové pomoci realizované na jejich území? Charakteristika života lidí z vesnice Lusanja.

13. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity: V práci budou použity kvalitativní metody výzkumu. Bude realizován etnografický výzkum v lokální komunitě farmářů ve vesnici Lusanja. Hlavní metodou bude zúčastněné pozorování a polostrukturované rozhovory. Tyto metody budou doplněny terénními poznámkami, terénním deníkem a neformálními rozhovory.

14. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. *praktický* přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.): Cílem práce je poskytnout neziskovým organizacím, které realizují rozvojové projekty, zpětnou vazbu a vnést do jejich představy o rozvojové spolupráci emický pohled místní komunity. Dalším přínosem práce je rozvinout dialog mezi neziskovou organizací a místní komunitou a poskytnout tak vzor pro realizaci udržitelné rozvojové spolupráce dalším neziskovým organizacím, který by byl založen na přímé spolupráci aktérů v praxi. Diplomová práce si klade za cíl vnést do rozvojové problematiky hlas lokálních komunit a v rámci popisu běžných problémů lidí z rurální oblasti ukázat, do jaké míry může správně směřovaný rozvojový projekt pomoci.

15. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (*vědecká* „přidaná hodnota DP"): Dosavadní znalosti budou rozšířeny o emický náhled aktérů na realizaci rozvojové spolupráce a zhodnocení dialogu mezi neziskovou organizací a lokální komunitou. Práce poskytne shrnutí rizik a úskalí realizace rozvojové spolupráce v lokálních komunitách. Práce také přinese popis života lidí z kmene Baganda žijících v rurální oblasti centrální Ugandy.

16. Jaké bude (bude-li) jejich *teoretické* zobecnění a přínos: Práce si klade za cíl poskytnout komplexní vhled do problematiky rozvojové spolupráce z pohledu lokální komunity. Vznikne tak příspěvek k realizaci dlouhodobě udržitelné a systémové rozvojové spolupráce, která bude přímo vycházet z potřeb místních obyvatel.

17. Struktura DP (*předběžný* obsah – názvy oddílů a kapitol): Úvod, Uganda, Rozvojová spolupráce, Organizace Change Tomorrow, Etnografický výzkum, Portréty z Lusanji, Proces realizace rozvojového projektu, Vlivy na místní komunitu, Závěr

18. *Předběžná* bibliografie k tématu:

- CLIFFORD, James– Notes on (Field)notes in SANJEK, Roger. Fieldnotes: The Makings of Anthropology. Cornell University Press, 1990. ISBN 0-8014-2436-4.

- EASTERLY, William Russell. Břímě bílého muže: proč pomoc Západu třetímu světu selhává?. Vyd. 1. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1776-5.
- ESCOBAR, Arturo. 1995. Encountering development: the making and unmaking of the third world. Princeton: Princeton University Press, 1995. ISBN 0-691-00102-2.
- FASSIN, Didier. Humanitarian reason: a moral history of the present times [online]. Berkeley: University of California Press, 2012. Dostupné z: http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10496857.
- FERGUSON, James. The Anti-Politics Machine: „Development", Depolitization and Bureaucratic Power in Lesotho. 9. vyd. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2009. ISBN 0-8166-2437-2.
- HOCH, Tomáš. Základy rozvojové pomoci. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007. Studijní texty. ISBN 978-80-7368-370-2.
- HAMMERSLEY, Martyn a ATKINSON, Paul. Ethnography. Principles in practice. 3rd Edition. London and New York: Routledge. Taylor and Francis Group, 2007. ISBN 0-203-94476-3.
- HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016.ISBN 978-80-262-0982-9.
- WEARING, Stephen. Volunteer tourism: experiences that make a difference [online]. Wallingford, Oxon: CABI, 2001. Dostupné z: http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10060465.

19. Předpokládaný vedoucí DP: doc. PhDr. Václav Soukup, CSc.
20. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta): Téma diplomové práce jsem si vybrala na základě mého dlouhodobého zájmu o jiné kultury a možnosti rozvojové spolupráce. Uganda a její obyvatelstvo mě zaujalo již při mé první cestě do Afriky, kde jsem měla možnost realizovat malý projekt rozvojové pomoci a blíže jsem se seznámila s chodem velké neziskové organizace irských katolických sester. Tehdy jsem si uvědomila důležitost zapojení celé lokální komunity do procesu změn a pomoci, čímž může být zajištěna udržitelnost rozvojových projektů a postupný rozvoj zemí třetího světa. Rozhodla jsem se tuto problematiku studovat více do hloubky a přispět formou terénního výzkumu, který poodhalí život v chudé oblasti Ugandy a nabídne možnosti smysluplné pomoci.

Praha 11. března 2019

diplomant	vedoucí DP	vedoucí katedry SKE

Příloha č. 2: Ukázka rozhovoru

Níže předkládám čtenáři pro představu doslovný přepis jednoho z rozhovorů, který jsem realizovala s mým klíčovým informátorem Jacobem. Rozhovor proběhl v Lusanje, poblíž boda boda stanice vyznačené na orientační mapě.

T: What do you do for a living, Jacob?

I: My job?

T: Yes.

I: My job is boda boda. I'm driving a boda boda.

T: How long have you been driving boda boda?

I: It looks like two years.

T: Do you like the job?

I: Yes, I like it. Because I have some incomes, you know. I have to like it. Because I earn something from it. Yeah.

T: Would you like to work somewhere else?

I: Yes! I planned to be a lawyer but there was some - there was some problem. - Concerning about income. Concerning about money.

T: Was it too expensive to study at university to become a lawyer?

I: YES! YES! It was very expensive. Yeah. Yeah, Yeah. So - after secondary school I became boda boda.

T: Did you know how to drive a motorcycle?

I: No!

T: Who taught you how to drive?

I: As I told you is my uncle. He trained me how to ride. How to drive a boda boda.

T: Is he also boda boda driver?

I: Right now he is not because right now he has a taxi. But he begun as boda boda. Yeah.

T: Do you have a driving license?

I: Eeeh noo. I don't have. Nobody from the village have one. But the police know. They don't stop you in the village and if they stop you in town you can just give them money - and you go.

T: And what about your father? Where does he work?

I: My father? I didn't show my father. My father died when I had one year.

T: Oh okay, I'm sorry.

I: Yeah. I have single mom. - Yeah, I'm with my mom.

T: What is your mother's job?

I: My mom? She's a farmer. She has a garden here.

T: What does she harvest?

I: Matokee, cassava, sweet potatoes, beans, maize ---

T: Wow that is a big garden!

I: Hmmm, it's a big garden. Cover like three acres.

T: And do you have any siblings?

I: YES! I have!

T: How many?

I: They are two. Two sisters plus two brothers.

T: Oh, so you are five children! That is a lot.

I: Yeah, we are five.

T: How old are they?

I: How old are they? Okay. The old one has 26. No, no. 28. My brother has 26, then me, I have 22 plus my brother Kato which has 20 years old. Plus my sister, she has 19 years. Is like that.

T: Where do they live?

I: One is in Bulera, the older brother and then my brother Kato is in Kampala.

T: And your sister?

I: My sister? She's there. With my mother. Hmm I live alone. Now I live alone in Bulera. But I come here for my station.

T: That one is your boda boda station?

I: Yeah it is. Yes, every morning I have to go there.

T: You are waiting there every day for your customers.

I: Exactly. But I take a rest. Haha yes I take. For one hour.

T: At what time do you usually take the rest?

I: At one o'clock. After I go back and I wait.

T: And what time do you go home usually?

I: To go back?

T: Yes.

I: It's around 7pm, sometimes 8pm. Like that. It depends yeah.

T: But isn't it dangerous to drive in the dark?

I: Yeah. I have to take the risk.

T: Okay. Do you use your own motorbike at work?

I: Oooooh I'm not the owner of the bike! Is not my! Some men the owner of the bike - yeah. She's a rich, has some money - Yeah it's like that. --- Everyday I have to pay 10k. Everyday.

T: And what if you have no customers that day? You still have to pay?

I: Haha! Yes I have to pay because it is a must. As you know it is a rich man and they needs their money so I have to pay them. So that I can be with the motorcycle. I have to pay them so I can deal with the bike.

T: What if the bike get stolen?

I: Haha. That one is just a risk. I don't know. I don't know what can be next. Hahahahaha even me I don't know.

T: Do you think you would have to pay for the motorbike?

I: Heh I don't know. I don't know whether I can pay or not. But the men - Hahahaha. He is somehow good --- as you know --- somehow. ----- Is a good man. Because someone who is a bad man can't give you a bike to drive. Hmmm he's a good man. Because he's my boss right now I have to say he's a good man.

T: What about the others? I mean other boda boda drivers? Do they rent their bikes from this man as well?

I: No.- Some of them they are the owner of the bike, some of them is for other man's. Yeah.

T: Is it expensive to buy your own motorbike?

I: It is very expensive. Because you need to be with four million to buy a new one. But in Lusanja even two million is very much. Yeah. You have to be with four million. Four million in Lusanja it is eeeh it's much money. Yeah it's much money. Is much. --- You have to be with four, you have to be with two to buy the second hand one, like that. It depends.

T: Do you want to buy your own motorcycle? A new one?

I: Yes I want. But the problem I have is concerning about money.

T: Do you know how long would it take to save four million?

I: Four million? To safe four million in a boda boda? Ha, it can take a long time. But I think you can't manage to safe four million when you are driving this boda boda because is much money. It is much money. -- Because you see our village, it's not a town. Eh, is not a town. There is a big difference between the town and this village. Here you never know. In town you can at least safe a half of a four million, you can maybe safe two million.

T: So you can buy the second hand motorbike.

I: Yes. I'd like to buy even second hand but the problems are about the money. But if I safe I can buy it. -- The problem I have eej, I have to work, I have to pay money for rent --- I have to eat, I have to dress, rike that. My basic needs.

T: How much is the rent?

I: Five. Fifty. Fifty thousand per month. Plus 10k for electricity. Erectlicity. For power.

T: You have electricity in Bulera?

I: There are there in Bulera.

T: How big is your place?

I: I have one room. Single room.--- It is a single room.

T: But you have many friends here in Lusanja.

I: Yes I have. They are many!

T: Can people here speak English?

I: Eeej even some in our village can. But some. But they are rittle. Yeah.

T: Do you know Dana and Jonny who own the school in Lusanja?

I: The white one? I don't know. But I heard about them from my friend. He has children in school. Don't you know him? Do you know him, that man? The current owner.

T: The owner is called Jonny and his wife is Dana.

I: Dana? Okeeey.

T: Do you know mister Bob, the director of the school?

I: Yes of course I know him. Because mister Bob is my friend. Yeah he's my friend. - I know mister Bob.

T: Dana and Jonny are the only muzungu people in this village.

I: Yes they are the only one.

T: And do you know what people think about it? What do they think about white people coming here?

I: In the village? Haha as you know, you can hear the rumors like - Eee they bought a school down there...--- they normally say they will make the school the best one in the village, the best one while in the sub county, I think some say it will be the best one in sub county.

T: The people here say that the school will be the best in whole sub county?

I: Yeeees. It will be! Because it is own by muzungu.

T: Ohh so they are happy about it?

I: Hahaha yes they are appy! They are very appy!

T: I was wondering if there is someone who maybe doesn't like muzungu.

I: Nooo, they like, they like them. Because you white people ee, you know very well English which makes those parents of the children to come to your school, to the school of muzungu. Yeah.

T: The parents think that the children will learn English?

I: Yes, they know it very well. - As you know that English is a official language of our country Uganda so it is very important to know it. Because it's official.

T: Yes, I understand.

I: So - this parents like their children to know English very well. So they are happy. They are happy to be with you. They are appy. Very happy.

T: Do you know more rumors about these muzungu?

I: About these muzungu? - Some of them they say: Will they bring development in our village or not? Some of them ask themselves, those muzungu, will they bring development in our village, will they develop our village? Will they develop our school? Like that, like that.

T: People in this village, they want muzungu people to develop their own village?

I: Yes.

T: Or do they want to develop their village by themselves?

I: They want to develop but with the help of muzungu, they are happy to get the news about muzungu coming here and saying about the muzungu they will help them to develop our village. They are happy, they are happy to stay with you.

T: Okay. Why do you think everybody likes muzungu?

I: Everybody likes muzungu because you are different. Don't you see the difference between you and me? First you are white and I'm black haha - you know English very well and for me I don't know very well. You are nice. Do you know that the muzungu are friendly? You are friendly.

T: Thank you. But people in this village they are also very friendly.

I: They are also friendly. But the problem they have is they don't know English. --- But do you know that some people like to talk to you but the problem they face they don't know English. But they like you and they would like to talk to you. Because they know you are good.

T: I was thinking that it can be weird for people from this village to see us every day living here with them.

I: Hmmm. Yeah, exactly. It may be, but for me I don't know. But it's the fact, there is difference between the muzungu and black one. Hahaha, black people they are stubborn, ooh, they are what?

T: I don't know.

I: Haha, you don't know. For me I can see they are somehow stubborn.

T: Do you know what is the difference between private and governmental school?

I: As you know, the private school takes much care to the children compared to the governmental school. They take much to support the children but governmental, they don't care. They give them little time but the private one give enough time to children. - They look after them. People here will send children to the muzungu school. They will do so because the school owned by the muzungu, yeah, I think they will know English more than the ones from governmental school.

T: But many parents send their children to governmental school. But you say that the private is better. Why is that?

I: The private one is better but the reason why they send their children to the governmental school because money. In private there are much. But in governmental they don't pay money. They just buy books, pens and shoes, only that. But private one you have to pay school fees, you have to pay everything. Everything you have to pay it. But to the government they don't pay money. It's like that. You have to pay much money in private school compared to governmental.

T: And what about the teachers? Is it better to work in a private school or governmental school?

I: It is better to work in governmental school for teachers because in governmental school there is much money. They get even four hundred thousand per month. Some of them get three hundred thousand per month, because these teachers are paid by government. Yeah.

T: And what do the old people in village think of muzungu? Do you know?

I: The old ones he? They ask themselves ej, they would like to know the reason why you are here. They don't know. They ask themselves why. They see you as a rich person, why did they rented the room here, maybe they have their program. And they ask themselves what program do you have in their village. They ask: Why are they there? They see you as a different one. So they ask themselves why? The muzungu sleeps in local property like this, they ask why? Why? --- Yeah, that are the rumors.

T: I think maybe there are some people in the village who don't like muzungu. Because sometimes on the street they laugh to us.

I: Nooo, they are not there. They like you, they like muzungu. Only sometimes they are laughing because you are different. For us it is like a to see a president of Uganda crossing Lusanja village. It is like that, that's true. We local people, eej, hahaha. Most especially kids. You can hear kids: Bye muzungu, bye muzungu! Even the mature can say: Bye muzungu!